XXVIII. évfolyam, 2. szám
2021. április 15.

PRIETENIA · PRZYJAŹŃ · ПРИЯТЕЛЬСТВО · URTĂŠJUÉ · PRIJATELJSTVA · PRIATEĽSTVO · ДРУЖБА · PRIJATELJSTVO · FREUNDSCHAFT · ΦΙΛΊΑ · ПРИЯТЕЛЬСТВО · ԸՍՐԵԿԱՄՈՒԹՅՈՒՆ · AMALIPE · ПРИЯТЕЛСТВО

BARÁTSÁG

KULTURÁLIS ÉS KÖZÉLETI FOLYÓIRAT

BARÁTSÁG

Magyarország népei
kölcsönös megismerkedését szolgáló
folyóirat
Megjelenik hatszor egy évben.
Alapította 1994-ben:
Ember Mária és Mayer Éva

Kiadó:
Országos Nemzetiségi Önkormányzatok Szövetsége
A kiadásért felel:
Hollerné Racskó Erzsébet elnök

Felelős szerkesztő:
Mayer Éva
Olvasószerkesztő:
Hegedűs Sándor
Művészeti szerkesztő:
Szélpál Éva

A szerkesztőség postacíme:
Barátság szerkesztősége
1519 Budapest, Pf. 452.
Telefon: 203-2858
E-mail címeink:
baratsagujsag@gmail.com
eva.mayer@nemzetisegek.hu

ISSN 1218-0149 (nyomtatott)
Előfizethető az Országos Nemzetiségi
Önkormányzatok Szövetsége
Barátság folyóirat számlaszámán:
11743057-26413457
OTP Bank Dél-dunántúli Régió,
7570 Barcs, Séta tér 5.

Előfizetési díj: 1 évre 3000 Ft
Terjeszti az ONÖSZ
és a Lapker Zrt.
Nyomdai előállítás:
Croatica Nonprofit Kft.
Felelős vezető:
Horváth Csaba ügyvezető igazgató
www.croatica.hu

ISSN 2061-0718 (Online)
Online szerkesztő:
Domainsector Kft.
http://nemzetisegek.hu

E lapszámunk megjelenését
a Miniszterelnökség
Egyházi és Nemzetiségi Kapcsolatokért
Felelős Államtitkársága,
a Közhasznú Hermann-Niermann Alapítvány,
az Országos Horvát Önkormányzat
és a Bethlen Gábor Alapkezelő
támogatta.

Benkovits György akvarelljei

Benkovits György festőművész Szentendrén él és alkot, egyben a Szentendrei Horvát Önkormányzat elnöke. A város egyik legrégebbi dalmát családjának leszármazottja. 2020-ban Pro Urbe Emlékérmet kapott. Akvarelljei közül válogattunk.

Fő tér (Szentendre)

Prvić (Dalmácia)

Címlapunkon: Benkovits György: Stari Grad kikötője
(akvarell, 2010)

A pesti szlovák evangélikus templom

Cikkünk a 10330. oldalon olvasható!

Kiss Andrea képösszeállítása

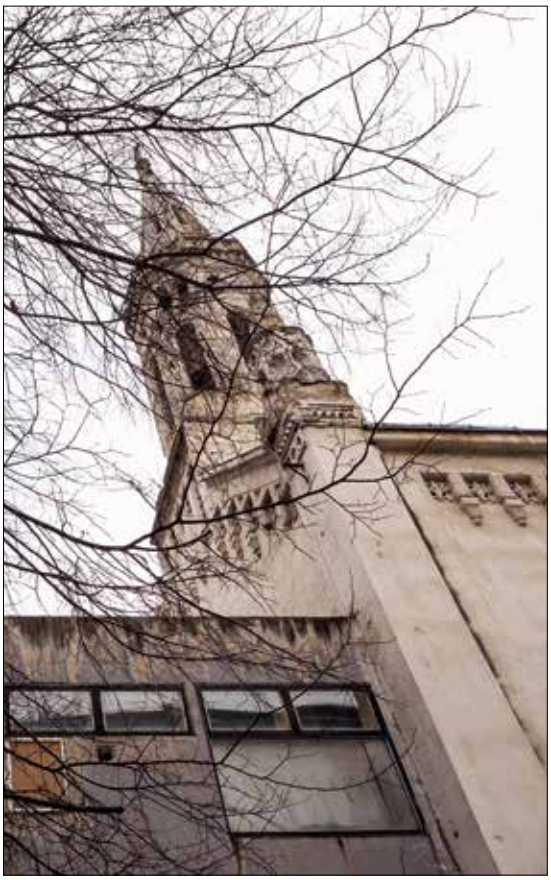

Gohér Krisztina és Somogyi Zsuzsanna felvételei

Ára: 300 Ft

9 771218 014004 21002

Reviczky Gyula: Pünkösd

Piros pünkösd öltözik sugárba,
Mosolyogva száll le a világra.
Nyomában kél édes rózsa-illat,
Fényözön hull, a szivek megnyilnak.

Hogy először tünt fel a világnak:
Tüzes nyelvek alakjába' támadt.
Megoldotta apostolok nyelvét,
Hirdeté a győzedelmes eszmét.

Piros pünkösd, juttasd tiszta fényed'
Ma is minden bánkodó szivének,
Hogy ki tévelyg kétségbe', homályba':
Világító sugaradat áldja.

Habozóknak oldjad meg a nyelvét,
Világositsd hittel föl az elmét.
Hogy az eszme szívből szívbe szálljon,
Diadallal az egész világon!

Piros pünkösd, szállj le a világra,
Tanits meg uj nyelvre, uj imára.
Oszlasd széjjel mindenütt az éjet,
Szeretetnek sugara, Szentlélek!

Balassi Bálint: Borivóknak való

Áldott szép Pünkösdnek gyönyörű ideje,
Mindent egészséggel látogató ege,
Hosszú úton járókot könnyebbítő szele!

Te nyitod rózsákot meg illatozásra,
Néma fülemile torkát kiáltásra,
Fákot is te öltöztetsz sokszínű ruhákba.

Néked virágoznak bokrok, szép violák,
Folyó vizek, kutak csak néked tisztulnak,
Az jó hamar lovak is csak benned vigadnak.

Mert fáradság után füremedt tagokat
Szép harmatos fűvel hizlalod azokat,
Új erővel építvén űzéshez inokat.

Sőt még az végbéli jó vitéz katonák,
Az szép szagú mezőt kik széllyel béjárják,
Most azok is vigadnak, s az időt múlatják.

Ki szép füvön lévén bánik jó lovával,
Ki vígan lakozik vitéz barátjával,
Ki penig véres fegyvert tisztíttat csiszárral.

Újul még az föld is mindenütt tetőled,
Tisztul homályából az ég is tevéled,
Minden teremtett állat megindul tebenned.

Ily jó időt érvén Isten kegyelméből,
Dicsérjük szent nevét fejenkint jó szívből,
Igyunk, lakjunk egymással vígan, szeretetből!

BARÁTSÁG

XXVIII. évfolyam, 2. szám
2021. április 15.

TARTALOM

KÖZÖS EURÓPÁNK

A kormánynak fontos a nemzetiségek megmaradása – 2021. évi támogatások 10324
Budapesti német oktatóközpont alakul 10325
Gratulálunk a kitüntetetteknek! 10326
A Görög Intézet új kiadványai 10329
A pesti szlovák evangélikusok egykori temploma – múlt és jövő 10330
Milosevits Péter írói műhelyében jártunk 10332
Sosem felejthetjük el, honnan származunk! 10334
Húsvéti szokások a szlovéneknél a XX. század második felében 10336
Szerb-magyar irodalmi kapcsolatok (tanulmány) 10338

A ROMA KULTÚRA VILÁGNAPJA

Beszélgetés Kalla Éva íróval 10344
Kalla Éva: 365 szó (részletek) 10346
Rejtvények 10348
Szellemidézés – Rácz Lajos versei 10350
Szentandrássy István rajza 10353
Varga Ilona: Joka IV. 10354

ÉVFORDULÓ

Wallenberg Budapesten 10362

KITEKINTŐ

A navahók világa (tanulmány) 10366

HÁZAINK TÁJA

A szlovák konyha hagyományos ételei 10376

Inhalt, Contents 10378

Borítóinkon:
Benkovits György akvarelljei, a budapesti szlovák evangélikus templom és a nyár előhírnöke: a virágba borult természet

A kormánynak fontos a nemzetiségek megmaradása

2021. évi fenntartói támogatások

A kormány döntése értelmében, 2021-ben mindösszesen 1,356 milliárd forintból újulnak meg a helyi nemzetiségi önkormányzatok által fenntartott köznevelési és kulturális intézmények – jelentette be a Miniszterelnökség egyházi és nemzetiségi kapcsolatokért felelős államtitkára, **Soltész Miklós**, *a Fejér megyei* **Pusztavámon** *tartott sajtótájékoztatóján.*

Arra hívta fel a figyelmet, hogy a nemzetiségek természetes részei a magyar nemzetnek, fontos, hogy meg is maradjanak és továbbadják nyelvüket, kultúrájukat. Ezt ismerte fel a kormány, amely tíz év alatt ötszörösére növelte a nemzetiségek támogatását, és intézményeket adott át fenntartásukba. Az államtitkár emlékeztetett arra, hogy *2010-ben a helyi nemzetiségi önkormányzatok kezelésében mindössze öt köznevelési intézmény volt, s most ez a szám már hatvanhat*.

Úgy vélte, a fenntartóváltás felelősséggel is jár, ezért nyújtják a felújítási támogatást, ami *negyvenkilenc fenntartó hatvan intézményét érinti tizenhárom megyében*. Ötvenöt német, egy horvát és négy szlovák nemzetiség által fenntartott intézmény újul meg ebben az évben.

Az államtitkár a kevesebb, mint háromezer lakosú Pusztavámmal kapcsolatban közölte: az elmúlt években az ottani német nemzetiségi óvoda húszmillió forint támogatást kapott, idén pedig hatmilliót, amit fűtéskorszerűsítésre költ, míg a német nemzetiségi iskola korábban huszonkilenc milliót kapott, idén pedig hetvenmillió forinthoz jut felújításra. A kis közösségek számára az iskola a megmaradás kulcsa.

Ritter Imre német nemzetiségi országgyűlési képviselő hangsúlyozta, 2013-ban vált lehetővé, hogy helyi nemzetiségi önkormányzatok átvegyenek köznevelési intézményeket, 2017-ben a vagyonkezelői jogokat, tavaly pedig a tulajdonjogokat is megkapták, ami tiszta jogviszonyokat teremtett. Elmondta, hogy az intézmények fejlesztésére 2016-ban 85 millió forintos keret állt rendelkezésre, ami mostanra 1,3 milliárdra nőtt. Fontosnak nevezte, hogy nem egyszeri támogatásról van szó, hanem azt minden évben meg fogják kapni.

Törő Gábor, a térség országgyűlési képviselője kiemelte, hogy a pusztavámi német nemzetiségi önkormányzat 2016-ban vette át az óvodát és bölcsődét, 2018-ban pedig az iskolát, és minőségi változást hoztak az intézmények életébe.

Ebben az évben a következő települések nemzetiségi önkormányzatai által fenntartott köznevelési és kulturális intézmények nyertek támogatást:

Ágfalva, Baj, Bakonynána, Balatoncsicsó, Bátaszék, Békéscsaba, Biatorbágy, Bóly, Budakalász, Budakeszi, Budajenő, Budaörs, Császártöltés, Csolnok, Csorvás, Fertőrákos, Geresdlak, Györköny, Gyula, Hajós, Harta, Hercegkút, Hőgyész, Jásd, Kesztölc, Kismaros, Kistarcsa, Kópháza, Mány, Márkó, Mátraszentimre, Mecseknádasd, Mezőberény, Miske, Mosonmagyaróvár, Nagybörzsöny, Nagymaros, Nemesnádudvar, Nézsa, Ófalu, Pécsvárad, Piliscsaba, Pilisvörösvár, Pusztavám, Rajka, Rátka, Sámsonháza, Solymár, Sopron, Szajk, Szarvas, Szár, Szekszárd, Székelyszabar, Szendehely, Szombathely, Taksony, Tarján, Tata, Tatabánya, Tótkomlós, Törökbálint, Újbarok, Újhartyán, Úrkút, Vaskút, Vállaj, Városlőd, Vecsés, Véménd, Visegrád.

Gerlinger Tibor, a Pusztavámi Német Nemzetiségi Önkormányzat elnöke közölte, hogy 2016 és 2020 között 58 millió forint fejlesztési támogatást kaptak, ebből az óvodában belső nyílászárókat és fűtéscsöveket cseréltek, az udvaron tereprendezést végeztek, új kerítés és parkolók épültek, valamint udvari játékokat szereztek be. Az általános iskolában egyebek mellett az összes mosdót teljesen felújították, a belső udvaron nyílászárókat cseréltek, szigeteltek, füvesítettek.

(MTI)

Budapesti oktatási központ alakulhat…

Online tanácskozott és döntött a Magyarországi Németek Országos Önkormányzata közgyűlése

A koronavírus-járvány miatti veszélyhelyzet továbbra sem tette lehetővé a személyes találkozást, így a Magyarországi Németek Országos Önkormányzata közgyűlésének februári ülésén a testület – a tavaly novemberi alkalomhoz hasonlóan – online tanácskozott. Englenderné Hock Ibolya MNOÖ-elnök a február 20-i megbeszélésen számolt be mindazokról az időszerű kérdésekről, amelyekről a közgyűlés feladat- és hatáskörét egy személyben gyakorolva neki kell határoznia. A döntés-előkészítő tanácskozás egyik központi témája ismét az oktatásügy volt. A közgyűlés egyetértett további óvodák és iskolák települési német önkormányzatok általi átvételével, valamint abban is megállapodott, hogy felhatalmazást ad az elnöknek arra, hogy kezdeményezze egy budapesti általános iskola fenntartói jogainak átvételét. A cél az, hogy a fővárosban is létrejöhessen egy, az országos német önkormányzat által fenntartott magyarországi német oktatási központ.

Tovább szigorodnak azok a feltételek, amelyeknek az oktatási-nevelési intézményeket átvenni szándékozó német nemzetiségi önkormányzatoknak, valamint az átveendő óvodáknak-iskoláknak meg kell felelniük a fenntartóváltáshoz. A szigorítás célja a pénzügyi előnyök mellett a magas szakmai színvonal biztosítása, ami végső soron a gyermekek és fiatalok még jobb nyelvtudását eredményezheti – hangzott el az online tanácskozáson, melyen az oktatási bizottság javaslatára az MNOÖ közgyűlése egyetértett Lánycsók (Baranya megye) és Kislőd (Veszprém megye) iskolájának s óvodájának az adott települési német önkormányzat általi átvételével. Amennyiben az említett kezdeményezések sikerrel járnak, hatvanhatra bővül a települési német önkormányzatok által átvett nevelési-oktatási intézmények száma.

Az MNOÖ maga is további intézményfenntartói lépést tervez: az általa teljes egészében, illetve részben fenntartott oktatási központok sorát egy továbbival kívánja bővíteni. Pécs, Pilisvörösvár és Baja mellett így egy újabb komplexum jöhet létre, mégpedig a fővárosban. A *Grassalkovich Antal Általános Iskola* (Bp. XXIII. kerület, Soroksár) átvétele már megkezdődött. A jelenleg 640 tanulót számláló általános iskola és a már 2015-től az országos német önkormányzat által fenntartott Német Nemzetiségi Gimnázium és Kollégium (DNG) összevonásával a német nemzetiségi oktatás az általános iskola első osztályától egészen az érettségiig Budapesten is biztosítható lesz.

A virtuális tájékoztatón az MNOÖ bizottságai – így a kulturális és médiabizottság, az oktatásügyi, az ifjúsági, a pénzügyi és ellenőrző bizottság, valamint a közbeszerzési döntőbizottság – is beszámoltak a tavalyi, 2020. évi tevékenységükről. A tudósításokból kiderült, hogy az említett testületek a járványhelyzet ellenére is számos feladatot láttak el és sok projektet is sikerült lebonyolítaniuk, melyek segítségével több előremutató kezdeményezést támogattak.

Az ülésen a magyarországi németek legfelsőbb testületét a közbeszerzési tervek részleteiről is tájékoztatták. Az MNOÖ tervezett beruházásai, melyek ez évben kezdődnek, illetve zárulnak, a következők: Az MNOÖ fenntartásában lévő, a Koch Valéria Iskolaközponthoz tartozó pécsi Szőnyi utcai óvoda felújítási munkálatai, a Veszprémi Német Ház korszerűsítése, a pécsi Lenau Ház teljeskörű felújítása, a Koch Valéria Iskolaközpont általános iskolájának és gimnáziumának felújítása, korszerűsítése, valamint az MNOÖ budapesti, Júlia utcai székházának felújítása. További beruházások előkészítése is zajlik, mégpedig a pilisvörösvári Friedrich Schiller Gimnáziumban, valamint a budapesti Német Nemzetiségi Gimnáziumban. A fejlesztések mindegyikét *Schubert* Olívia, az MNOÖ főállású elnökhelyettese felügyeli – derült ki az elnök és helyettese beszámolójából.

Ritter Imre is tájékoztatást adott a legutóbbi hasonló tanácskozás óta végzett tevékenységéről. Az országgyűlési képviselő összefoglalójában kiemelten foglalkozott az állami támogatások mértékének növekedésével. Elmondása szerint ebben az évben 42 német önkormányzat által fenntartott 62 intézmény részesült összesen 1,3 milliárd forint támogatásban, amit intézményfejlesztésre és felújításra fordíthatnak, és amely összeghez a Magyar Falu Programból összesen további 500 millió forint támogatás is társul. Elmondta továbbá, hogy jelenleg felmérést végez a német önkormányzatok által fenntartott intézmények kötelezően átveendő ingatlanjai ügyében, és hogy már a következő évi költségvetési törvény előkészítésén dolgozik.

Englenderné Hock Ibolya tájékoztatta a résztvevőket, hogy hamarosan elkészül az MNOÖ egységes és átfogó arculati kézikönyve, valamint kitért a 2022 őszére halasztott népszámlálásra és a jövőre esedékes országgyűlési választásokra is. Emlékeztetett arra is, hogy az említett eseményekre való felkészülés mellett belátható időn belül szükség lesz arra, hogy értékeljék az országos német önkormányzat 2015-ben készült stratégiáját, hogy a szakértői csoportok az ebből nyert információkkal felvértezve kidolgozhassák a folytatás menetét.

A következő tanácskozást az MNOÖ közgyűlése várhatóan 2021 májusában tartja.

LdU Presse

Gratulálunk a kitüntetetteknek!

Magyarország köztársasági elnöke a nemzeti ünnep, március 15. alkalmából az egyetemes emberi értékek gyarapításában végzett kimagasló, példamutató tevékenység elismeréséül kitüntetéseket, az emberi erőforrások minisztere művészeti kitüntetéseket adományozott. A díjazottak között a magyarországi nemzetiségek kultúráját, oktatását, közéletét támogató szakemberek, kutatók és művészek is szerepelnek.
Kitüntetést vehettek át:

Kossuth-nagydíjat

Mécs Károly,
a nemzet művésze, Kossuth- és Jászai Mari-díjas színművész, érdemes és kiváló művész, a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja, aki a szekszárdi Magyarországi Német Színház számos előadásában színpadra lépett, kivételesen értékes, példaértékű művészi pályafutása során nyújtott, a színházi szakma nagyrabecsülését és a közönség szeretetét egyaránt elnyerő színpadi szerepformálásai, valamint szépirodalmi klasszikusaink filmes adaptációiban nyújtott felejthetetlen, nemzedékek számára meghatározó élményt jelentő alakításai elismeréseként.

Magyar Érdemrend középkeresztje a csillaggal polgári tagozata kitüntetést

Dr. Arsenios Kardamakis,
Ausztria metropolitája, Magyarország és Közép-Európa exarchája, a Konstantinápolyi Egyetemes Patriarchátus és Magyarország közötti párbeszéd elmélyítésében vállalt szerepe, valamint a hazai görög nemzetiség megmaradását és a görög ortodox identitás megerősítését mindenekelőtt az egyházi oktató-nevelő tevékenység kiszélesítésével szolgáló önzetlen munkája elismeréseként.

Magyar Érdemrend középkeresztje polgári tagozata kitüntetést

Dani Eszter,
a Magyarországi Református Egyház Zsinati Hivatalának missziói irodavezetője, az Országos Református Cigánymisszió vezetője, a Solymári Református Egyházközség lelkésze a hátrányos helyzetben élők, különösen a romák érdekében végzett több évtizedes szolgálata, valamint a cigánymissziós lelkésztovábbképzésben vállalt jelentős szerepe elismeréseként.

Dr. Székely János,
a Szombathelyi Egyházmegye püspöke a katolikus egyház társadalmi tanítását valóra váltó, a roma kisebbséget önzetlenül felkaroló lelkipásztori szolgálata, valamint a magyarországi vallási felekezetek közötti párbeszéd elmélyítésében vállalt szerepe elismeréseként.

Magyar Érdemrend tisztikeresztje polgári tagozata kitüntetést

Dr. Csúcs László Györgyné,
a Csepeli Lengyel Önkormányzat elnöke, az Országos Lengyel Önkormányzat volt elnöke, az Országgyűlés első lengyel nemzetiségi szószólója a magyar-lengyel barátság ápolását sokrétűen szolgáló tevékenysége elismeréseként.

Magyar Érdemrend lovagkeresztje polgári tagozata kitüntetést

Bacsmai László,
a Mohácsi Esperesi Kerület esperese, a Mohácsi Római Katolikus Plébánia plébánosa több évtizedes papi szolgálata során a Magyarországon élő horvát nemzetiség lelkipásztori ellátása, valamint a hitoktatás és a közösségépítés területén végzett munkájáért.

Balogh F. András,
az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Germanisztikai Intézete Német Nyelvű Irodalmak Tanszékének tanszékvezető egyetemi docense a magyar–német kulturális kapcsolatok fejlesztését szolgáló munkája, valamint a Kárpát-medence német nyelvű irodalmának kutatása terén elért eredményei elismeréseként.

Beke Mihály András
író, újságíró, műfordító, kultúrdiplomata sokoldalú újságírói és televíziós szerkesztői pályafutása, valamint a magyar-román kulturális kapcsolatok elmélyítését szolgáló kultúrdiplomáciai tevékenysége elismeréseként.

Dr. Bognár Zalán
történész, a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar Történettudományi Intézete Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszékének tanszékvezető egyetemi docense a XX. századi politika-, had- és társadalomtörténet területén folytatott tudományos tevékenysége, különösen a II. világháborús magyar hadifoglyok, valamint a málenkij robotra, illetve a Gulagra hurcoltak történetének kutatásában elért eredményei elismeréseként.

Miloje Branković,
Magyarország niši tiszteletbeli konzulja a magyar-szerb kapcsolatok fejlesztésében, különösen a magyar külgazdasági érdekek dél-szerbiai előmozdításában betöltött jelentős szerepe elismeréseként.

Jordan Petkov Jordanov
Magyarország várnai tiszteletbeli főkonzulja a magyar–bolgár gazdasági kapcsolatok fejlesztésében, illetve a magyar kultúra támogatásában vállalt szerepe, valamint a Bulgáriában bajba jutott magyar állampolgároknak nyújtott konzuli segítsége elismeréseként.

Ivanka Pavlova
költő, műfordító a magyar kultúra bulgáriai népszerűsítését szépirodalmi remekműveink bolgár nyelvre fordításával, illetve klasszikus szerzőinkről szóló publikációival szolgáló tevékenysége elismeréseként.

Somos László,
a Kaposvári Egyházmegye általános helynöke, a kaposfői Szent Vendel Plébánia plébánosa a szegény sorban élők, különösen a hátrányos helyzetbe került roma családok megsegítése érdekében végzett önzetlen lelkipásztori szolgálata elismeréseként.

Szidiropulosz Archimédesz,
a Trianon Kutatóintézet alapító elnöke, a Trianoni Szemle folyóirat alapító főszerkesztője, példaértékű szociológusi és pedagógusi pályafutása, különösen az 1940-es évek végén lezajlott görög politikai emigráció kérdéseivel, valamint Trianonnal kapcsolatos kutatásai elismeréseként.

Dr. Szondi György
József Attila-díjas költő, bolgarista, műfordító, szerkesztő a magyar identitás megőrzését, valamint kulturális értékeink népszerűsítését szolgáló alkotói, szerkesztői és kiadói tevékenysége elismeréseként.

Varga János
kanonok, főesperes, a budaörsi Nepomuki Szent János Plébánia plébánosa a Budaörsön élő német kisebbség hagyományainak ápolása, illetve a település katolikus templomának és szakrális emlékeinek megóvása érdekében végzett, a rábízottakat több mint hat évtizede elkötelezetten szolgáló lelkipásztori tevékenysége elismeréseként.

Magyar Arany Érdemkereszt polgári tagozata kitüntetést

Dimitru Achilleas
építőmérnök, szabadalmi ügyvivő, igazságügyi szakértő, az Achilles Kft. ügyvezető igazgatója a magyar-görög kulturális kapcsolatok ápolásában, valamint a beloianniszi Szent Demeter, Szent Konstantin és Szent Heléna görög ortodox templom felépítésében vállalt szerepe elismeréseként.

Prof. dr. Kosztadin Veszelinov Gardev
történész, a Bolgár Kulturális Intézet volt igazgatója a magyar–bolgár tudományos kapcsolatok erősítése, valamint a két nép közös történelmi emlékeinek kutatása és dokumentálása terén elért eredményei elismeréseként.

Ernest Huska,
a Szlovák Műszaki Múzeum – Pozsonyi Közlekedési Múzeum igazgatója, Pozsony-Óváros Városrész Önkormányzata Kultúra és Kulturális Tevékenységek Osztályának megbízott osztályvezetője a magyar-szlovák kulturális kapcsolatok fejlesztését sokoldalúan szolgáló szervezőtevékenysége elismeréseként.

Dr. Issekutz Sarolta,
az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület alapító elnöke a Magyarországon élő örmény származású közösség összefogásában, valamint kultúrájának és hagyományainak megismertetésében vállalt szerepe elismeréseként.

Dr. Józan-Jilling Mihály,
a Tolna Megyei Balassa János Kórház belgyógyász-kardiológusa, a Tolna Megyei Német Nemzetiségi Önkormányzatok Szövetségének elnöke a magyar–német testvértelepülési kapcsolatok bővítésében, valamint a Magyarországon élő német nemzetiség hagyományainak ápolásában és érdekeinek védelmében vállalt szerepe elismeréseként.

Káli-Horváth Kálmán,
a Magyarországi Református Egyház Zsinati Hivatala Budapesti Református Cigány Szakkollégiumának igazgatója, szakmai vezetője a Budapesti Református Cigány Szakkollégium megalapítása, valamint működési koncepciójának kialakítása érdekében végzett munkája elismeréseként.

Nagy Alicja Maria
nyugalmazott újságíró, szerkesztő, a Bem József Lengyel Kulturális Egyesület volt elnöke a Magyarországon élő lengyel nemzetiség kulturális életében, illetve anyaországi kapcsolatainak fejlesztésében vállalt szerepe, valamint újságírói-szerkesztői munkája elismeréseként.

Nagy Mária
a Magyarországi Szlovákok Szövetségének régi aktivistája, Piliscsév község egykori polgármestere Piliscsév fejlesztése, valamint a helyi szlovák nemzetiség hagyományainak megőrzése érdekében végzett településvezetői munkája elismeréseként.

Nedeljkov Milán
nyugalmazott elektromérnök, a Szerb Demokratikus Szövetség elnöke a rendszerváltoztatást követően a nemzetiségi politika kidolgozásában, illetve a hazai szerb kulturális képzési rendszerben betöl-

tött szerepe elismeréseként. A Szerb Demokratikus Szövetség első elnökeként (1990-1993) a szerb nemzetiségi oktatásszervezés terén volt kiemelkedő szerepe.

Pecsenya Edit,
a békéscsabai Szlovák Gimnázium, Általános Iskola, Óvoda és Kollégium igazgatója a szlovák nemzetiségi nyelv oktatását szolgáló pedagógusi és intézményvezetői munkája, valamint a tankönyvkiadás területén folytatott szakmai és szervezőtevékenysége elismeréseként.

Antonio Picukarić
a zágrábi Klovićevi dvori Galéria igazgatója a magyar-horvát kulturális és művelődéstörténeti kapcsolatok széles körű bemutatásához az Ars et virtus. Horvátország-Magyarország 800 év közös kulturális öröksége című kiállítás megvalósításához hozzájáruló munkája elismeréseként.

Radvai Teréz,
az Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanító- és Óvóképző Kara Idegen Nyelvi és Irodalmi Tanszékének mestertanára a hazai felsőoktatás, különösen a német nemzetiségi képzés területén végzett magas színvonalú oktatói munkája elismeréseként.

Szabó Péter
eleki néptáncos, a népművészet mestere, az Eleki Román Hagyományőrző Néptáncegyüttes tagja a román nemzetiségi hagyományok ápolását és továbbadását szolgáló közösségépítő tevékenysége elismeréseként.

Szofilkánics Judit
Nyíregyháza Megyei Jogú Város Ukrán Nemzetiségi Önkormányzatának volt elnöke, az Országos Ukrán Önkormányzat képviselője, nyugalmazott pedagógus a magyar-ukrán kulturális kapcsolatok ápolásában, valamint az ukrán mint idegen nyelv oktatásának megszervezésében, illetve módszertanának kidolgozásában vállalt szerepe elismeréseként.

Szónoczki János Mihály
a Miskolci Egyházmegye nyugalmazott görögkatolikus papja, a Magyarországi Ruszinok/Rutének Országos Szövetségének elnökhelyettese a Magyarországon élő ruszin közösség összefogásában, illetve képviseletében vállalt szerepe, valamint kultúrájának ápolását és széles körű népszerűsítését szolgáló tevékenysége elismeréseként.

Tanev Dimiter
a Magyarországi Bolgárok Egyesületének elnöke a Magyarországon élő bolgár közösség identitásának és kulturális örökségének megőrzését szolgáló tevékenysége elismeréseként.

Petra Vugrinec
művészettörténész, a zágrábi Kloviçevi Dvori Galéria főkurátora és programvezetője a magyar-horvát kulturális és művelődéstörténeti kapcsolatok széles körű bemutatásához az Ars et virtus. Horvátország-Magyarország 800 év közös kulturális öröksége című kiállítás létrejöttében vállalt szerepének elismeréseként.

Magyar Ezüst Érdemkereszt polgári tagozata kitüntetést

Pisnjak Mária,
a Szlovén Köztársaság Oktatási Intézetének magyar nyelvi szaktanácsadója a muravidéki magyar nyelvű oktatás, valamint a helyi közösség érdekében végzett szerteágazó tevékenysége elismeréseként.

Művészeti elismerések:
Blattner Géza-díjat

Orosz Klaudia
látványtervező, kiemelkedő bábművészeti tevékenysége elismeréseként.

Herczeg Ferenc-díjat

Havasi János
újságíró, szerkesztő Herczeg Ferenc szellemi és irodalmi örökségét méltóképpen képviselő kiemelkedő fikciós és dokumentarista jellegű irodalmi, történeti teljesítménye elismeréseként. Havasi János regénye szolgált alapul *Örök tél* című, a málenkij robotot bemutató nagysikerű játékfilm forgatókönyvéhez.

Jászai Mari-díjat

Szabó K. István
kiemelkedő rendezői tevékenysége elismeréseként. A színházi szakembernek már három rendezése is látható volt a Magyarországi Német Színházban (*A repülő gyermek*; *Nő a múltból*; *A kis herceg*).

A Görög Intézet új kiadványai

A görög közösség az elmúlt időszakban számos új és nagyon érdekes kiadvánnyal gazdagodott, melyeknek szerkesztője és kiadója a Görög Intézet igazgatója, ***Görög Athéna****. A továbbiakban ezeket az új könyveket mutatjuk be.*

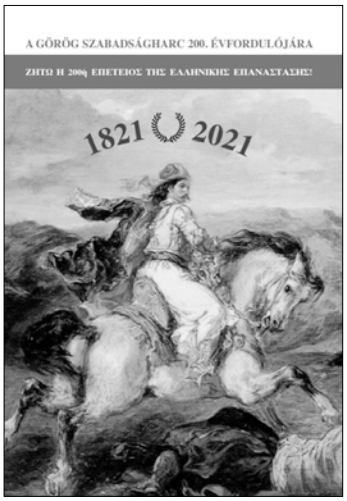

A *Trauma és megnyugvás* című tanulmányokat és interjúkat tartalmazó kötet a szerkesztők és szerzők, a téma első számú kutató-szakértője, *Fokasz* Nikosz és az intézet igazgatója, *Görög* Athéna szándéka szerint újabb adalékokkal szolgál a második diaszpóra legfájdalmasabb és legérzékenyebb korszakából. A tartalomjegyzékből is kiderül, hogy három fő téma köré csoportosul a könyv tematikája: 1. rész: Érkezés és letelepedés, 2. rész: Görög menekültek narratívái gyermekkori traumatikus élményeikről, 3. rész: Vegyes házasságok a magyarországi görögök körében.

A könyvet három izgalmas és tanulságos mélyinterjú zárja, melyek a nemzedék emblematikus alakjaival: *Dr. Ziszi* Kleoniki sebész- és gyermekorvossal, Vlahosz *Haralambos* gyártástechnológus üzemmérnökkel, valamint a decemberben, életének hetvenkilencedik évében elhunyt Vlahopopulosz *Ziszisz* egykori polgármesterrel készültek. Ziszisz Beloiannisz település legendás személyisége volt, tanácselnökként, majd két választási cikluson át a falu első polgármestereként, összesen tizenhárom évig állt a falu élén.

Az első 70 év, Beloiannisz falu története (1950-2020) című kötet a település születését és hét évtizedes történetét eleveníti fel. A kétnyelvű kötet – mely egy izgalmas, fordulatokban teli korszakot ölel át – betekintést nyújt a falu múltjába, s tájékoztatást nyújt Görögfalva életéből. A fotóalbum számtalan pillanatfelvételéből kiderül, hogyan élték meg az első lakók a politikai emigráció kezdeti éveit és miként élnek napjainkban. Az információkban bővelkedő könyvet *Vincze* Xénia írta, Görög Athéna szerkesztette. A megjelenést Beloiannisz Község Önkormányzata és az Országgyűlés Görög Szószólói Irodája támogatta. A köteteket az Intézet eljuttatta a magyarországi görög önkormányzatokhoz is.

Ebből jelent meg két részlet a BARÁTSÁG 2021/1. számában.

A harmadik kiadvány a Görög Intézet és a Terézvárosi Görög Önkormányzat közös karácsonyi ajándéka volt óvodásoknak és kisiskolásoknak. Az *Aesopus legismertebb meséi* című DVD görög nyelven jelent meg. A filmen a történeteket *Papadimitriu* Athina és *Petridisz* Hrisztosz olvassa fel, a dalocskákat pedig *Magyar* Réka énekli. A DVD-t Görög Athéna szerkesztette, a film operatőre és rendezője *Hoffmann* György volt, vágása és a borítóterv pedig Theano *Kapareli* munkája. A tizenegy mesét tartalmazó DVD-t a Manolisz Glezosz és a Nikosz Beloiannisz oktatási intézmény tanulói, valamint óvodásai kapták meg karácsonyi ajándékként.

A görög szabadságharc bicentenáriumára újabb könyvet jelentetett meg a Görög Intézet, *A görög szabadságharc 200. évfordulójára* címmel. A kötet két nagyívű tanulmányt tartalmaz a témáról, s különlegessége, hogy válogatást nyújt a kor kiemelkedő görög irodalmából is. A prózai és lírai alapművek egy részét új fordításban közlik, más részük pedig hosszú évtizedek óta most jelenik meg újra, és válik elérhetővé az olvasók számára. Az Intézet az évfordulóra *Budapest görög szíve* címmel, közel egy órás dokumentumfilmmel is készül. A dokumentumfilm a reformkori Magyarországon meghatározó szerepet játszó első görög diszpóra nagy befolyással bíró családjairól szól. A XIX. században átívelő történet a kezdetektől Budapest világvárossá válásáig terjedő időszakát idézi fel, amelyben szerepet játszott néhány kiemelkedő görög kereskedő és bankár, élükön a *Sina* családdal.

A Magyarországon otthonra lelt görög diaszpóra a múltról a jelennek és a jövőnek is üzen az Intézet által az évfordulóra készített videoklipjével, ami a görög himnusz kétnyelvű felvétele. Neves, Magyarországon élő művészek és gyerekek adják elő a kétszáz éve született *Himnusz a Szabadsághoz* című költemény első sorait.

A pesti szlovák evangélikusok egykori temploma – múlt és jövő

Mint arról ez évi első számunkban beszámoltunk, Szlovák Kulturális Központ épül Budapesten, a Rákóczi út 57. szám alatti háztömb udvarán. ***Hollerné Racskó Erzsébet*** *az Országos Szlovák Önkormányzat elnöke írta alá az átadási szerződést. Magyarország kormánya 2020-ban 765 millió forintos támogatást nyújtott az OSZÖ számára, amely az ingatlan megvásárlásán túl a romos állapotban lévő épületen sürgősen elvégzendő életveszélyelhárítási munkák és a nagyszabású felújítási projekt előkészítésének fedezeteként szolgál. A tervek szerint a magyar és a szlovák kormány támogatásával újul majd meg az emblematikus épület. Paulik Antal szlovák parlamenti szószóló az alábbiakban foglalta össze a pesti szlovák evangélikus templom több évszázados történetét és jövőjét:*

Január végén az Országos Szlovák Önkormányzat aláírta a Budapesti Ingatlan Hasznosítási és Fejlesztési Nyrt.-vel azt az adásvételi szerződést, amelynek révén ötvenöt év elteltével újra a magyarországi szlovákság tulajdonába került a pesti szlovák evangélikus gyülekezet egykori temploma. Az épület második világháború végétől kezdődő kálváriája ezzel véget ért. Az új tulajdonos az épületet a felújítását követően kulturális és szakrális célokra kívánja hasznosítani.

A XIX. század közepére a Pesten működő három evangélikus gyülekezet, a szlovák, a német és a magyar által közösen használt Deák téri templom szűknek bizonyult mindhárom közösség kiszolgálására. Annál is inkább, mert már akkor sem kizárólag egyházi tevékenység folyt a falai között, az épület más közösségi és kulturális célokat is szolgált. A növekvő számú, és 1834-ben önállóvá vált pesti szlovák gyülekezet már 1838-ban saját templom építéséhez kért engedélyt József nádortól, aki az akkori Kerepesi úton (a mai Rákóczi út 57/A szám alatt) 2200 négyzetméteres telket ajándékozott a szlovák evangélikus közösség templom- és iskolaépítése céljaira.

A templom létrehozásának munkálatai az iskola és a paplak átadását követően, 1856-ban kezdődtek meg *Diescher* József építész tervei alapján, neoromán stílusban. Az építkezés a gyülekezet anyagi gondjai miatt nehezen haladt, az épület csak 1863-ra készült el, a berendezést azonban csak 1867-ben vehették használatba.

Az anyagi gondok változatlanul nehezítették a gyülekezet életét, ezért 1893–94-ben a gyülekezet működtetésére *Schweiger* Gyula műépítész tervei alapján a templom köré felépítették a ma is látható, *Luther-ház*nak nevezett többemeletes bérházépületet. Ezzel azonban a templom a zárt udvarba szorult és csak egy díszes kapuzaton át lehetett megközelíteni. A kapu felett látható a ház névadója, Luther Márton szobra.

A templom – ahogyan a mellette működő iskola is – több jeles és ismert személyiség életében játszott fontos szerepet. Az 1832/33-as tanévben például az iskola tanulója volt *Petőfi* (akkor még Petrovics) Sándor és öccse, István. A templomban eskették egykor *Mikszáth* Kálmánt és keresztelték *Závada* Pált.

A pesti evangélikus templom harangja hirdette több évtizeden át a pesti szlovák evangélikusok örömét, bánatát. Sok esetben szolgált reprezentatív célokat is, mivel a Deák téri templom harangtornyát 1875-ben lebontották. E harang siratta elsőként *Kossuth* Lajosnak a közeli Keleti pályaudvarra érkező holttestét, és megszólalt *Munkácsy* Mihály temetése alkalmával is.

A XIX.-XX. század fordulóján 27 ezer főt számláló szlovák közösség, illetve az első világháború kirobbanásakor hatezres pesti szlovák evangélikus gyülekezet létszáma ezt követően több hullámban, drasztikusan csökkent. Az első világháború lezárása után nagy számban hagyták el az országot a hívek, majd a második világháborút követő lakosságcserével töredékére zsugorodott a templomot használó szlovák evangélikusok száma.

A fővárosi hadműveletek során az épület jelentős mértékben károsodott. Az ideiglenes felújítást követően röviddel, 1952-ben az állam elvette a fennmaradást biztosító bérházat is a minimálisra csökkent lélekszámú gyülekezettől. A nagyszabású, ezer ülőhelyes, háromhajós templomot ekkor alig kéttucatnyian használták. A fenntartási nehézségek és az állami nyomás következtében a gyülekezet eladta a templomot. Az egyházi alkalmak céljára a korábbi iskolaépület emeletén alakítottak ki gyülekezeti termet.

A meggyengült gyülekezet igyekezett templomából menteni a menthetőt. Az iskolaépületben lelt menedéket az egykori orgona lényegesen kisebb térhez igazított maradéka, valamint ide „menekítették" a templom szószékét is. A templom tornyába két világháború között elhelyezett, 1925-ben öntött három harang legnagyobbika megmaradt, ma a Nógrád megyei Szügy evangélikus híveit szolgálja. Az 1867-ben *Than* Mór alkotta oltárkép a dunaegyházi evangélikus templomban talált menedéket.

A templom épületét 1966-ban a Vízépítési Tudományos Kutató Intézet vette meg könyvtárának és nagy előadótermének elhelyezésére. Az átalakításokat és a templom külső felújítását a Kohó- és Gépipari Minisztérium 1972-ben kezdte meg. A karzatot

lebontották, a belteret két födémmel három szintre osztották. Ezzel az egykor hatalmas belső tér teljesen elvesztette szakrális jellegét. A hetvenes évektől a Tudományos Tájékoztató Intézet bemutatótermét és sokszorosító üzemét telepítették az átépített templomba. 1989-után az épületet magánkézbe adták. Az azóta eltelt harminc év során több különféle bérlő sokféle, jórészt a templomépülethez méltatlan célra használta a ma is tágas belső tereket.

Közel két évtizede, 2002-ben fiatal lelkész került az egykori Pest első szlovák iskolája épületében folyamatosan működő szlovák evangélikus gyülekezet élére *Szpisák* Attila személyében. Ő kezdte vizsgálni annak lehetőségét, hogy az épület valamilyen módon visszakerüljön ahhoz a közösséghez, amely saját céljaira, saját magának építette másfél évszázada. Az ő kezdeményezésére nyilvánította védetté az épületet a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, s vette napirendjére az épület ügyét a Szlovákia és Magyarország között működő, kétoldalú Magyar–Szlovák Kisebbségi Vegyes Bizottság. Ez utóbbi szervezet IV. ülésének ajánlásai közé került az elvárás, hogy a magyar fél vizsgálja meg a templom felújításának, illetve szlovák evangélikus missziós központ létrehozásának lehetőségét.

Az Országos Szlovák Önkormányzat (az OSZÖ) akkori vezetése felvetette a két ország kormánya általi közös finanszírozású épületvásárlás és helyreállítás lehetőségét. Ezt követően az illetékes kormányzati szervek képviselői részvételével megindultak az egyeztetések, azonban ezek a soron következő választások közeledtével elhaltak.

Közel másfél évtized elteltével jelent meg a sajtóban egy hirdetés, mely szerint az épület akkori tulajdonosa értékesíteni kívánta az ingatlant. Az OSZÖ vezetése ekkor újra egyeztetéseket kezdeményezett a magyarországi nemzetiségügyet felügyelő, illetve a szlovákiai határon túli szlovákság ügyeit vivő szervezetek vezetőivel. A mindkét részről megnyilvánuló kedvező hozzáállás eredménye, hogy a magyar kormányzati támogatással idén január végén az épület tulajdonjoga az OSZÖ-höz került. Ezzel a pesti szlovák evangélikusok egykori templomának kálváriája, a szlovák közösségtől a szlovák közösséghez vezető útja végéhez ért.

Ezt követően, február első felében megjelent egy magyar kormányrendelet, amely az idei és a jövő évi költségvetésből az épület rekonstrukciója és abban szlovák kulturális centrum és ökumenikus kápolna kialakítása céljára biztosítja a szükséges felújítás első két üteme várható költségeinek ötven százalékát. Hasonló kormánydöntésekre vonatkozó ígéreteket fogalmaztak meg szlovák kormányszervek is. Az ottani kormánydöntések megjelenését követően indulhat el az épület felújítása. A folyamat végére az OSZÖ és az általa létrehozott kulturális intézmények – a Magyarországi Szlovákok Kulturális Intézete, a Magyarországi Szlovákok Múzeuma, a Magyarországi Szlovákok Könyvtára és Dokumentációs Központja, a Vertigo Magyarországi Szlovák Színház, valamint a szlovák hetilap, a Ľudové noviny szerkesztősége is méltó elhelyezést kap. Természetesen hasonlóan méltó módon kerül kialakításra az eredeti épület szakrális jellegét továbbvivő ökumenikus kápolna is.

Nem egyszerű vállalás a mai utódoktól, de az egykori pesti szlovák evangélikus elődök, az épület felépítői és első használói emlékének tartozunk azzal, hogy az egész országnak megmutassuk, milyen erős szlovák közösség élt a magyar fővárosban, és milyen jeles épületekkel járult hozzá Budapest építészeti örökségéhez.

Milosevits Péter írói műhelyében jártunk…

Az MTVA hetente jelentkező Srpski ekran című szerb nemzetiségi magazinjának felelős szerkesztője, ***Snežana Milivojević*** *segítségével bepillanthattunk* ***Milosevits Péter*** *író, költő, műfordító alkotói műhelyébe. Az író* ***Tinja Kalaz*** *című szerb regénye* ***Kaláz parazsa*** *címmel a Szentendrei Könyvklub gondozásában nemrégiben magyar nyelven is megjelent. Milosevits Péter tevékenységét a Barátság olvasói már első lapszámunk megjelenése, tehát 1994 óta nyomon követhetik, ismerik. Legutóbb a 2020. december 15-i számunkban olvashattak tőle írást. Az akkor közölt „Lerjano, perjano" éppen a még kiadás alatt álló Kaláz parazsának egy részlete volt. A televíziós szerkesztő és a szerző erről a könyvről beszélgetett.*

– Mi késztette arra, hogy a 2013-ban megjelent szerb regényét átültesse magyarra?

– Ez a könyv annak az alkotómunkának a része, melynek során korábban elkészítettem a *London, Pomáz* és a *Mi že Sentandrejci*, vagyis *Az utolsó szentendrei szerb* című regényeim magyar változatát. Különféle szándékok késztettek erre, kezdve az olyan banális céltól, hogy könyveimet a szerbül nem tudó barátaim is elolvashassák. Másrészt van ebben alkotói indíttatás is, vagy fellengzősebben fogalmazva: küldetéstudat. Mindhárom szóban forgó regényem azon a környéken játszódik ugyanis, ahonnan származom, s úgy éreztem, hogy a két korábbi könyv után az a legkevesebb, hogy a szülőfalumról szóló regényemet is hozzáférhetővé tegyem magyarul. Harmadik indítékom a nyelvi kihívás volt, a kétnyelvű író vágya, hogy mindkét nyelven alkotni próbáljon.

– Mennyire maradt hű a magyar változat az eredetihez? Fordítás, átdolgozás vagy teljesen új mű született-e?

– Nem egészen új. Alapjában véve ez ugyanaz a regény. Egyes részei hű fordítások. Ha valaki részletesen összehasonlítaná a két szöveget, teljesen egyező részeket is találna, mintha igazi fordítás volna, külső fordító tollából, akinek nincs módja tartalmilag és szerkezetileg eltérni az eredetitől. Én ezzel szemben a saját szövegemmel dolgozom, ezért a magyarban helyenként szabadon eltértem a szerb változattól. Az autonóm kétnyelvűségnek egyébként nagyon régi hagyománya van ezen a tájon, például a romantika korából *Vitkovics* Mihály kétnyelvű költészete, más műfajban pedig *Vujicsics* Tihamér munkássága, amely ugyanúgy része a magyar zenetörténetnek, mint a szerbnek. Ez a kettősség tehát nem szokatlan, e tekintetben nem találtam ki semmi újat.

– Tekintve, hogy saját regényeit dolgozza át, érdekes lenne hallani, milyen alkotói folyamatról van szó, amikor bizonyos helyzeteket a szerb nyelvből magyarra ültet át.

– Nem könnyű ezt megfogalmazni. Utólag talán csak okoskodni lehet, mert írás közben az ember sok mindent öntudatlanul, ösztönösen tesz. Azt mondanám, és ezt tekintem utólagos okoskodásnak, hogy úgy állok a munkához, mintha új művet kezdenék írni, s a korábbi változatot csak a szokásosnál részletesebb alkotói tervként kezelem. Ezt a fordítás és az eredeti írás sajátos keverékének nevezném, azzal, hogy bennem az eredeti mű írásának tudata és szándéka dominál. Nem érdekel, mennyire tartottam magam a szerbhez. Az a fontos, hogy az új mű magyar könyvként jó legyen.

Bajtai László felvétele

– Tehát vannak benne teljesen új részek?

– Igen, vannak újdonságok. Például beláttam, hogy a magyarban nem maradhat előtérben az, ami a szerb változatban kiemelt helyen áll. Arról a kapcsolatról van szó, ami a regényben a dél-szerbiai Vranje és Budakalász között jön létre egy színdarab révén. Borislav *Stanković* színműve, a *Koštana*, Szerbiában iskolai tananyag talán már az általánosban, de a gimnáziumban mindenképpen. A magyar olvasónak nincsenek ilyen előismeretei, ezért ezt a regényszálat háttérbe szorítottam, s a Budakalászról szóló történetből indultam ki. Abba szőttem bele, hogy a kalázi amatőr színjátszók Stanković színdarabjával foglalkoznak. Ekkor kicsit el kellett magyaráznom, mi is az a Vranje és ki az a Koštana nevű énekesnő. Tehát ez szerkezeti eltérést jelentett a szerb változattól.

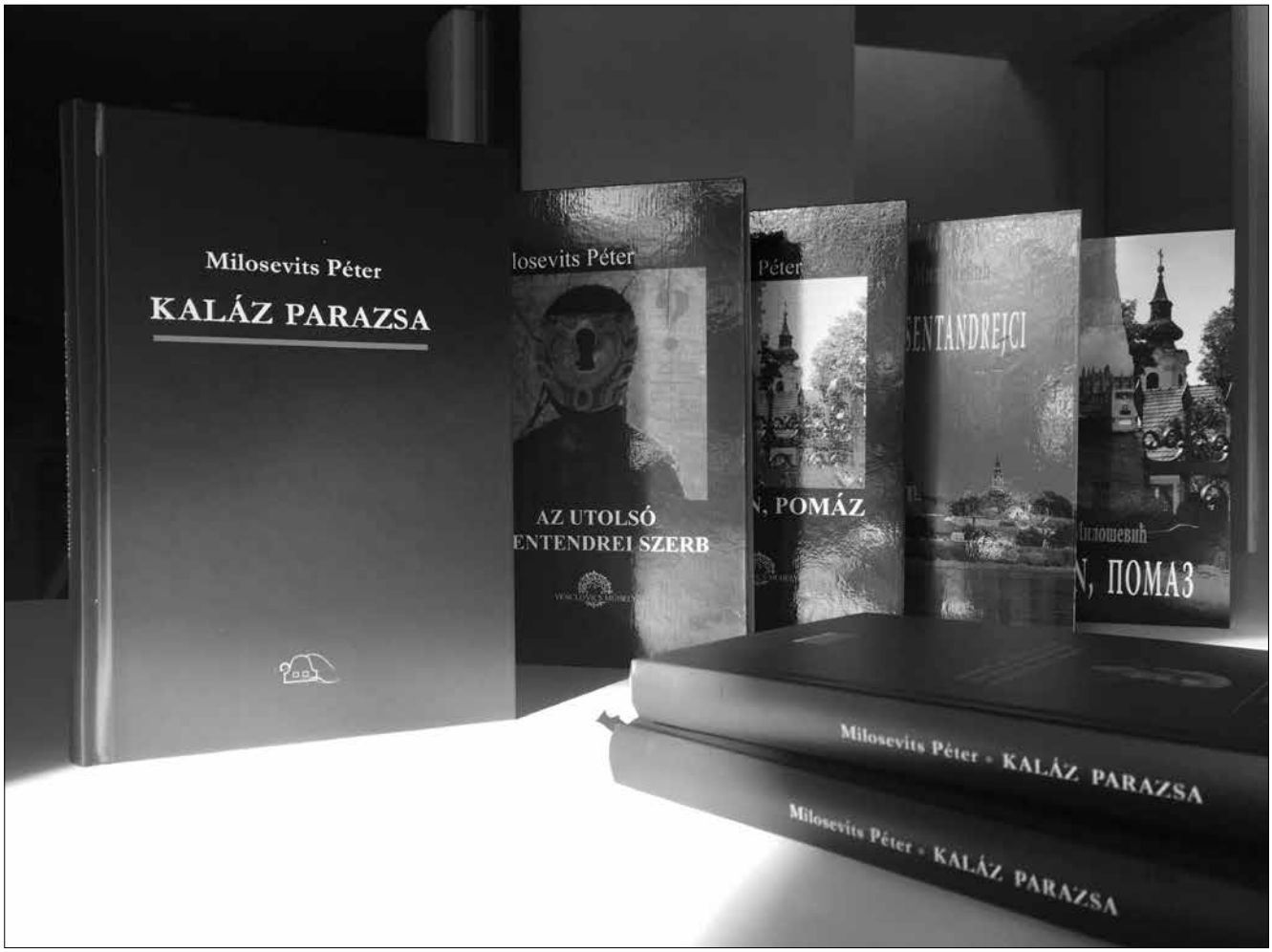

A *Kaláz parazsá*ban a történetek látszólag laza halmazát a téma és a feldolgozás módja helyi (sőt helyismereti) jellegűvé teszi, de végül is igazi regény kerekedik ki belőlük – bár nem a szó klasszikus értelmében. A cselekmény fordulatos, az elbeszélés mulatságos, a végeredmény pedig szórakoztató és egyben felemelő – ahogy azt olvasói megszokhatták a szerző korábbi műveinél (*Az utolsó szentendrei szerb*; *London, Pomáz*).
(Részlet a Szentendrei Könyvklub által közzétett ismertetőből.)

– Mit nyer, és mit veszít a regény, amikor a szerb változat egyik fő motívuma a magyarban háttérbe kerül?

– Valószínűleg veszít valamit, de létrejön egy másik, független szerkezet, amelyben az a mozzanat nem annyira hangsúlyos. Viszont mivel a szerb változat írása és megjelenése óta sok év telt el, a magyarba olyasmi is bekerült, ami annak idején még nem is létezett. Például új regényalakok lépnek színre. A szerb nyelvű könyvben csak szerbek szerepelnek, míg a mostani változatban kalázi magyarok is megjelennek, akik számomra valami miatt fontosak, és a történet bizonyos pontján lényegessé váltak. Mert mindkét változatban szerepelnek valós személyek, akik valaha Budakalászon éltek, vagy most élnek ott.

– Milyen jellegű felelősség terheli a szerzőt, amikor a regényben fiktív szerepbe helyezi őket?

– Ahogy a tudományos zsargonban mondják, a regényben minden egynemű közegbe kerül át. A regényben minden fikció. *Crnjanski* például *A hyperboreusoknál* című regénye elején kijelenti, hogy a könyv valamennyi szereplője élt a valóságban, de a könyvben valamennyien irodalmi kreációk lettek, akiknek nincs közük egyetlen valóságos személyhez sem.

A regény tehát kitaláció, ugyanarra a szintre kerül benne a valóság és a képzelet. Az író számára ez olyan kiindulási alap, amely bátorítást nyújt. Ez persze kissé elvontan hangzik. Az már viszont konkrétabb dolog, hogy egyetlen valós személyről sem írtam olyasmit, amiről nem tudom biztosan, hogy tényleg megtörtént. Nem félek ettől, és lelkiismeret-furdalásom sincs ebben a tekintetben.

– Mit nyer a kétnyelvű olvasó, ha a regény szerb és magyar változatát is elolvassa?

– Én csak reményemet fejezhetem ki, hogy egyik változatot sem érzi fordításnak a másik nyelvből. Szerintem ez a legfontosabb. Ebben azért merek bízni, mert a szöveget valóban nem fordítottam, hanem újat írtam, még akkor is, ha helyenként teljesen egybecseng a kettő. De ilyen esetekben sem mondatonként végeztem a fordítást, hanem bizonyos egységeket vagy egy-egy epizódot írtam meg a másik nyelven. Aztán, ha úgy találtam, hogy a korábbi megoldás jobb volt, akkor hozzáigazítottam, de egyik is, másik is, úgy mondanám, elsődleges írás, és nem fordítás.

Sosem felejthetjük el, honnan származunk

Helytörténeti-néprajzi könyv készül Bakonyszücsről

Holczinger Szandra színésznő régóta gyűjti szülőfaluja, Bakonyszücs emlékeit, népszokásait. Fontosnak tartja elődei életének, hagyományaiknak megörökítését és megőrzését, amit az utókor számára helytörténeti-néprajzi kötetbe szeretne foglalni. A könyv készítésében szerzőtársként Wágenhoffer Gergely segíti, aki már több bakonyi település helytörténetét feldolgozta.

Holczinger Szandra, a budapesti József Attila Színház társulatának tagja, Bakonyszücsről származik. Egy háromgenerációs családban nőtt fel, így már kisgyermekkora óta kísérik a német nemzetiségi szokások, hagyományok, a népdalvilág és maga a bakonyszücsi dialektus is. A veszprémi Lovassy László Gimnázium német nemzetiségi tagozatán tanult, ez idő alatt írta meg a Veszprém Megyei Német Települések Regiszterébe szülőfaluja történetét, népszokásait. A színművész szak mellett német nemzetiségi óvodapedagógusként, majd az ELTE BTK Germanisztikai Intézet német nemzetiségi nyelv és irodalom szakán szerzett diplomát. 2018-ban Koch Valéria-díjjal tűntették ki, s azóta is számos publikációja jelent meg.

– Mindig szívügyem volt a szülőfalum és a bakonyi svábság múltja. Nyelvészeti és néprajzi kutatásokat is végeztem, melyek során rengeteg izgalmas és értékes anyagra leltem. Ezek a kutatások adták alapját a korábban általam írt tanulmányoknak és szakdolgozatoknak. Mivel Bakonyszücsről még nem jelent meg hasonló könyv, úgy gondoltam, mindezeket érdemes lenne kötetbe foglalni. Ehhez kértem a történelmi kutatásokkal foglalkozó Wágenhoffer Gergely segítségét, aki a társszerzőm lett.

Wágenhoffer Gergely végzettségét tekintve agrármérnök. A múlt és az ősök iránti érdeklődése gyermekkora óta kíséri. Már több bakonyi településről, Romándról és Bakonypéterdről is írt helytörténeti kötetet. A Rákóczi Szövetség a kitelepítésekről szóló munkáiért háromszor is díjazta. Kutatásai eredményeit falutörténeti könyvekben, levéltári rendezvényeken, konferenciákon és tudományos kiadványokban ismertette. Évekkel ezelőtt családfakutatásba kezdett, amiből kiderült számára, hogy ősei kis bakonyi falvakból, többek között Bakonyszücsről is származnak. Ezért kezdte ezeknek a településeknek a múltját is feltárni.

– Szakmai együttműködésben készítjük a könyvet Holczinger Szandrával. Jelenleg adatgyűjtési munkákat végzünk, családokkal készítünk interjúkat. Kutatásaink során a Veszprém Megyei Levéltár, a Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár, különböző könyvtárak nyújtanak nagy segítséget, de szakirodalmakat s a hazai és külföldi online adatbázisokat is felhasználjuk. Sajnos Bakonyszücsön már egyre kevesebben élnek olyan idős emberek, akik emlékeket tudnának felidézni.

Holczinger Szandra (Forrás: József Attila Színház, Kállai-Tóth Anett felvétele)

A könyvben a településtörténet mellett a helyi népdalokra, nyelvjárásra és az év ünnepeihez kapcsolódó szokásokra is hangsúlyt fektetnek. Holczinger Szandra legfőbb forrása a nyolcvannyolc éves nagymamája, Holczinger Gyuláné, Gizi néni.

– A nagymamám mesélte, hogy húsvét hétfő napján a bakonyszücsiek rendre kimentek egy mezőre és tojást

Wágenhoffer Gergely

dobáltak, gurítottak. Aki a legmagasabbra tudta hajítani, illetve elgurítani a tojást, az nyert. Ha helyiek vicces kedvükben voltak, a versenyre odakészített tojások közül nem mindet főzték meg. Közéjük csempésztek pár nyerset is. Aki ezeket dobta magasra, az meglepődhetett, amikor a földre esésekor valakit véletlenül eltalált.

Holczinger Szandra azt is megemlítette, hogy a falu központi helyén álló római katolikus templomot, tetőszerkezetének állapota miatt lezárták, felújításra szorul. Ehhez a pályázati támogatások mellett más anyagi forrásokra is szükség lesz.

Bakonyszücs különleges kálváriaépületéről is nevezetes – említette meg Wágenhoffer Gergely.

– Feltételezések szerint a központi épületrész Szent István korából maradt meg, a külső épületrész pedig az Esterházyak idején készült, és ekkor állították fel a stációképeket is. Érdemes megnézni, ellátogatni oda.

Bakonyszücsről azt is elmondta, hogy egy 1736-os írásos feljegyzés szerint akkor kezdődött a falu betelepítése. A legenda szerint – aminek lehet valóságalapja – először egy szűcsmester szerzett itt házat, és a környékbeliek, amikor hozzá fordultak, azt mondták: „Megyünk a szűcshöz". Innen eredhetett a falu neve. Ám e helynek régebbre nyúlik vissza a története, hétezer éves leletek is vannak a környéken.

Az is érdekesség, hogy Bakonyszücsről az 1800-as évek végén, még az I. világháború előtt sokan családostól – a mostani értesülések és a fellelhető adatok szerint legkevesebb mintegy hetvenen – kivándoroltak Amerikába. Azért kerestek a tengerentúlon megélhetést, mert lakhelyükön, a környékén jelentősen megnőtt a népszaporulat, viszont kevés volt a munka. Azt tervezték, hogy ha külföldön több pénzt keresnek, hazajönnek és földet, házat vesznek itt, később azonban csak kevesen tértek vissza közülük.

A köteten dolgozó szerzők szeretnék felvenni a kapcsolatot olyan személyekkel, akik korábban Bakonyszücsön éltek, onnan költöztek távolabbi településekre. Holczinger Szandra és Wágenhoffer Gergely személyesen, és az online térben is várják az olyan elszármazottak jelentkezését, akik adatokkal, emlékekkel egészíthetik ki könyvüket.
E-mail címük: bakonyszucskonyv@gmail.com

Scheibelhoffer család (1911), Holczinger Szandra gyűjteménye

Bakonyszücsi kálvária, Mezőfiné Huszár Tünde felvétele

Húsvéti szokások a szlovéneknél a XX. század második felében

A magyarországi szlovének többsége Szentgotthárdon és hat környező településen él. Húsvéti szokásaik közül a mai napig a nagyszombati tűzgyújtás és durrogtatás maradt fenn. 1945-ig puskaporral töltött „kis mozsárágyúval" durrogtattak. Azóta nagyobb fémcsőben karbidmésszel fejlesztenek gázt, melyet meggyújtva szintén hatalmas durranást idéznek elő.[1] A XXI. században ez inkább már rendezvény, amelyet a helyi nemzetiségi önkormányzat szervez meg. A feltámadási körmenet alatt már égnek a dombokon a máglyák, de a durrogtatás csak utána következik. Eredetileg nem Krisztus feltámadásának örömére gyújtottak tüzet és csaptak lármát, hanem gonoszűző célzattal. A tűz és a zaj Európa-szerte a gonosz erők elűzésének eszköze volt, mely erők a télből a tavaszba való átmenetkor a legveszedelmesebbek.

Keresztútjárás

A böjti időszakban minden pénteken délután az idősebb asszonyok keresztúti ájtatosságra gyűltek össze a templomban, ahol a falon elhelyezett tizennégy szlovén feliratos olajkép előtti *„stációs imádkozást"* (štacije moliti) tartottak. Ezt az egyik asszony vezette helyi szlovén nyelvjárásban. Egy imakönyvből[2] idézték fel Jézus keresztútjának történéseit. A Bevezetés után, majd minden állomásnál elénekeltek egy-egy versszakot az *„Áll a gyötrött Istenanyja"* egyházi népének helyi szlovén nyelvű változatából (Stala je mati dreselna). A legismertebb középkori ének, a *Stabat Mater dolorosa* Szűz Máriának a keresztfa mellett átélt fájdalmáról szól. Feltételezett költője Jacopone *da Todi*, XIV. századi olasz költő.

Stala je mati dreselna, / Poleg križa jako tužna, / Gda je viso sveti Sin.
Prežalostno njeno düšo, / I potrto srce tužno, / Oster meč je prehodo.
O kak je dreselna bila, / Blagoslovlena i mila, / Mati Sina Božega.
Milo si je zdihavala, / Gda je z očmi vidla, / Strašne moke sina svetoga.
Što je, ki se nebi strsno, / Mater Božo gda bi vido, / Vu tak velkoj žalosti?
Što je nebi pomilüvao, / Skuzami lice polevao, / Vidévši njeno žalost?
Vidila je za grešnike, / Trpečega strašne moke, / Sina zbičüvanoga.
Gledala je mati Sina, / Na križi vmirajočega, / Od vseh ostavlanoga.
O predraga Boža Mati, / Daj mi s tebom tao prijeti, / Žalostnoga trplenja.
Daj naj s tebov pravo lübim, / Jezuša i več ne zgübim, / Njegove lübeznosti.
To mi sveta Mati sprosi, / I v mojo düšo pritisni, / Rane Sina tvojega.
Talnika me v mokaj včini, / Tvojga Sina ino zvrači, / Rane srca mojega.
Daj naj s tebov tužno jočem, / I Jezuša pomilüjem, / Dokeč bom na tom svejti.
Poleg Križa s tebom stati, / I tebi se pridrüžiti, / Želem vu dreselnosti.
O devic draga Devica! / Bojdi meni pomočnica, / I daj, naj jočem s tebom.[3]

Virágvasárnap

Európában a virágvasárnapi zöldág vagy barka megszentelése a X. századtól terjedt el Jézus jeruzsálemi bevonulásának emlékére, akit pálmaágakkal fogadtak. A *szentelt barka* a szlovén néphagyomány szerint is véd a villám, a vihar és a jégeső ellen. Szentelt barkaágakat tűztek a tetőgerendákba. Ha vihar volt, a tűzre is vetettek belőle. Húsvétvasárnap a gabonaföldekre is vittek a barkából, jó termésért fohászkodva. Barkaszentelésre annyi barkaágat vittek, hogy jusson belőle minden gabonaföldre és még maradjon otthon is a következő évi virágvasárnapig. Vihar esetén meghintették szentelt vízzel és tűzre dobták, hogy le ne égjen a ház.

Nagyszombati tűz, víz és gyertya

Felsőszölnökön reggel a templom előtt szentelték meg a tüzet és a vizet, a gyertyákat pedig bent a templomban. *Kühár* János szlovén plébános halála után (1987) ezek a szokások megszűntek. A *tűzszentelés* a harangtorony tövében történt. A harangozó a taplógombát (taupli) úgy gyújtotta meg, hogy egy üvegdarabbal vagy tükörrel a napsugarakat a taplógomba egy pontjára irányította, amíg az meg nem gyulladt. Amikor a drótra erősített tapló meggyulladt, a ministránsok felváltva addig pörgették, amíg az átáramló levegő lángra nem lobbantotta. Ekkor a harangozó meggyújtotta vele a bükkfahasábokat. A bükkfa ugyanis sokáig tartja a parazsat. A hívek ebből a parázsból vittek haza dróton lógó fazekakban egy-egy darabot. Otthon a tűzhelybe dobták és azon főzték meg a húsvéti sonkát.

Mindenki hozott otthonról egy szál fehér gyertyát, amit a templomban az oltárhoz vezető lépcsőkre helyeztek. Zsebkendővel vagy egy darab papírral jelölték meg, hogy tudják, melyik kié. De a padban ülve

is foghatták a kezükben a gyertyát. *A szentelt gyertyát* annyi éven át őrizték otthon, amíg teljesen le nem égett. A húsvétkor szentelt gyertyát akkor használták, ha valaki meghalt a háznál. A szentelt gyertya lángjával torokfájást is gyógyítottak. A templomban nagy húsvéti gyertyát gyújtottak. Régen nem vettek minden évben újat, addig használták, amíg csonkig nem égett. Törzsén az öt tömjénszem Krisztus sebeit jelképezi.

A *keresztvizet* szintén nagyszombaton szentelte meg a pap. A keresztelőkút mellett bádog zsírosbödönben is volt keresztvíz. Ebből meríthettek a hívek kis üvegcséikbe és vihettek belőle haza. Otthon a falitékában (szekrénykében) tárolták. Öntöttek belőle a szoba ajtaja melletti falon lévő szenteltvíztartóba is. Reggel és este ezzel vetettek keresztet.

Húsvétvasárnap

Húsvétvasárnap a kenyérrel, kaláccsal, sonkával és tormával *hímes tojást* is vittek ételszentelésre. Hazafelé versenyeztek az emberek. Aki előbb ért haza, az volt a legdolgosabb gazda abban az évben. A szlovéneknél a húsvéti tojást a keresztanyák festették keresztgyerekeiknek.[4] A kisebbek kis lyukat fúrtak a földbe és abba kellett beletalálni a tojással. A nagyobb gyerekek pénzt dobáltak a hímes tojásba. Aki beletalált, azé lett. Lányok a legényeknek nem ajándékoztak hímes tojást, mert *nem volt szokás a locsolkodás*.

Húsvétvasárnap ebéd után felkeresték azokat a szántóföldeket, amelyekbe búzát vagy rozst vetettek. A föld négy sarkába letűztek egy-egy barkát – amit előbb otthon meghintettek a nagyszombaton a templomban megáldott keresztvízzel – és a földet körbejárva elimádkozták a rózsafüzért a dicsőséges olvasó titkaival:

1. Ki je od mrtvi goristano
2. Ki je v nebesa goriüšo
3. Ki nam je Dühá svetoga poslo
4. Ki je tebé, Divica, v nebesa gorivzeu
5. Ki je tebé, Divica, v nebesaj koronau

Húsvétra is sütöttek kerek, kelt fonott kalácsot, amilyent nagyobb mezei munkák és egyéb ünnepnapokon szoktak. A XX. század vége felé jött divatba a fehér öntettel leöntött és meggykompóttal díszített *húsvéti kalács*.

M. Kozár Mária

A XII. stáció: „Józust a kereszttel felemelik: meghal a kereszten" és a XIII. stáció: „Józust szomorú anyja ölébe helyezik" a szentgotthárd-rábatótfalui kápolnában.
(2015, a szerző fotója)

Jegyzetek:

[1] M. Kozár Mária: Tűzzeldurral. Nagyszombati télűzés a szlovéneknél. Barátság, 2017/2, 8911-8912.

[2] Molitvena kniga. Murska Sobota 1941, 219-238. Küzmics Miklós: Knjiga molitvena… Sopron, 1783. imakönyvének 26. kiadása.

[3] Sík Sándor magyar változatát a 15. versszakig lásd: Hozsanna! Budapest, 2011. 65. ének.

[4] M. Kozár Mária: „Piroskák". Húsvéti tojás a szlovéneknél. BARÁTSÁG, 2000/2, 2777. o.

Szerb-magyar irodalmi kapcsolatok

a XIX. és XX. század fordulóján és a XX. század első felében

Három szerb költő – Ady és visszhangja, párhuzamai a szerb irodalomban

A szerb-magyar irodalmi kapcsolatok a századfordulón és a XX. század első felében új irányt vettek. A két nép, két nemzet és irodalom, a szerb és magyar szellem s néplélek közötti párhuzamok kérdése, mely érdeklődésünk homlokterében áll, rendkívül szerteágazó. E helyen egy szűkebb témára fókuszálva, egy viszonyrendszert szándékozom megvilágítani, ez pedig *Ady* Endre három szerb költőre, íróra gyakorolt hatása, és e hatás utóélete, valamint jelentősége.

Ady Endre szellemi kiindulópontja *Vajda* János költészete, a romantika és a modern határán álló, a nyugatra jellemző látomásokat felvázoló költői víziója, misztikus önmagába fordulása, amely kozmikus távlatokat nyit meg. A szerb romantika képviselői közül a Monarchia déli Határőrvidékének szülötte, a kitűnő poéta, Laza *Kostić* jut el idáig, aki a német, a francia, az olasz, az angol és a magyar irodalom értő olvasói közé tartozik. Ady azonban nemcsak a „lelki arisztokrácia" tiszta, politikai érdekektől mentes lírájának híve, hanem egyidejűleg forradalmi vátesz, byroni érzelmű vulkán, baudelaire-i dekadens, mi több, nép-nemzeti bárdként lángoló hazafi, akitől mindezek fényében „emelkedettséget" és „józanságot" várnánk, ehelyett azonban polifón költészetére jellemző iróniát, gúnyt, epés szarkazmust és abszurditásokat kapunk.

Ady társadalomképének lényege a művelt elit vezette társadalom, amely szabad, demokratikus és mégis szociálisan forradalmi, másrészt nem veti el a nép-nemzeti és liberális értékeket hangoztató XIX. századi szabadelvűséget sem, habár kilengéseit éles kritikával is illeti. A magyar vátesz a nemzeti kérdésben is szintézisre törekszik, nemzeti és internacionális nemhogy megfér egymás mellett, hanem feltételezik is egymást. Az egyén kibontakozásának feltétele a másság megértése.

Az európai hírű XX. századi író és a szerb avantgárd költője Miloš *Crnjanski* ezekről a kérdésekről *Пролог* / *Prológus* című versében (*Лирика Итаке* / *Ithaka lírája*, 1920) Adyhoz hasonlóan így vall:

Otthonom kocsma, kupleráj,
az élet a földön mindenütt fáj –
csak az optimistáknak nem!
Eladott jogok dalnoka nem leszek,
s nem érdekelnek a szent tehenek.
A szomorúakhoz szólok:
A szomorúság mindent betemet.
Nem vagyok honfi harsona
A poéta hírért sem vagyok oda.
Nem vagyok jobb, mint Krleža és Ćurčin.
A nemzet kalapján a bokréta.
Sorsom régimódi.
A verseim viszont újak.

De vagy jön az életünkkel valami új is,
s lelkünk egy fokkal magasabbra száll,
az égen, mely odafönn csillagosan áll,
vagy velünk együtt dalt, Ithakát, mindent,
elvisz az ördög úgyis.

(*Milosevits Péter ford.)*

Ady Endre fogalmazta meg elsőként, hogy a magyar politikai eszme összekapcsolja a haladó európai humanizmussal és demokratizmussal az ázsiai pusztákról idetévedt magyarok pogány, lázadó szellemét, mely a XIX. században fogant elképzelés szerint átível a magyar történelmen, Koppánytól és Vazultól a kuruc és protestáns keleti végeken és a magyar jakobinusokon át, a 48-as bujdosókig:

…Verecke híres útján jöttem én,
Fülembe még ősmagyar dal rivall,
Szabad-e Dévénynél betörnöm
Új időknek új dalaival?

Fülembe forró ólmot öntsetek,
Legyek az új, az énekes Vazul,
Ne halljam az élet új dalait,
Tiporjatok reám durván, gazul.

De addig sírva, kínban, mit se várva
Mégiscsak száll új szárnyakon a dal

A szerző az ELTE Tanító- és Óvóképző Főiskola tanára.

S ha elátkozza százszor Pusztaszer,
Mégis győztes, mégis új és magyar.

Az *Új versek* költője világított rá a környező népek és a magyarság sorsközösségére, Magyarország elmaradottságára Nyugat-Európával szemben, és ami a leglényegesebb a mi szempontunkból – a magyarországi nemzetiségek széles néprétegeinek szociális és kulturális elmaradottságára, hátrányos helyzetére. Ő teremtette meg, részben pedig ébresztette újjá a pannon térségben élő népeknek a múltban egymás iránt tanúsított toleranciáját, amit a romantika és a késői magyar hegemonizmus tépett széjjel. Ady tudatosította a nem magyar népek hátrányos helyzetét a magyarhoz képest, és azt a jogos nemzetiségi elvárást is, hogy Magyarország népei, illetve a térség szomszédos népei együtt haladjanak, fej-fej mellett fejlődjenek minden téren:

„Hiszen magyar, oláh, szláv bánat
Mindigre egy bánat marad."

Ady Endre és Miloš Crnjanski, valamint Todor *Manojlović* költeménye, a *Парuска jympa* / *Párizsi reggelek*, illetve Miroslav *Krleža* regénye, a *Povratak Filipa Latinovicza* / *Filip Latinovicz hazatérése*, (a pannon sár szimbólumával) ébresztik fel a magyar, a szerb, a horvát (és szlovák – lásd Pavol *Országh-Hviezdoslav*) közvéleményt. Azzal a szellemi restséggel szembesítik, ami ezeket a közegeket jellemezte. Mentalitásuk tükreként a jelen és a jövő problémáinak a megoldását a nyugat-európai minták átvételében látták. „Ami a nagybetűs Nyugat múltja, az a mi jövőnk." Ezért törekednek ezek a szerzők Ady Endrével az élén, vagy közvetlen hatása alatt a „Nyugat" számára időszerű kérdésekre választ adni. Észlelték a nyugat-európai civilizáció hibáit és bűneit is, a köztes-európai látóhatár fölé emelkedtek.

A történelmi, a kollektív vagy individuális „idők", létszintek és korszellemek problémája más szempontból más modern vagy tradicionalista alkotóknál is felmerült. A Nobel-díjas Ivo *Andrić* a civilizációs régiók közötti különbségeket, a korszellem érvényesülését vizsgálta és tárta elénk az eltérő kulturális, vallási vagy földrajzi övezetek temporális koordináta-rendszereiben, az egyetemes idő, a transzcendens lét bizonyossága után kutatva. Nem véletlen tehát, hogy a XX. századi szerb irodalom két fő reprezentánsa, Ivo Andrić és Miloš Crnjanski modernista költőként kezdik meg irodalmi pályafutásukat, hogy a történelmi regény műfajában teljesednek ki, s műveik központi kérdése az egyén és az adott közösség eltévelyedése, útkeresése térben és időben. Mindketten a szerb etnikai térség peremterületeiről származnak – ezért teszik fel épp ők az idő relativitása és a civilizációs tér kérdését s szegezik a *Létnek*, a *Mindenségnek*. A szerb nemzeti identitás önmeghatározására elsőként a történelmi Magyarország szerbsége kényszerült. Ők fektették le a szerb nemzeti önazonosság alapjait az irodalomban és a nyelvészetben. Erre az összefüggő közép-európai kulturális, valamint bosznia-hercegovinai, montenegrói, szerbiai és macedóniai nyelvi-szellemi alapra épült Ivo Andrić boszniai szerb író munkássága is.

A szerb-magyar és szélesebben a Duna menti nemzetek közötti kommunikáció és megértés, valamint a felismert sorsközösség olyan ügy és problémahalmaz, amelynek megoldására Ady Endre, Crnjanski, Veljko *Petrović* és Todor Manojlović oldalán, velük vállvetve, sokan próbálkoztak.

Veljko Petrović, Ady hatására vagy vele párhuzamosan hagyta el az esztétizáló modernség eszményeit (habár verseit modern módon önti formába) és a hazafias ideálok irányába fordul, sokat merítve a szerb romantikából és realizmusból. Veljko Petrović költői univerzumában ennek ellenére is, vagy épp emiatt, világosan kimutathatók Ady Endre hatásának nyomai. Petrović *Српска земља* (*A szerb föld*, 1912) és Ady *A magyar ugaron* című költeményének összehasonlítása révén például világosan megmutatkozik ez a hatás. A párhuzamba állítást vagy genetikai kapcsolat megállapítását *Milosevits* Péter *A szerb irodalom története* című művében meg is tette (Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998, 325–326).

Veljko Petrović – aki Zomborban született és Pesten végzett jogot – jól tudott magyarul, ismerte a magyar irodalmat, valamint a Magyarországon uralkodó viszonyokat is. 1903-tól a szarajevói *Српска пуjеч* című lap munkatársaként több magyar vonatkozású cikket írt. Ezekből kiviláglik, hogy úgy a magyar, mint a szerb közállapotok radikális kritikusa. A magyarokhoz fűződő álláspontja ellentmondásos. Egyfelől a magyarságot, a magyar irodalmat példaként állítja a szerb olvasóközönség elé, másfelől bírálja a XIX. század utolsó két évtizedében kibontakozó magyar nemzetpolitikát, amely egészen az első világháborúig tartott. *A magyarok és a nemzetiségek* című írásában (Народи и народности, *Србобран*, Загреб, 1903) azt állítja, hogy Deák Ferenc és Eötvös József idején a magyar nemzetiségi politika egészen más volt, mint amivé 1903-ra vált. Deák és Eötvös korában (1860-as és 1870-es évek) a magyar politikusok, a véleménye szerint, belátták és hirdették, hogy a magyar haladás csak a többi itt élő nép egyidejű előrehaladásával képzelhető el, amire később Ady is rámutatott. Az egykori helyzet és a későbbi magyar politika közötti óriási különbség akkor domborodik ki igazán, ha Deák és Eötvös eszményeihez hozzávesszük Kossuth dunai konföderációs tervét (1862).

Veljko Petrović, a többi XX. századi szerb íróhoz vagy költőhöz hasonlóan, politikai kérdésekben egyértelműen a nacionalista és konzervatív dzsentri Magyarország ellenében foglalt állást. Így érthető, hogy irodalmi téren kétségtelenül Ady Endre személyében látta megtestesülni azt, ami a maradi és – európai szemmel nézve – idejét múlt jellemzőket mutató Magyarország elleni tiltakozást jelentette. Ezek a tünetek: elmaradottság, a tolerancia hiánya,

a nemzetek közötti egyenlőtlenség, a nemzetiségek nyelvhasználatának a korlátozása, a nyomor, a szegénység, és a nemzetiségi iskolák hiánya voltak.

Todor Manojlović, Petrovićhoz hasonlóan, szintén kiemeli Ady jelentőségét és a magyar irodalom vezető szerepét a térség irodalmaiban, példaként állítva a magyar váteszt és verseit a szerb alkotók és olvasóközönség elé. Manojlović egy ideig baráti kapcsolatban állt Adyval (1908-1910 között). Költészetét élete végéig nagyra tartotta és három önálló tanulmányt írt róla. (Az első: Андрија Ади мађарски лиричар / Ady Endre, a magyar lirikus, Летопис Матице српске, 1913/6.) Az Ady recepció szempontjából ugyanakkor igazán az európai modern költészetről írt monográfiája jelentős (Основе и развој модерне поезије, 1987), amelyben a magyar költőt a modern európai lírába integrálva, költészetének valódi jelentőségéhez mérten tárgyalva Baudelaire-rel, Verlainenel, Rimbaud-val helyezi egy szintre, ami az ilyen szintű európai összefoglalásokban Ady Endre tekintetében bizonyára egyedülálló. A neves XX. századi német irodalom- és művelődéstörténész Hugo *Friedrich* a *Die Struktur der Modernen Lyrik* című közismert művében (1956) Ady neve például elő sem fordul.

A nagybecskereki születésű költő, esszéista, művészettörténész, Manojlović a századelőn, Nagyváradon a *Holnap* köréhez tartozott, és nemcsak Adyval állt barátságban, hanem *Juhász* Gyulával is. A személyes kapcsolaton túl is számos magyar vonatkozása van írásainak. Ady, Kosztolányi és Kassák műveit fordította szerb nyelvre, cikkeket és tanulmányokat írt nemcsak Adyról, hanem Jókai Mórról is. *Парискa jympa (Párizsi reggelek)* című versében a modern és az avantgárd életérzés apostolainak: Ady Endrének és Guillaume Apollinaire-nek állít emléket:

„Guillaume. Endre" – röviddel azelőtt,
hogy feldördültek az ágyúk,
ti a legforróbb nászdalt énekeltétek a
világnak!"

Manojlović szerint Ady költészetének összetett lírája szenvedélyes és finom, erotikus és metafizikus, pogány és keresztény, különös világában látomásos fény és tragikus szakadék látható a Kelet és Nyugat között, a fantasztikus ősi ázsiai nosztalgiák és a modern európai kultúra iránt éhező rezgő vágyai között. (*Ендре Ади и први узлет мађарске модерне* (Књижевне новине, 1964, / *Ady Endre és a „magyar modern" első felszárnyalása*) című tanulmányát egy olyan eszmefuttatással kezdi, mely szerint Magyarország geopolitikai helyzete következtében ritkán került szoros kapcsolatba Franciaországgal, mert a francia hatás csak osztrák és német közvetítéssel érvényesült. Kivételes pillanatokban azonban közvetlen érintkezésekre is sor került a nagy nyugati nemzettel, s ezek a pillanatok mindig termékenynek bizonyultak. Manojlović három ilyen korszakot lát a magyar történelemben: II. Rákóczi Ferenc idejét, amikor Rákóczi mint XIV. Lajos pártfogoltja kelt fel a Habsburg uralom ellen, s Magyarország jelentős részét elszakítva a jezsuita bécsi monarchiától, felébresztette népében a nemzeti függetlenség és szabadság eszméjét. A másik ilyen pillanat a Martinovics-összeesküvés, a magyar jakobinusok ideje volt. A harmadik pedig az, amikor egy fiatal költő a szerencsés véletlen folytán (Manojlović itt a Lédához fűződő kapcsolatra utalt) Párizsba vetődik, ahol magába szippantja a francia szellemet, Baudelaire, Verlaine, és Rimbaud költészetének varázsát. Hatásukra maga is hasonló költeményeket kezd írni és néhány év alatt hazája legnagyobb költőjévé válva, mélyreható átalakulást indít el a magyar költészetben és szellemi életben.

Máshelyütt Manojlović arról beszél, hogy Ady az irodalomhoz hasonló szenvedéllyel harcolt a politikai és társadalmi küzdőtéren, mert „a költészet Rákóczi Ferenceként" gyúlt haragra és mennydörgött Bécsnek és az egész német imperializmusnak behódoló magyar arisztokrácia ellen, mely Magyarországot a pusztulásba sodorja. Manojlović rámutat, hogy Ady már 1914-ben megjósolta a katasztrófát.

Todor Manojlović-hoz hasonlóan Adyról Miloš Crnjanski, a szerb avantgárd, különösképpen a szerb expresszionizmus úttörője *Ady Endre* című cikkében (*Endre Adi*, Književni Jug, Zagreb, 7. mart 1919.), nem sokkal a magyar költő halála után azt írta, hogy „… Ady fellépésével a magyar líra banális és szentimentális tavában mérgező, ám gyönyörű virágok jelentek meg, melyeket Ady a francia dekadenciából ültetett át a pandúrok és kocsisok földjébe, ahol akkoriban érzelmes románcokat énekeltek a holdfényről és az Árpádokról daloltak." Politikai víziókkal, történelmi értelmezésekkel lépett fel Crnjanski is, aki a pravoszláv patriarchális demokratizmus szerb rebellis szellemét hozza összhangba a nyugati liberalizmus eszményeivel. Elválasztotta a pozitív keleti eredetű hagyományokat, Karađorđetől (az ún. I. szerb felkelés [1804–1813] vezére, akinek a nevéhez fűződik a szerb államiság újjászületése) Karagyorgyevics Péter királyig (uralkodott 1903–1921), a térség, Közép-Európa és a Balkán általános elmaradottságától. „Ady", folytatja beszámolóját Miloš Crnjanski, „…Pestre érkezvén zilált hajjal dolgozik nappal az újságszerkesztőségben, éjszaka ifjú irodalmárok körében ül a kávéházban, ahol vágyairól prédikál, melyek felrázzák a begyepesedett kulturális életet, és a Nyugat diadalát jelentik a szolgabírók irodalma felett. Ő, akinek minden sorában ott érződik az ázsiai ég, amely hallotta a vándorló népek patáinak (sic!) mennydörgését a nyugati artizmus apostolává és a nyugati humanista gondolat szószólójává lesz."

Veljko Petrović-tyal ellentétben, de Todor Manojlović-tyal egyezően, Crnjanski volt az, aki a szerb költők közül legsikeresebben tudta összeegyeztetni – Adyhoz hasonlóan – formailag is modern módon a szépség és az összemberi teljesség kozmikus távlataiba törő, a zsigeri, felrobbanni készülő vágyat, a közép-európai nemzetek közötti sorsközösséget, a sajnálatra méltó, szánalmas múlt felett érzett bánatot

és azt a nemzeti büszkeséget, amely egy új, igazságos és szabad élet megteremtésére törekedett minden közép-európai nép számára. Ezt a törekvést, egymástól függetlenül fogalmazta meg Ady a *Góg és Magóg fia vagyok én* című versében, valamint Miloš Crnjanski *Prológus* című költeményében. Mindkét mű az avantgárd modernség kozmikus és összemberi hiábavalóság, csalódottság, a rokoni szomszédság és testvériség szellemében fogant.

Idő és történelem: Adytól Crnjanskiig, Andrićig

A XX. századi szerb próza talán két legjelentősebb alkotója, Miloš Crnjanski és Ivo Andrić, ahogy a horvát Miroslav Krleža és a magyar Ady Endre életművében is, az idő, a történelmi idő kerül a középpontba. Marcel *Proust* és James *Joyce* az időt szubjektív, empirikus (megtapasztalt, megélt) kategóriává teszik, ami megfoghatatlan, mint a regények cselekménye is. Minden szereplő másképp érzékeli az időt, a múltat, a jelent, a jövőt pedig más valaki jelene veszi el. Egy érzés, egy íz, egy emlék, visszavisz a múltba, hogy visszatérve a jelenbe ne találják meg, mert időközben eltűnik és helyette valami vagy valaki más múltjával találkozunk. Így aztán nincs se jelenünk, se jövőnk, mindig valaki más múltját vagy a saját múltunkat éljük újra, amelyről azt hisszük, hogy a mi jelenünk. Két választásunk van. Az egyik, hogy elfogadjuk az időtlenséget, az idő hiányát, mint létkategóriát, a transzcendenshez igazítva ittlétünket, azaz elfogadjuk, hogy csupán résztvevők, szemtanúk vagyunk, egy színjáték nézői, akik nem irányítják a darab cselekményét és a színészek jellemét. Ugyanakkor törekszenek arra, hogy megértsék a lét tragikumát, újra és újra átéljék értelmetlenségének teremtő erejét, megleljék saját életükben a létezés örömét és szépségét. A másik lehetőség, hogy mélyebbre ássunk saját múltunkba, amely szintén valaki más múltja, és végességünket létkategóriából értékkategóriára váltsuk. Úgy éljünk, alkossunk, hogy önmagukon, jelenükön és múltunkon túlmutató értékeket teremtsünk, ezzel megváltoztatva mások múltját, azaz az ő jelenük tér és idő koordinátáit, összehangolva a jelenvaló és az örökléttel.

Andrić és Crnjanski, mint Ady is, ez utóbbira vállalkoztak. Szociokulturális helyzetük nem is engedhetett mást, amiképp Miroslav Krležának sem, azaz, hogy szembenézzenek nemzeteik önámításával. Ők mutattak rá arra, hogy a szerb, a magyar és a horvát nemzet nem képvisel Európától, Nyugat-Európától radikálisan elütő másságot, csak újra éli azt, amit a Nyugat már sokkal korábban meghaladott. Ady Endre ennél tovább lépett és rávilágított arra is, hogy a magyar és a többi köztes-európai nemzeteknél a teljes polgári átalakulás nemcsak később, hanem felemás, torz, és ellentmondásos módon valósult meg („Céljainkat elcélozták / Életünket már elélték. / Cirkusz-ponyvák / Bohóc-sorsa leng előttünk.”- írta *A fajok cirkuszában* záró soraiban, a második versszakban pedig ezt: „Minden, minden ideálunk / Másutt megunt ócskaság már, / Harcba szállunk / S már tudjuk, hogy kár a harcért.”). A vers negyedik és ötödik szakasza azonban vadonatúj fordulatot hozott, a csüggedés helyén új tere nyílik a cselekvésnek, jelenünknek új értelmet kell adni, az előttünk álló feladatokat, a polgári átalakulást Nyugat-Európánál jobban, szebben és eredeti jelleggel kell véghezvinnünk. Ady azonban még itt sem állt meg: „De a mi kis bolyunk semmi” – veteti észre, azaz, hogy csak a többi hasonszőrű néppel együtt képes a létparancsnak eleget tenni. A hatodik versszakban az egyén kerül előtérbe. Az individuumnak személyes indokokat kell találnia, hogy igent mondjon az életre, hogy valahogyan rábírja magát a részvételre a nemzeti közösség harcában, azaz, hogy azonosulni tudjon a kollektív célokkal, az oly gyakori kudarcok ellenére is. Az egyéni létmód problémainak kiemelt helye egyre inkább előtérbe kerül a magyar modernben, ahogyan a szerb modern irodalmában is. Crnjanski és Andrić voltak az elsők, akik ráébresztették olvasóikat, hogy a szerb múlt emberei is ugyanolyan összetett, a lelkük mélyén bizonytalan és törékeny, félelemmel, önazonossági problémákkal, kételyekkel, mindennapi gondokkal küszködő bonyolult személyiségek voltak, mint a mai kortársaik.

Crnjanski más szempontból is mítoszromboló a szerb irodalomban. Szakított a szerb felvilágosodás kiemelkedő alakjának Zaharije *Orfelin*nek Nagy Péterről szóló eszményített Oroszország-képével. (Orfelin jelentette meg 1772-ben Velencében az egyik első – szlaveno-szerb nyelvű – Nagy Péter életrajzot.) Eszerint Péter cár a legfelvilágosultabb európai uralkodó, az ortodox vallás pedig igazhithűbb kereszténység a katolikusnál és protestánsnál. Crnjanskinál az *Örökös vándorlásban* Nagy Katalin orosz cárnő udvara viszont a nyugatot majmoló udvaroncok társasága, és ugyanolyan mostohán bánik a szerb határőrökkel, mint Mária Terézia. A cirill-metódi hagyománynak, a koszovói mítosz hőseinek ereklyéivel és a szerb határőrök rebellis szellemével szemben a cárnő nem tanúsít megértést.

Ivo Andrić hasonlóképen mítoszromboló. Ő az iszlámmal, a Török Birodalommal, a bosnyákokkal szembeni negatív sztereotípiákat érvénytelenítette, bár ez a folyamat, már korábban, elindult a szerb irodalomban. Vuk *Karadžić* elismerően szólt a bosnyákokról, azaz muzulmán vallású szerbekről. Andrić is úgy vélte, hogy létezik egy balkáni civilizáció, amely nem azonos sem az iszlám, sem a bizánci-orosz civilizációval, és a nyugatival sem. A balkáni civilizáció – megítélése szerint – toleránsabb a nyugatihoz, az iszlámhoz és az oroszhoz képest, mert több vallás békés együttélésén alapul, s menete egybevág az európaival.

Crnjanski ezzel szemben közép-európai, nyugat-európai keretekben gondolkodott. Ő is egy többnemzetiségű közegben nevelkedik (a Bánátban), mint Andrić. A két író egy-egy szimbólum

köré szervezi meg poétikáját. Andrićnál ez a híd, Crnjanskinál pedig a vándorlás, mégpedig két értelemben. Egyrészt a sors, a fátum, amibe a szerbek a történelem nyomása alatt kényszerülnek. Ilyen esemény volt a nagy szerb vándorlás (Велика сеоба, 1690), amikor a szerbek legnagyobb csoportja, egyházi és világi vezetőikkel az élen a török bosszúja elől Magyarországra menekült. A másik értelmezés szerint a sors egy belső, zsigeri szükséglet, immanens törekvés, az identitás keresése, a földi Jeruzsálem, a Kánaán kutatása, az a meggyőződés, hogy kell léteznie egy olyan helynek, ahol egy ember vagy egy nép örök otthonra talál. Ilyen esemény volt a szerbek kivándorlása a Habsburg Birodalomból Oroszországba, amely több ezer családot érintett és a tiszai és Maros vidéki Szerb Határőrvidék megszüntetése miatt következett be (1751-1753). A szerb határőrök egy katolikus államból, ahol ortodox hitük miatt állandó üldöztetésnek voltak kitéve, egy azonos hitű pravoszláv birodalomba kerültek. Azonban – mint már említettük – a szerb határőrök ott sem találták meg számításukat. A vándorlások mélyebb jelentést kaptak. A szerbek élete, mint minden emberé és népé, értelmetlen otthonkeresés, mert az új hazában ugyanúgy üldözésnek vannak kitéve, mint az óhazában. Értelmetlen exodus, mert az óhazában jobb volt az élet, azaz valamivel elviselhetőbb. A visszatérés lehetetlen, ha mégis, az árulás ódiuma megkeseríti az életet: másnak lenni, ott, ahol nem tűrik a másságot. A szerbek osztályrésze az emigránsok, a nehéz sorsú népek, minden szerencsétlen ember otthontalansága, az identitás- és célvesztés, a kollektív és individuális meghasonlottság. A vándorlás azonban, az újrakezdés, a talpra állás, a remény, a jobb élet lehetőségébe vetett hit, a küzdelem szellemi és fizikai lehetősége, akkor is, ha a végeredmény kétséges. Abban az esetben is, ha a harc végül teljesen hiábavaló. A végesség, halálunk és korlátaink legyőzhetők, ha úgy élünk, hogy önmagunkon túlmutató, jelenünkön és múltunkon túlmutató tettekkel megváltjuk magunkat és utódaink, valamint bármely minket követőnek jövőjét. Akik aztán így újrakezdhetik a harcot, a keresést, az otthonteremtést, azzal a tudattal, hogy az kudarcot is vallhat. A küzdelem folyamatossága által legyőzhető a halál, a végesség, habár a harcot mindig elölről kell kezdeni, a jelen hidat képez múlt és jövő között, amelyben a vándorlás folytatódik. Vándorlást generál, erőt merít, az elmúlt vándorlások tapasztalataiból és példájából. *A vándorlások vannak, halál nincs*.

A *Híd a Drinán*, szintén az idő csapdájában vergődő embernek, közösségeknek kínál kiutat. A muzulmán és szerb lakosú Visegrád, a Drinán átívelő híd árnyékában élő lakói olyan elárvult közösséget alkotnak, amelynek metropoliszai magukra hagyták őket. Isztambul és Belgrád, a távoli Moszkva kiszolgáltatták őket az osztrák-magyar expanziónak, mely a XVII. század végétől és a XVIII. század elejétől fokozatosan terjeszkedik Boszniára és Hercegovinára, hogy a XIX. századra teljesen magukra maradjanak. Az osztrákok képviselik a modernitást, ők a XIX. században élnek, míg a visegrádiak a XVI. században, amikor a híd felépült. A boszniaiak és a hercegovinaiak nem zárkóznak el, sőt nyitottak a világban végbemenő változásokra is, így a modernitást, a modernizációt, a vasutat, az ipari forradalom jelképét örömmel fogadják. Ugyanakkor elutasítják azt a brutalitást, a radikális szakítást a múlttal, ami az osztrák fennhatósággal jár, ami felfalja azt a jót is, és amely itt-létének múltja – európai polgári kávéház helyett a kupleráj. A *Híd a Drinán* ennek a modernizációs kísértésnek ellen is áll és nem is áll ellen, mivel oszlopait betonnal erősítik meg. A híd mégis áll, nem változva, összeköti a múltat és a jelent, a „jelen nehézségeit és a jövő ígéretét". A híd az egyetemes értékek elpusztíthatatlanságának és újjászületésének örök érvényű szimbóluma.

A magyar és a szerb kultúrát ez a híd, az egyetemes emberi értékek hídja köti össze. A két irodalom kölcsönös megismerése létfontosságú, mert megmutatja azt az utat, amely ennek a virtuális hídnak mindkét végéhez elvezet. A szerb és a magyar kultúra legbelsőbb szellemi forrásaihoz juttat el, kölcsönösen erősítve egymás humanizmusát, keresztény, iszlám és pogány ázsiai gyökereit, balkáni, köztes-európai, európai identitását, ami előbb globálissá majd univerzálissá vált, még ha a mai globalizmus nem is alapul teljesen az egyetemes értékeken.

Lásztity Nikola

Laza Kostić (Kovilj, 1841 – Bécs, 1910) – a kései romantika szerb képviselője, költő, drámaíró, műfordító, esztéta, újságíró, ügyvéd, politikus. A Titeli Sajkás Körzetben született, gimnáziumi tanulmányait Újvidéken (Novi Sad), Pancsován (Pančevo) és Budán végezte. A pesti királyi egyetemen szerzett jogi doktorátust. A pesti egyetemi ifjúság irodalmi körének a Preodnicának („Előörs"/ „Élcsapat") egyik alapítója, az Ujedinjena omladina srpska forradalmi össz-szerb ifjúsági mozgalom tagja, a magyarországi szerbek néptribunja, Svetozar Miletićnek közeli munkatársa Újvidéken. A magyar országgyűlés képviselője. Politkai okokból többször is bebörtönözték Magyarországon. A szerb hatóságok nyomására Szerbiát is el kellett hagynia. Belgrádi újságírói és közéleti tevékenységét így a montenegrói fővárosban, Cetinjén folytatta. Idősebb korában, egészen haláláig Zomborban (Sombor) élt polgári életet. Leismertebb művei: Maksim Crnojević, Pera Segedinac (romantikus történelmi drámák, 1863, ill. 1882), Santa Maria della Salute (a szerb költészet legszebb szerelmes verse, a költő hattyúdala, 1909), Među javom i med snom („Ébrenlét és álom közt", 1863), Prometej („Prométeusz"). Jelentősek szerb nyelvű Shakespeare-fordításai (Rómeó és Júlia, III. Richárd, Hamlet).

Miloš Crnjanski (Csongrád, 1893 – Belgrád, 1977) – a XX. századi szerb irodalom egyik legjelentősebb alakja, költő, regényíró, drámaíró és esszéista, diplomata. A magyarországi Csongrádon született, Temesváron nevelkedett. A szerb avantgárdhoz sorolható költészetével az I. világháború személyes megrázkódtatásai után jelentkezett („szumátraizmus") Zágrábban és Belgrádban. A két világháború között, amikor jugoszláv diplomáciai szolgálatot vállal (Berlin, Róma), már elismert irodalmár. A II. világháború idején a jugoszláv királyi kormánnyal Londonba menekült, majd a titói kommunista Jugoszlávia helyett a megpróbáltatásokkal teli londoni emigráns-sorsot választotta. 1965-ben, honvágytól gyötörve tért vissza Belgrádba, ahol ünnepelt íróként hunyt el. Főbb művei, melyek magyar fordításban is megjelentek: Lirika Itake (1919, Ithaka lírája), Dnevnik o Čarnojeviću (1921, Csarnojevics naplója), Seobe (1929, Örökös vándorlás) Stražilovo (1921, Stražilovo), Lament nad Beogradom (Johannesburg, 1962, Belgrád sirató), Druga knjiga Seoba (1962, Örökös vándorlás II) Roman o Londonu (1971, London regénye).

Todor Manojlović (Nagybecskerek, 1883 – Zrenjanin, 1968) – szerb költő, művészet- és irodalomkritikus, műfordító, a modern szerb dráma megteremtője. Ady Endre barátja és fordítója. Nagyváradi jogi tanulmányai során ismerkedett meg Adyval és lett a Holnap-kör tagja. Később Baselban folytatott művészettörténész tanulmányokat, amikor Stefan Zweig levelezőtársa lett. Firenzében, Rómában és Velencében tanulmányozta a képzőművészetet, majd Baselben szerzett diplomát 1914-ben. Két év múlva önkéntesként csatlakozott Korfun a szerb hadsereghez, melynek kötelékében lapszerkesztőként dolgozott. A két világháború között a belgrádi művészeti akadémián tanított, különféle lapszerkesztői és más művészeti, irodalmi állásokat töltött be. 1930-ban írt Centrifugalni igrač (Centrifugális táncos) című műve az első szerb nyelvű avantgárd színdarab.

Ivo Andrić (Dolac, 1892 – Belgrád, 1975) – Nobel-díjas (1961) szerb író, a Híd a Drinán (Na Drini ćuprija, 1945) című világhírű regény alkotója. A boszniai Dolac falujában, katolikus családban született. Egyetemi tanulmányait Grazban és Krakkóban folytatta. A Mlada Bosna forradalmi szervezet tagja lett, amely a délszláv nemzetek felszabadításáért küzdött. Az I. világháború idején az osztrák-magyar hatóságok internálták. Irodalmi pályáját próza-versekkel kezdte Zágrábban, az ottani horvát modern antológiában. 1920-tól Belgrádban élt, szerb íróként alkotott. A két világháború között jugoszláv diplomáciai szolgálatot vállalt (madridi, berlini nagykövet volt). A II. világháborút visszavonultan Belgrádban vészelte át, miközben megírta fő műveit, melyek 1945-ben jelentek meg. A titói Jugoszlávia nemzetközi hírű ünnepelt írója volt. Filozofikus mélységű realista műveinek cselekményei legtöbbször az Oszmán Birodalom által uralt Bosznia multikonfesszionális, multikulturális világában játszódnak. Legjelentősebb művei (szinte kivétel nélkül magyar fordításban is megjelentek): Ex Ponto (prózaversek, 1919) Put Alije Đerzeleza (elbeszélés, 1920, „Đerzelez Alija útja"), Razgovori sa Gojom (esszé, 1936, Beszélgetések Goyával), Na Drini ćuprija (1945, Híd a Drinán), Travnička hronika (regény, 1945, Travniki krónika), Gospođica (regény, 1945, Kisasszony), Prokleta avlija (regény, 1954, Elátkozott udvar).

Veljko Petrović (Zombor, 1884 – Belgrád, 1967) – szerb író, költő, művészettörténész. Pesten tanult jogot a pesti szerb internátus a Tökölyanum ösztöndíjasaként. Zágrábi, szarajevói szerb lapok szerkesztőjeként kezdte el költői pályafutását. 1911-ben Szerbiába emigrált, haditudósító volt a balkáni háborúk idején. A szerb hadsereggel 1915-ben megjárta az „Albán Golgotát". A két világháború között többek között az újvidéki Matica srpska elnöke, a Szerb Nemzeti Múzeum igazgatója volt. Irodalmi művei közül legismertebbek modern hangvételű hazafias versei (1912) és szociális töltetű realista elbeszélései, melyek a vajdasági síkság többnemzetiségű közegében játszódnak (1920-as évek).

Zaharije Stefanović Orfelin (Vukovár, 1726 – Újvidék, 1785) – a kései barokk és felvilágosodás korának kiemelkedő szerb költője, történésze, rézmetszője, festője, polihisztora, a Bécsi Művészeti Akadémia tagja. Tankönyvei, teológiai művei mellett legismertebbek: Свечани поздрав Мојсеју Путнику (Újvidék, 1757, „Mojsej Petorvić érsek ünnepélyes köszöntése" – barokk képverseket is tartalmazó irodalmi-képzőművészeti alkotás), Плач Сербии, јеjаже сини в различнија государства расјејали сја (költemény, Velence, 1762, „Szerbia siráma, kinek fiai különböző államokba szétszóródtak"), Мелодија к пролећу, (Újvidék, 1765, „Dal a tavaszhoz"), Славено-сербски магазин (Velence, 1768, „Szlaveno-szerb Magazin – az első szerb periodika), Историја о житија и славних ђелах великаго государја и императора Петра Перваго (Velence, 1772, „A nagy uralkodó és imperátor Első Péter életének és híres cselekedeteinek története"), Вечни календар (Bécs 1783, „Örök naptár" – az első szerb naptár és csillagászati témájú kiadvány), Искусни подрумар, (Buda, 1808, „A tapasztalt borász" – borászati szakkönyv).

Hugo Friedrich (Karlsruhe, 1904 – Freiburg, 1978) – német filológus, fordító és esztéta. Főleg az újlatin nyelvű modern irodalmakkal foglalkozott. Legismertebb műve a számos nyelvre lefordított Die Struktur der modernen Lyrik von Baudelaire bis zur Gegenwart / A modern líra szerkezete Baudelaire-től napjainkig.

1971. április 8-án ült össze az I. Roma Világkongresszus. A különböző cigány népcsoportokat képviselő jelenlévők elhatározták, hogy a jövőben folyamatosan együttműködnek, és a nemzetközi közéletben közösen lépnek fel. Döntés született a cigányság nemzeti jelképeiről: elfogadták a zászlót, a himnuszt és az Opre Roma! – „Fel, cigányok!" jelmondatot. Az esemény tiszteletére az ENSZ a Roma Kultúra Világnapjává nyilvánította április 8-át, a cigányság pedig legfontosabb „nemzeti" ünnepeként tartja számon.
Összeállításunk az ünnep alkalmából készült.

Beszélgetés a Nemzetiségekért Díjjal kitüntetett Kalla Évával

A hetvenes évek óta részese a roma felzárkóztató mozgalomnak, és ehhez az oktatást tartja a legfontosabb lehetőségnek. A roma értelmiség körében aktív szervezője képzőművészeti kiállításoknak, olvasótáboroknak és a cigány folklór bemutatásának. Részese filmes alkotómunkáknak, a roma filmfesztivál ötletgazdája és szervezője. Kommunikációs szakemberként és teológusként is diplomázott, az MTV vallásos műsorainak szerkesztője lett. interjúkat készített, könyveket adott ki. Tízedik éve szervezi a nemzetközi cigány filmfesztivált. Az utóbbi évtized legfontosabb tevékenysége a holokauszt roma áldozatai emlékére rendezett emlékműsor volt. A Roma Produkciós Iroda Alapítvány szervezésében 2015 óta tartják meg a Bátorság és Roma Ifjúság napját az auschwitzi cigánytábor ellenállóira emlékezve.

– A Nemzetiségekért Díjat minden évben olyan személyeknek ítélik oda, akik a nemzetiségi közéletben, oktatásban, kultúrában, egyházi életben, tudományban, tömegtájékoztatásban példaértékű tevékenységet folytattak. Honnan kapott indíttatást ahhoz a pályához, amit 2020-ban ezzel a díjjal méltattak?

– Gyerekkoromban *Füzesabonyban* éltem a szüleimmel és két testvéremmel. Apukám sok könyvet vásárolt, rengeteget olvastak, meséltek nekünk otthon, iskolás korunkban pedig a szüleink mindig arra buzdítottak, hogy jó tanulók legyünk. Kíváncsivá, érdeklődővé tettek minket, mindhármunk számára természetes volt, hogy továbbtanuljunk. Még a mai napig is versenyzünk a bátyámmal, hogy ki tud többet például a magyar történelemről. Ezt a szellemiséget otthonról kaptuk.

Családunk 1973-ban, amikor 18 éves voltam Budapestre költözött. Nagy élmény volt számomra a fővárosi élettel való ismerkedés. Egy évig biztosítási ügynökként dolgoztam, majd képesítés nélküli tanárként helyezkedtem el. Mindjárt megismerkedtem *Péli* Tamással, sógornőm unokatestvérével, és általa bekapcsolódtam a roma értelmiségi életbe. A hetvenes évek közepén még nagyon kevesen voltunk. Nagy beszélgetéseket folytattunk, ha volt valami kulturális megmozdulás, kiállítás, mindannyian részt vettünk rajta. Hónapról hónapra egyre többen csatlakoztak hozzánk, cigány értelmiségiek, diplomások és nem diplomások, költők, írók, újságírók, művészek, tanárok. A hetvenes évek végére egészen megizmosodott a cigány értelmiség köre.

Igazából vegyész akartam lenni, mégis a bölcsészet felé vezetett az irány. Jelentkeztem az ELTE nép-

Béres Márton felvétele

művelés-magyar szakára, de már előtte belátogattam szociológia előadásokra. Átirányítottak a tanítóképzőre, ahová viszont nem akartam menni. A Gyógypedagógiai Főiskolára sem vettek fel az ötös biológia dolgozatom ellenére. Ezeknek a sikertelenségeknek egyértelműen az volt az oka, hogy fiatalként a felvételiken sem rejtettem véka alá azokat a gondolataimat, amelyek szembementek a kor ideológiájával.

Férjhez mentem, megszülettek a lányaim. Már kamaszok voltak, amikor a kommunikáció szakra jelentkeztem a szegedi egyetemre. Emellett beiratkoztam teológiára is, a férjemmel és a sógornőmmel együtt jártunk a Wesley János Főiskolára. Az istenkapcsolathoz nekem az érzelmi oldal mellett ismeretek kellettek.

– A tanulmányok után, a két diplomából milyen munka, tevékenység következett?

– Egy darabig nem dolgoztam, kiestem a közéletből, sokáig otthon voltam a gyerekeimmel. Ez alatt az idő alatt azért két évig a Józsefvárosi Önkormányzaton belül *Szőke* Judit vezetésével megalakult *Józsefvárosi Önálló Cigány Kisebbségi Csoportnál* dolgoztam. Az én feladatom kulturális programok szervezése volt a kerület cigány lakosságának. Ennek keretében rendeztük meg az ország első színházi műsorát cigányoknak cigányok közreműködésével, nagy sikerrel. *Humorom is van* címmel zajlott az akkoriban népszerű talkshow műfajban. Bemutattunk cigány művészeket, közéleti személyiségeket. Humorral, zenei, irodalmi betétekkel állítottuk össze a műsort, mindig teltházas előadás volt, nagyon szerette a közönség, szinte nem is kellett hívni az embereket, terjedt a híre, jöttek.

Szabadúszóként *Soproni* Ágival 1997-ben közösen állítottunk össze egy interjúkötetet *(„Írják le sóhajtásomat!")*. Ebben olyan személyiségeket kerestünk meg kérdéseinkkel, akik az ország politikai, gazdasági, kulturális életének jeles szereplőiként szinte valamennyien érezték, milyen tarthatatlan a rasszizmus, a kirekesztés, kriminalizálódás és elszegényedés kibeszéletlen, megoldatlan, kínzó s fájdalmas jelensége. Reméltük, a kibeszélés segít valamennyit lefaragni ebből a testet-lelket mérgező, tudat alatt lapuló és szivárgó előítéletességből. Nemcsak az alcímben feltett kérdésre *(Milyen lehet cigánynak lenni?)* kerestük a választ, hanem általában a kisebbség-többség viszonyával is foglalkoztunk. Kitaláltunk Ágival egy vetélkedőt a tizenhárom nemzetiség kulturális ismereteiből, de ez már Ági halála miatt nem valósulhatott meg.

A televízióba, a vallási műsorok szerkesztőségébe 2003 körül *Joka Daróczi* János révén kerültem. Szerkesztőként cigány személyiségekről készítettem portrékat, riportfilmeket, köztük például *Péli* Ildikóról, *Mendi* Rózsáról. Ismeretlen volt a nézők számára, hogy cigányokról másképp is lehet szó, nemcsak a bűnözés mentén. Egy-egy műsornak nagy visszhangja volt a szerkesztőségben. A leépítéskor aztán engem is elküldtek, annak ellenére, hogy nekem volt egyedül a szerkesztőségben egyszerre teológiai és médiaismereti végzettségem, s az csak plusz volt, hogy a cigány kultúrát is ismertem.

– Hogyan indult a nemzetközi Romani Film Fest, az Országos Roma Írótalálkozó és a 371 csillag gálaműsor-sorozat?

– A kispesti Méltóság Napja templom lelkésze, *Iványi* Miklós felkért egy alkalommal, hogy tartsak előadást cigány témájú filmekről. Nem ismertem még akkor olyan sokat, fel kellett készülnöm az előadásra, és ekkor jött az ötlet, hogy szélesebb körben is meg kell ismertetni ezeket a filmeket. *Sós* Mari rendezővel 2009-ben nagyon könnyen meg tudtuk szervezni az első Romani Film Festet. Tavaly lett volna a tízedik, de erre már nem volt lehetőség, és idén sincs kilátás rá a bizonytalan helyzet miatt.

A 2019-es fesztiválon viszont kezdeményezésemre létrejött az első országos cigány írótalálkozó, több mint negyvenen voltak, akik pedig nem tudtak eljönni, elküldték, és a színészek felolvasták írásaikat. Mindenki nagyon jónak értékelte ezt az összejövetelt, és akkor felmerült, hogy ne csak évente találkozzunk, hanem gyakrabban. Más hely nem lévén, felajánlottam a lakásomat, hogy csináljunk úgynevezett írókávéházat, a finanszírozását pedig *Hága* Antónia és *Joka Daróczi* János vállalta magára. Onnantól kezdve minden hónap második péntekén összejöttünk. Nagyon jó hangulatban teltek ezek az alkalmak, főztem is, ettünk, felolvastuk az írásainkat, kölcsönös inspirációt jelentettünk egymásnak, volt alkalmanként zongorista is nálunk. Igazi kávéházi hangulatot teremtettünk, ami nagyon hiányzik mindenkinek, hiszen a járványhelyzettel ezek az összejövetelek megszűntek, de folytatjuk majd, ha vége lesz a pandémiának.

A Bátorság és Roma Ifjúság napja alkalmából az első megemlékezést 2015-ben tartotta a Nemzeti Színházban a Roma Produkciós Iroda Joka Daróczi János szervezésében. Felkért, hogy írjak irodalmi betéteket egy-egy műsorszám közé, mivel az egyetemi szakdolgozati témám a cigány holokauszt volt. Már korábban írtam egy holokauszt témájú mesét – ebben a műfajban is lehet írni erről a témáról –, és a holokauszttal kapcsolatos tanulmányaim, kutatásaim élményét dokumentumok, megtörtént esetek alapján irodalmi formában ekkor kezdtem feldolgozni.

A „371 csillag" megemlékezés-sorozat évente megtartott gálaműsora mellett valódi színházi előadást terveztünk. Ekkor írtam a Darinkát, amiből aztán végül a pandémia miatt film készült. Egy szintó cirkuszos család történetét és két fiatal szerelmét követjük ebben a Porajmos idején. Darinka fiktív levelezést folytat szerelmével, egy művészettörténetet tanuló magyar fiatalemberrel, akitől szinte rögtön elszakad. A filmet színdarab formájában terveztük felvenni, aztán egy cirkuszi sátor lett a forgatás helyszíne, és így televíziós film készült belőle, a zenei betétek jogdíjainak hiányzó kifizetése miatt zártkörű vetítéseken és felületeken volt látható.

– Min dolgozik most, a korlátozások között hogyan tud tevékeny maradni?

– A személyes kapcsolataimat nagyon behatárolja, hogy mindenkivel csak virtuálisan érintkezhetek. Szeptemberben született unokám, de alig néhányszor láttam, és az egész családnak nagyon nehéz ez a helyzet. Az alkotói munkához azonban előnyös számomra az egyedüllét és bezártság. Sokat írok, több mesét, egy színdarabot, és egy furcsa, kísérleti regényt 365 szó címmel. A minden napra egy mese alapján ebben minden napra egy szó van rendelve, ötletszerűen (például mosoly, ima, mélység, lalala) és az ezekhez fűződő gondolataim, a belőlük fakadó impulzusok, amelyek végül mégis egy egésszé állnak össze.

Előveszem-elrakom a készülő *Mese csillagporból gyúrt gyermekről* című írásomat, ami a cigány történelmet dolgozza fel a megszokottól teljesen eltérő szemszögből, de mégiscsak hiteles formában.

Legjobban szeretem most azt a művemet, ami egy tizenhat részből álló történet. Január végén, február elején fejeztem be, Az öregasszony címet adtam neki, de ez még változhat. Egy idős cigányasszonyhoz kulturális antropológia szakos hallgatók látogatnak el, hogy meséljen az életükről. Az interjúkat készítő hallgatók beszélőként nem jelennek meg, csak a mesélő visszajelzéseiből, visszakérdezéseiből tudunk egyáltalán róluk. Az életéről mesélő cigányasszony pedig hol gyógyszerész, hol zsebes, virágárus, leszbikus anya, költő, félig cigány, félig zsidó, de gádzsó is van köztük, és beszél 56-ról, holokausztról, cigány szokásokról, végül a tizenhatodik alkalommal egyszerre lesz jelen mind a tizenöt asszony. Film, színdarab is lehetne belőle, de még a kiadásra, a megjelenésre sem szoktam törekedni.

Az álomadás című mesekötetem 2008-ban jelent meg *Szentandrássy* István grafikáival a L'Harmattan kiadónál, a friss meséimet, elbeszéléseimet mostanában pedig az *Üveghegy* és a *Kontraszt* internetes irodalmi lapok közlik. Két nagyobb lélegzetű írásomat szeretném befejezni, amíg a pandémia tart. Sok anyagom van fejben, készülőben, és nekem örömet jelent az írás.

– Köszönöm a beszélgetést, gratulálunk a kitüntetéshez, és további jó munkát, jó egészséget kívánunk!

B. K.

Kalla Éva

365 szó

(részletek)

1. Vágy

A vágy szétterült az agyában olyan kisüléseket okozva az idegsejtjeiben, amitől hámlani kezdett a falon a vakolat, megremegtek a fajansz bögrék, meg az ólomkristály poharak a vitrinben, némelyik pánikrohamot kapott és ijedtében öngyilkosságot követett el: levetette magát a polcról kitörve a szekrényt záró meglehetősen vékony üveget. (Raktak volna bele vastagabbat!) Aztán a vágy mázsányi súllyal települt a mellkasára, amitől levegőért kellett kapkodnia, mert az oxigén nem bírt átpréselődni sem az ajkán, sem az orrán keresztül a tüdejéig. Fuldoklott. Összeszorult a gigája is, pedig már a nyelvében megformálódtak a szavak, hogy kimondja végre milyen vágy szállta meg a testét. Ám a hangszálai nem engedelmeskedtek az akaratának, egy mukk, nem sok, annyi sem hagyta el a száját. Alvás előtti imádkozás közben robbant rá ez a vágy, de vagy az Úr, vagy a felettes énje beragasztotta a hangképző szerveit. Emiatt most a kíváncsi olvasók nem juthatnak ama információ birtokába, mi is lehetett a vágyának tárgya. Én azonban tudom, de egyelőre nem árulom el. Annak számára viszont, akit nem izgat ez a kérdés, egészében véve fölösleges volna a beszámoló, hisz csak untatná, vagy felettébb bosszantaná. Maradjunk annyiban, hogy erre a témára a későbbiek során, egy másik szócikk közlésénél még visszatérünk, ha önök is úgy szeretnék, de ha nem, akkor is. (Mivel nincs személyes kontaktus, így azt írok, amit akarok, önök nem szólhatnak bele, hja kérem, ez ám a hatalom!)

23. Áldás

Gabit hatalmába kerítette az aggodalom Cséhá miatt, noha lassacskán egyenletesen kezdett szuszogni, amit Gabi a buzgó fohászkodásnak tudott be. Áldotta a napot a langy melegért, áldotta az eget az esőért, a földet az élelemért, áldotta a nagy vizeket, a folyókat, a gleccsereket, patakokat, s a kicsinyke ereket. Áldotta a hegyeket, völgyeket, a lankát, a szurdokot, s a szigetet. Áldotta az erdőt, a ritkást, a virágokat, a vadállatokat, s a szelídeket, köztük a puli kutyát, a bakkecskét, a pávát, a birkát, a pulykát, a folyton kukorékoló kakast s az elkóborolt tehénkét, végül megáldott minden embert, köztük azt is, aki miatt haragjában rátört azon az estén ama bizonyos vágy. És ahogy az áldásokat sorolta, úgy kezdett elszivárogni belőle a szorongó aggódás. Elszállt a bizonytalanság belőle, s már nyilvánvalóan tudta, az ő Cséhája megleli örömét a tanyasi jószágok körében, míg ő Olívia jóságáért cserébe segédkezik a betakarításban. Majd eltöprengett azon, mennyivel jobb tudatállapot áldást osztani, mint – még ha fölindulásból is – haragudni mindenkire, dühöngeni az egész világra.

39. Töröl

Gabi minden Livihez kötődő emlékét törölni akarta, érvényteleníteni a vele töltött időt. Egy tollvonással áthúzni azt a szöveget, mely az utolsó tizenkilenc év alatt íródott benne. Erre egy évet adott magának. Ami azt illeti, ez a teljes képtelenség tárgyába illett,

hiszen nap mint nap az együttélés kemény csatáit vívták Livivel. Ennek ellenére újabb és újabb módszereket eszelt ki a felejtésre. Belefogott Livi életnagyságú portréjának megrajzolásába. Fél év alatt készült el vele. Grafitot használt, a következő fél évben pedig radírozott. Közben elhatározta, hogy Robert Musil A tulajdonságok nélküli ember című három kötetes regényét szóról szóra megjegyzi. A 2346 oldal kimossa belőlem ezt a mára már idegenné vált embert – gondolta –, de felfoghatatlan és értelmezhetetlen volt számára a tartalma, úgyhogy néhány lap után feladta ezt a kísérletét. Akkor a Bibliát vette elő, az csak 1194 oldal. Magolással, biflázással és ismétléssel teltek az elkövetkező egy év napjai. Amikor megtanult egy fejezetet, az előzőekkel együtt hangosan felmondta. Ahogy a Szentírásban haladt előre, úgy vált egyre nyilvánvalóbbá számára Isten létezése. No, igen, befogadta a Magasságost, de Livi is benne ragadt. Mint a hínáros fogságába esett embert, fojtogatta őt, hiába tüntette el a rajzot, tanulta meg kívülről a Bibliát, nem tudott szabadulni tőle.

41. Haszontalan

Hatalmas dobozt hozott az anyja barátnője, ő maga is belefért volna kényelmesen. Tele volt pakolva színes krétával és egy kisebbfajta rajztáblával.

Szeretett rajzolni, naphosszat képes volt elbíbelődni egy-egy képpel addig, míg tökéletesnek nem látta. Két-három éves gyerektől ez eléggé szokatlan viselkedés. A krétával kevéssel az után lepték meg, miután ketten maradtak az anyjával, s másik faluba költöztek. A barátnők azon voltak, hogy Gabi minél hamarabb feldolgozza a kegyetlen tragédiát, abban reménykedve, hogy még lehet belőle egészséges lelkű felnőtt.

Egy lángoló ház ablakán kinyúló apró kezeket s szénné égett fejeket rajzolt a táblára. Határozottan állíthatjuk, hogy Gabi bizton sejtette, miben sántikálnak az asszonyok, s meg akart felelni az elvárásuknak. Nem törölte hát le a rajzát. A tábla kicsinyke volt, ő nagy felületet akart, már odaérkezésükkor kinézte magának a fehérre meszelt parasztházuk tűzfalát. Létrára mászott, fentről lefelé haladt. Az anyja majd frászt kapott, mikor meglátta a magasban, mégis csendes áhítattal figyelte, ahogy a csöpp gyerek lendületes vonalakkal vázolja fel az alakokat, csak lilát használt, a lila árnyalatait. Temetőszínt akart, hiszen a sírra csak lila virágokat tettek. Később más színekkel is megküzdött hasonló módon, volt zöld, és piros korszaka, egy röpke kísérlet a barnával, míg végre rátalált magára: már nem ragaszkodott egyikhez sem. Csak a téma érdekelte, s a hangulathoz illő tónusok. De a kedvenc virágai továbbra is a lilák maradtak.

Kiderítettem – gondolta, miközben Olívia a paprikás krumplit merte a tányérjára –, ezért kellett hát a tanyán maradnom.

És eszébe ötlött még egy mozzanat:

– Haszontalan kölyke! Ne mázold össze a szép tiszta falat! Micsoda disznóság, és maga hagyja aszszonyom? Aztán majd azt kell nézzem az ablakból!

A hátsó szomszéd kiabált így rájuk. Anyja csendesen válaszolt neki.

– Higgye el, csodaszép lesz!

Gabi nem ismerte a haszontalan szó jelentését, még sosem hallotta, de kikövetkeztette a hangsúlyból, és a hasznos szóból, mert azt az apja elmagyarázta neki: hasznos az a dolog, amivel másoknak örömet szerzünk. Az anyja szerint csodaszépet rajzol. És ami szép az haszontalan sem lehet. Gyermeki észjárással eképp tette túl magát megbántottságán. Akkor fogadta meg, hogy ezután, csak mesés képeket fest, amiben az emberek örömüket lelik, s még aznap lemosta a rajztáblát.

44. Gőg

Önök tudták, hogy a gőg szó egyben a gégét is jelenti? Na, ugye, hogy nem!

No, én sem, és azt sem gondoltam volna, hogy amikor a gyerekem gőgicsél, vagyis a gégéjével játszadozik, akkor voltaképpen gégél. Ha az ember felveti a fejét, mint a gúnárok, akkor a nyakát előretolja, és ugyebár a nyakban van a gége, ez a gőgös tartás. Gabi és Livi nem volt gőgös. Alázattal szerették egymást. A pökhendiség, kivagyiság, meg a nemzeti mellveregetős keresztény felsőbbrendűség, mélységesen felháborította őket. Mert bizony voltak olyanok, akik azt posztolták a Facebookon, hogy az összes menekültet le kellene lőni a határnál, mert mind terrorista. Előbb próbálták meggyőzni őket, hogy talán a gyerekek mégsem stb., stb., sikertelenül, így törölték őket az ismerőseik közül. Aztán olyan is volt, akit barátjuknak hittek, de azzal is megszakítottak mindenfajta érintkezést. Történt pedig egy kávézóban, amikor az asztalukhoz odaállt kéregetni egy idős hajléktalan asszony. A barátjuk ahelyett, hogy a kezébe adta volna az aprót, le a földre, a lába elé dobta. Livi felpattant a helyéről, s égő arccal rohant kifelé. Gabi vészjóslóan nézett barátjára, de megelőzve a nénikét, gyorsan felszedte a pénzt, s még megtoldotta egy ötezressel. Szégyenében dadogva kért bocsánatot a barátja nevében is, majd Livi után sietett. Mégis bekövetkezett az, amiről azt gondolták, velük soha nem eshet meg. Már hét éve éltek együtt, kisebb zörrenésektől eltekintve, a harmonikus szóval jellemezhetjük a házasságukat. A körúton sétálgattak, kirakatokat nézegettek, és sokszor megálltak csókolózni. Nem voltak tekintettel a magányosakra, a gyerekekre, a konzervatív emberekre. Miután ők is elhagyatottak lettek egymás mellett, nekik is rosszul esett, ha csókolózó párt láttak, megtanította nekik a sors, hogy az ilyesmit a négy fal között illik csinálni, nem nagyközönség előtt. (No de ez egy kicsivel később következett be.) A sarki moziban a Kopár sziget ment, Gabi nagyon megörült, régen látta, azóta ez a

film volt meghatározó számára, ha az élet értelméről töprengett. Livi nem akart beülni a tavasz öleléséből a sötétségbe, mégis engedett Gabi unszolásának. Nézte-nézte a filmet, és várta, hátha megszólalnak benne, hátha történik valami, már félóra is eltelt, és még mindig csak locsoltak. Unatkozott, s alig várta, hogy vége legyen. Gabi a film felénél már sírt, Livi magában nevetséges, érzelgős baromnak nevezte és kisétált a moziból. Gabit várva a szemben lévő kávézó teraszán élvezte a napsütést. A moziból Gabi egyenesen hazament. Késő este érkezett meg Livi, addigra mindkettőjükben mérhetetlen harag gyülemlett a gyomrukba. Ebben a helyzetben egyiküknek sem támadt kedve sem vádaskodni, sem a felelősséget firtatni, sem kérdezősködni, sem összebújni. Házasságuk válsága ennek a filmnek köszönhető, és az egymással szembeni gőgösségük kezdete is ekkorra datálható. No, erről még a továbbiakban bővebben olvashatnak, ha egyáltalán érdekli még önöket a folytatás.

Oszloprejtvény

Oszloprejtvényünk szürkével kiemelt négyzeteiben három olyan magyar film címe alakul ki (a meghatározásoknak megfelelően felülről lefelé beírt szavak nyomán), amelyek cigány környezetben, roma sorskérdésekkel foglalkoznak. Megfejtendő a három film címe.

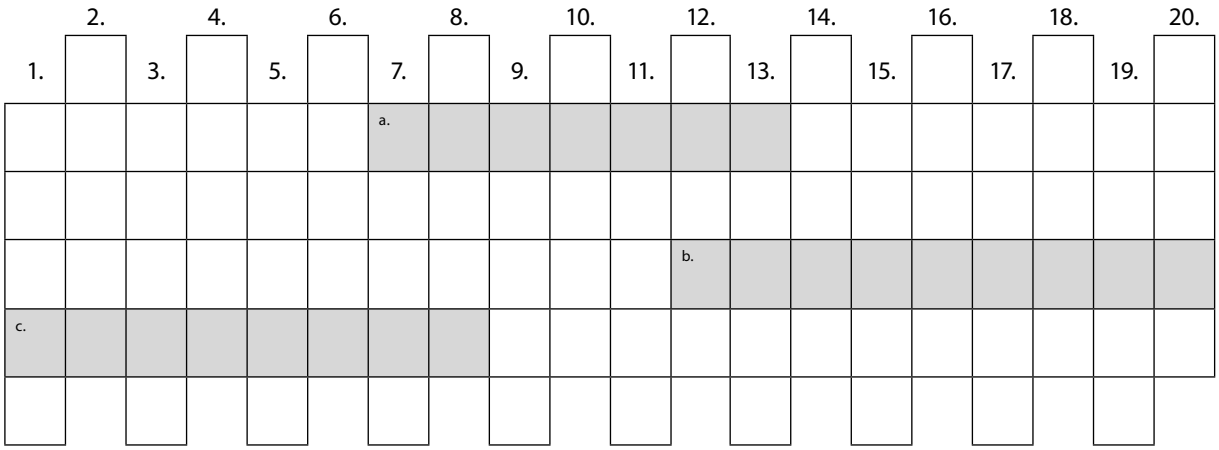

1. Termelőtevékenység
2. Idegen szóösszetételekben: hallással, hangadással kapcsolatos
3. Ezzel indul a forgatás
4. …ton (kétszeres magyar bajnok klubcsapat)
5. Boszorkányos légi jármű
6. Értéktelen holmi, limlom
7. Általában vékonyra szelt húsos szalonnaféle
8. Pogácsafajta
9. Alarm
10. Az uralkodó ruhaviseleti szokások összessége
11. Védőfejfedő
12. Petőfi által emlegetett szeptember végi tető
13. A kanadai címerfalevél fája
14. Egy bizonyos hazárd kártyajáték (Rejtőnél még Nobel-díj is nyerhető vele)
15. Kis medve
16. Nagyon laza, frissen esett, apró szemű téli csapadék
17. Varga …… (Táncsics-díjas cigány rádiós újságíró)
18. Szegény, szűkölködő (cigány eredetű szóval)
19. A nagyidai vajda
20. Amerikai elnök volt.

A megfejtések a 10352. oldalon találhatók

Számozó

A lenti négyzetháló Kovács *József Hontalan* (1950-2017), a *mohácsi roma születésű magyar költő 1991-ben megfogalmazott gondolatát őrzi, amely később Péli Tamás (1948-1995), a híres – a Holland Királyi Képzőművészeti Akadémián végzett –, ugyancsak roma festőművészünknek is kedvenc idézetévé vált, gyakran emlegette. A megfelelő betűk helyét számokkal jeleztük. Ugyanazon betű helyén mindig ugyanaz a szám található. A következő meghatározásokra adott helyes válasz betűit helyettesítő számok is rendre megegyeznek a hálózatban szereplőkkel, így általuk a feladvány szövege is olvashatóvá válik. Megfejtés az idézet.*

22.	13.	3.	14.	13.	4.	13.	3.	13.	11.		4.	15.	9.		
12.	10.	12.	11.	21.	18.	17.	11.	9.		19.	12.	11.		12.	2.
6.	8.	21.	5.	4.		12.		3.	12.	8.	21.	12.	10.		
4.	16.	14.	9.	20.	10.	12.		12.		3.	17.	1.	5.	4.	
12.		7.	5.	8.	17.	11.	21.	1.	17.	8.	13.	3.			

Meghatározások:

1. Egy híres cigányprímásról elnevezett magyar kakaós-krémes sütemény:
(10, 5, 8, Ó / J, 12, 11, 7, 1, 5)
2. Farkas János, olimpiai bajnok és Európa-bajnoki bronzérmes, 33-szoros válogatott, négyszeres magyar bajnok labdarúgónk klubcsapata volt:
(19, 12, 1, 12, 1)
3. 1855-1906 között élt népszerű magyar operettprimadonna, egy cigányprímás lánya:
(22, 6, 8, 21, 5 / 12, 10, 12, 11, 4, 12)
4. Az egyebek mellett cseh, francia, német, bolgár, holland, finn, lengyel, román és szlovén nyelvre is lefordított „Füstös képek" s az „Akik élni akartak" című regény szerzője:
(14, 12, 4, 12, 9, 13, 1 / 3, 6, 11, 21, 22, 15, 10, 9)
5. A Megasztár egyik szériája győztesének, a Roma Polgári Tömörülés jószolgálati nagykövetének közismert beceneve:
(7, 12, 10, 12, 3, 6, 14)
6. A Zöld az erdő… kezdetű – a magyarországi cigányok himnuszának tekintett – Bari Károly fordította beás cigány népdal egyik sora:
(8, 13, 11, D, 13, 4 / 4, 15, 1, 6 / 22, 20, 1, 16, 11, 15, B, 12 / 19, 17, 8)
7. A roma zászló egyik színe:
(15, 8, 4, 15, 4)
8. Bari Károly még nem volt 18 éves, amikor a „Holtak arca fölé" című – a belülről megélt cigány valóságot nagyszerű lírává emelő – verseskötetével berobbant a magyar irodalomba. Utóbb kiderült, grafikusként, festőként is igen tehetséges. A hazai kiállítások után Berlinben, Strasbourgban és ebben a külföldi városban is bemutatták alkotásait:
(18, 17, 10, 5, 2, 1)
9. Mihályfy Sándor 1985-ben bemutatott, Hollai Kálmán, Szemes Mari, Bangó Margit, Kővári Judit főszereplésével, Fátyol Tivadar zenéjével készült, cigány tárgyú nagyjátékfilmjének címe:
(17, 9, 13, 4 / 15, 1 / 1, 2, 6, 10, 6, 14, 6, 3)
10. Az 1998-ban színre lépett Fekete Vonat együttes (L. L. Junior, Beat, Fatima) zenei stílusa:
(22, 5, 18 – 22, 13, 18 / 10, 13, 3, 12 – 10, 12, 18)

Titkosírás

Az alábbiakban tíz roma közmondás olvasható… Persze csakis akkor, ha a rejtvényfejtők rájönnek a különféle tikosítások nyitjára. Megfejtés az olvashatóvá tett tíz közmondás.

1. Á WÍMBH ÉHZ MFUSÁ, ÁNÍO ÉHZÍLŰOL GÉM, NBTÍLÜOL NÉH MÉGÉMF IÁMÁE.

2. AHAKA NÁYTU KTÉKA JÁDZA GNAVN EYNNÖ KNEHÉ KILGÖD.

3. EN DAD EFL A ANYGRÉT A IKESBB TUKATA!

4. 25.39.1.18.24.6.17. – 1. – 11.1.19.35.33.25.19. – 14.24.19. – 22.9.21. – 35.12.1.33.22.1.18. – 18.35.34.2.18.!

5. 3GY3MB3RP5SZK1M5ND13NK3TB3M7CSK7L.

6. NEBALC ÁBDADF BAGNBH ÍZJZHKA NLEMMA FNEJOE DPBEQN!

7. SEGRÉ MAHPASCA DOSIB MALAGA GÉM.

8. V☾R✳-◓‡Z-◓✳ST☾N-◓‡K✳T-◓V✳L‡SZT.-◓‡-◓R🏵M✳T-◓K❁TSZ☾R☾S☾N-◓V☾R✳.

9. ÉHAZ GSSÉ KAOK RŐLE BBSE NTMI ÉLAF EMEL.

10. KERIGES DAIGZIS TEIGNIG TIGSGIG YERIGME KETIGTA IGLÁIG LIGSZ!

Szellemidézés

Összeállításunkba Rácz Lajos *(1944-2000) magyarországi roma költő, újságíró műveiből válogattunk olyan költemények, amelyekkel kortársainak állít emléket az* Emlékeket égetek *című kötetében. A versek oly alkotók szellemét idézik fel, akik mindahányan a hazai roma kultúra meghatározó egyéniségei voltak, és sajnálatosan már nem lehetnek közöttünk. A válogatás végén néhány költeményével (ezek* Élő Remény *című kötetéből valók), az ő lelkiségét is olvasóink elé tárjuk, Rácz Lajos emléke előtt is tisztelgünk.*

A színek himnusza

(Péli Tamás palettájára)

Valaki elmondta a színek himnuszát
nekünk is ígért hazát

ahol nemcsak álmokat festhetünk
mivel van történelmi ecsetünk

s idáig vonszolt szavunk
amit soha meg nem tagadunk

ugye milyen szép a mezei virág
nem gondozzák csak élni hagyják

Költőtárs

(Szepesi Józsefnek)

Nyiss ajtót s kötözd be
vérző öntudatom homlokát
Sebesült rímek hörögve
kérnek tőled bebocsáttatást

Leeresztem fáradt szempillám
mert bánt a fény testvér
Megszenvedtük a magunk igazát
amiért nem jár se bér se babér

A fafaragó
(Orsós Jakabhoz)

szemedben géniuszi
tüzet gyújtott
az intellektuális őserő
baltát ragadott
és szóra bírta a körtefát

szilaj lovon
hetyke cigány terelte felénk
a puszták
szikes történelmét

nehéz sorsú
kemény arcok
mély barázdáiból
kicsaltad
küzdelmük konok pillanatait
s tekintetükbe belopkodtad
a nyíltszívű emberi fényt.

Üzenet
(Lakatos Menyhértnek)

Konok tekinteted
mélyén olyan
üzenet van elrejtve
melynek megfejtésére
csak az az ember
vállalkozhat
ki ismeri annak
a labirintusnak
a kijáratát
amelyen át vezet út
egy jobb világ
megismeréséhez
ahol a fény
több mint remény
ahol fehér hajjal
békességben
megöregedhet a tudás

Jelek
(Kovács József barátomnak)

Azért növesztettél szakállt
hogy a cigány-indulat
ne dúlja szét arcvonásodat

a tekintetben ott ég
a cigánytáborok tüze
őseink föl-földobott üzenete

a tenyeredben hoztad el
a szavak parazsát
hogy fölmelegítsd vacogó lelkünket

a remény ezüst-pörnyéje száll
az új nemzedék homlokára
és sarjadásnak indul megannyi szakáll

Fény és árnyék
(Szentandrássy Istvánnak)

Oly mélyről jöttél
Ahová leszállni borzong a fény

Úgy éltél
Hogy kísértésnek tűnt csak a remény

Hit és büszkeség
tüskék között de élt

Hívott a messzeség
Kifosztani kínálta kincsét

Ismered a színek táncát
S a barna árnyék bánatát

mert a jelen összefonódik múltaddal
Mint a fény az árnyékkal

India
(Choli Daróczi Józsefnek)

Füvek sóhaja
álmok birodalma
idő-gyöngy pereg
s te emlékezel

Fölgyújtották képzeleted
az ősi roma énekek
S elrabolták lelkedet
a zsivány szelek

Teher

Terheket csak az tud hordozni, ki
nem emlegeti, hanem hátára veszi.
Utakat kopogtat remény-botja…
Hússal ne ingereld az ebeket,
mert beléd marnak. Sakálok ösvényét
ne kövesd, ne marakodj a koncon…
Júda oroszlánja vagy – királyi eledel
jár neked – a hulladékot hagyd meg
a keselyűknek. Ne igyál pocsolyából,
forrás vár az út végén…
sokáig számkivetett voltál, s nem volt
aki megemlékezzen rólad, gyógyíthatatlan
sebeidet nyalogatod –, mert nincs aki
bekötözze. Szeretőid elfeledkeztek
rólad, olyan vagy, mint a hangafa a pusztában,
aki nap, mint nap a vad szelekkel birkózik,
s nincsen víz az újrakezdéshez…

Csapda

Én a békét keresem, míg mások a
vermeket ássák, s kihegyezett cölöpöket
vernek az aljába, s hízelgő szavak
ágaival fedik be. De én látom
a láthatatlant – utam nem visz arra,
mert gondom van a tökéletes útra,
amely a szívemen átvezet…
Búzatáblákat ringat a szél… – az
alázatos kalászok meghajtják a fejüket, s
a kevély fölemeli fejét, mert
súlytalan, mint az üres beszéd.
A bölcs embert megsüvegelik a hegyek,
a bolondon kacag a visszhang…
A háborúság olyan, mint az árvíz:
kiszabadítja barlangjából a félelem
sikolyát, amely megszaggatja szívünket
és sarokba szorítja a reményt.

Megtisztulás

A vaknak szeme, a sántának lába
a szűkölködőnek kenyere szeretnék
lenni. Jó lenne kitörni az álnokság
zápfogát, amely görbe utakra
vezeti az embert, ahol elnyeli a
mocsár. Nem találok ki a barlangok
labirintusából –, mert a hit
fáklyáját eloltotta a sírás…
Újra itt vagyok. Bárányfelhőket
terelget tekintetem, füvek selymével
törlöm meg az arcom, s a fák kinyújtják
ágaikat felém, s kínálják
gyümölcseiket. Galambokat röptet
örömöm… Hívnak a csendes vizek,
és én elindulok, hogy lemossam
magamról a görbe utak mocsokját…
Így töröm ki az álnokság zápfogát.

Megfejtések:

Oszloprejtvény: a) Báriséj; b) Chacho Rom; c) Koportos

Számozó: „Homlokomon két aranypánt van: az egyik a magyar kultúra, a másik a cigányságom."

Titkosírás: 1) A világ egy létra, amin egyikünk fel, másikunk meg lefelé halad.
2) Ha a kutyának két gazdája van, könnyen éhen döglik.
3) Ne add fel a nagyért a kisebb utakat!
4) Óvakodj a falutól, hol nem ugatnak kutyák!
5) Egy ember piszka mindünket bemocskol.
6) Ne a lábadban bízz, hanem a fejedben!
7) Még a galamb is odacsap, ha mérges.
8) Veri az Isten, akit választ. A romát kétszeresen veri.
9) Az éhség sokkal erősebb, mint a félelem.
10) Keresd az Istent, s gyermeket találsz.

Szentandrássy István rajza

Varga Ilona

Joka IV.

(részletek)

Már csaknem Joka

Másnap reggel Flaré és Mirkó boldogsága az erdő legterebélyesebb tölgyénél is nagyobb volt. Csak azt sajnálták, hogy a kezdetben végig Nyica kezét szorongató Lacikával jószerével semmit sem tudtak játszani.

A fiút fájdalmai éjszaka sem hagyták igazán mélyen aludni. Nyica végig vele volt, és ébren maradt reggelig. Törölgette a fiú homlokát és simogatással, halk dúdolással, időnként még ringatással is nyugtatgatta. Mamó reggelre különböző növényeket vagdosott össze, s azokból főzött borogató vizet. Az abba áztatott rongyokkal bugyolálta a fiú lábát. Ezt a műveletet többször is megismételte. Adott neki valami lapulevél-félét is.

– Nagyon keserű, nem tagadom, de ha türelmesen rágcsálod, alábbhagy a fájdalmad, megígérem – mondta hozzá magyarázatul.

Az első harapás után Lacika utálkozva kiköpte, s csak sokkal később, amikor olyannyira felerősödött a fájdalma, hogy könnye is kigurult a szeme sarkából, akkor fogadta el. Igaz: akkor már Nyica kínálta. Mégpedig úgy, hogy maga is rágni kezdett egy keserű levelet, és hozzá szörnyen nevetséges képet vágott. Ezekkel igyekezett elleplezni, hogy ő is megszenvedi a szájában kavargó keserűséget. A Janó által nagy hirtelenjében összetákolt kismankót annál könnyebben fogadta Lacika. Rövidesen már igen ügyesen közlekedett vele.

Janó a gyerekeknek elbeszélte, hogyan lelt rá Lacikára, meg azt is, hogy Koma milyen ügyes volt. Arról is beszámolt, hogy a kisfiút rajtuk kívül is sokan keresték. Felidézte Laci szavait is, hogy egy gonosz mostoha elől menekül… Amikor azonban kikérdezte a fiút, kiderült, hogy még sohasem látta azt a nőt, akit édesapja feleségként, új anyukaként vinne családjába.

– Akkor honnan vetted, hogy gonosz? – én ezt sehogy sem értem.

– Minden mesében az. Csakis a saját gyerekeit szereti.

Janó a fejét csóválta ilyen csacsiság hallatán, és furcsán elhúzta a száját, amikor Mamóra nézett. Flaré azonban elkapta az odavetett tekintetet, izgatott lett, mert valami lappangó titkot sejtett.

– Mamó erről soha nem mesélt nekünk – jelentette ki nehezteléssel. – Mondd el nekünk te – fordult a fiúhoz – ezeket a meséket. – Most rögtön! – tette még hozzá.

Lackó nem hagyta magát soká kérlelni. Annál kevésbé sem, mert megérezte, hogy a felnőttek indokolatlannak ítélik az ő világgá menetelét. Tetszett neki, hogy Mamó és Janó is kíváncsian a közelébe húzódott, hogy hallják a tettét megalapozó történeteket.

Először egy olyan király lányáról mesélt, akinek olyan gonosz volt a pótmamája, hogy mérgezett almát adott neki, ami megakadt a torkán. De ezt csak azért csinálta, mert előtte egy méregbe mártott fésűvel csak alig halasztotta meg. Még előtte pedig hiába adott parancsot, hogy a nevelt lányát a jószívű vadász lője le az erdőben. Még szerencse – értékelte Flaré rögtön a mese végén a történeteket –, hogy jöttek azok a kiscica méretű emberkék, meg az a csinos fiatalember, az a micsoda… Az a hercig…

Azután egy másik mese következett, ahol a fiatal hercig (abból lesz majd egyszer a király) megtalálja – egy egyáltalán nem hajlékony és szörnyen törékeny üvegcipő segítségével azt a lányt, akiről azt sem tudja, hogy jól főz-e, takarít-e rendesen, csak azt, hogy milyen szépen csillognak rajta a kölcsönruhák. Az álarc miatt azt se tudja, szép-e, azt meg végképp nem, hogy jó ember-e, mégis rögtön feleségül akarja venni. Míg rá nem talál, arról se tud, hogy milyen kegyetlen vele az a nő, aki anyja helyett anyja lett, s hogy ez a mostoha, meg a lányai is milyen gonoszok.

Mirkónak annak az anyókának a története okozta a legtöbb fejtörést, akit a szétolvadó hóról neveztek el Hólé anyónak. Az illető egy kút feneke táján él, ott lent kellett rázni a párnáit, hogy fent a földön hulljanak a hópihék. De hogy jönnek a kútból felfelé, amikor lent is fent csak lefelé esnek? Saját szemével látott már több havazást is, de alulról fölfele hulló pihéket elképzelni sem tud. De nemcsak ezt nem értette. Lacika azt mondta, hogy olyan rettenetes volt a szorgalmas lány mostohája, olyan roszszul bánt vele, hogy inkább a kútba hullt, mint hogy üres kézzel hazamenjen. Ha annyira félt tőle meg a lányától, akkor meg minek ment vissza hozzájuk, amikor megszépült, meggazdagodott és jól meglett volna nélkülük is? Buta fiú ez a Laci – állapította meg magában.

A kisfiú belekezdett egy negyedik mesébe is, ahol a mostohagyerekeivel egy sötét erdő legmélyére ment a nő, hogy elveszejtse őket. Hogy ne találjanak haza. Ez azonban már Flarénak is sok volt. Sehogy sem értette, hogy hiheti bárki is, hogy egy erdőben lehetséges végképp eltévedni. Egy városban még csak-csak, de hogy egy erdőben?

Nem is hagyta, hogy a fiú végigmondja, inkább ő kezdett bele a Mamó-féle erdőkerülős mesébe. Ez aztán Lacikát is felvidámította.

Reggelizés közben csak egyetlen emlékezetes esemény történt, amin a lábatört kisfiún kívül mindannyian elnevették magukat. Még Mirkó is velük kacagott, pedig egyáltalán nem tréfának szánta, amikor ajkát lebiggyesztve, úgy összegezte friss tapasztalatát, hogy „azért a fehérkenyeret is meg lehet enni". Az előző nap ugyanis az apja, azt is kapott valakitől Bötönyén.

Miközben a gyerekek falatoztak, Janó Mamóval beszélgetett. Nemcsak a szája járt, hanem közben a keze is. Egy olyan, állítható toldást szerelt a talicskára, amire kinyújtva helyezheti majd a gyerek törött lábát. A szállítórészt is kibélelte, egy ülőrészt és fejtámaszt is belerögzített.

– Micsoda ostoba, félelemkeltő mesék ezek… Nem csoda, hogy elszökött ez a szegény kölyök. Valóságnak hiszi.

– Tanulsága sincs sok – jelentette ki Mamó. Legyél szorgalmas? Ha nem azt látja maga körül, hiába mesélik. Királyok? Királyfik? Na hiszen! Minek az? Úgy se látnak életükben egyet se közülük. Szörnyűségekkel rongyolni a lelküket? Azokban nélkülük is bőven lehet részük.

– Azért hallottan én már szörnyűséges cigány meséket is. Te is mondtál ilyeneket. Még most is kiver a víz a kígyótól, ami annyi gondot okozott annak a kislánynak. A kutya meséjéről, amit az ördög szállt meg, jobb nem is beszélni. A tűzre is emlékszem, ami a tábortűzből felszaladt a fiú ujjbegyébe, s mindent megsütött, megégetett, amihez csak hozzáért.

– A kígyós mese már rég nem járt a számon – felelte Mamó. – Azt akkor meséltük, amikor olyan helyen jártunk, olyan helyen éltünk, ahol gyakran megfordultak a csúszómászók. Amikor faluztunk, bizony kutyák űztek. Sokszor martak belénk, haraptak meg minket. Azt meg te is tudod, ha tüzet fog egy cigány kulyiba, nincs hatalom, mely megakadályozná, hogy mellette több is porig égjen. Ha nem vigyázol magadra, a jó Isten is belefárad a folytonos vigyázgatásodba. Valahogy rá kellett venni a gyerekeket, hogy ne higgyék, az ismeretlen kutyák is olyanok, mint amik a cigánykaravánt kísérik. Jobb, ha a tűzre is félelemmel néznek. Nem bánnak vele legalább felelőtlenül.

– És mostohákról nekünk, cigányoknak nincs mesénk?

– Hogyne lenne! Nekünk mindenről van. Csak a mostohás meséket nem gyerekeknek mondtuk el, hanem az új anyukáknak, apukáknak. De nekik is csak akkor, ha szükségét láttuk. Ezek arról szóltak, hogy nagyon rosszul járnak, ha nem bánnak szépen a kezeikre bízott árvákkal.

Nem sok idő múlva összecihelőzködtek, és indulni készültek, Mamó adott egy kis zacskó keserűlevelet. Lacika kérte, mert csakugyan csökkentette a fájdalmait.

Már messze jártak, amikor Mamó szóbahozta:

– Ugye, ti nem hiszitek el Lacika meséit? Vannak nagyon jó mostohák is. Éppoly jók a gyerekeikhez, mint az igazi anyukák.

– Butaság ez a mostohás dolog! – mondta határozottan Mirkó. – Lányokról szólt. Csak a lányokra érvényes… Meg az a Hólé is… Semmi értelme.

Flaré is buzgón helyeselt és odabújt Nyicához.

Amikor kiértek az országútra, Lacika beszédesebbé vált. Egyre arról faggatta Janót, hogy mennyire fog otthon majd kikapni. Erre persze Janó semmit se mondott. Egyrészt mert úgy vélte, nagyon is megérdemli, hogy egy életre megjegyezze ezt a félelmét is. (Tudja meg, hogyha rosszat tesz, annak büntetés lehet a vége.) Másrészt maga sem tudta, hogy mi várja otthon a fiút. Ha önmagát képzelte az írnok helyébe, úgy látta, hogy ennyi idegeskedés és rémképlátás után sírva ölelné át a maga gyerekét, másra nem futná tőle.

A faluba érvén, a kerítések mögül néhányan ujjal mutogattak rájuk, miközben kisfiúkhoz vagy kislányukhoz hajoltak. Janó bosszankodott magában. Most aztán láthatják is, hogy egy kisfiút elvisz a cigány… No meg azt, hogy a gyereknek csakugyan el is tört a lába.

Később sietős lépéseket hallott maga mögött. Ferkó szaladt utánuk, akivel előző nap ismerkedett össze.

– Te vagy az, Lacika? Tudod, hogy miattad egész éjszakányi ribillió volt? Hol találtad meg? Messze benn az erdőben?! És miért szöktél el? Mi az, amit ennyire rágcsálsz? – árasztotta el mindkettejüket a kérdéseivel.

Elmondta, hogy ő is kereste Lackót, de azzal a csoporttal, amelyik a felső patak környékét kutatta. El sem hitték volna, hogy a fiú ilyen kis lábakkal ily messzire juthat.

– Márton meg a Pesta szomszéd is velem volt. Meg a felesége is. Őket is ismered – emlékeztette Janót.

– Hanem a te helyedben most nem lennék szívesen – fordult Lacikához, csak hogy megnyugtassa. Odahaza bizonyosan lesz dolga a nadrágszíjnak.

Janó később hálás volt Ferkónak, hogy annyira kifaggatta őket. Így legalább ő adott választ helyettük a kerítések mögül záporozó kérdésekre. Aki otthon volt azok közül, akik részt vettek a keresésben, mind előjöttek, melléjük szegődtek. Hálát adtak a jó Istennek, hogy az eset ilyen szerencsés fordulattal ért véget. Elkísérték volna a menetet egészen az írnok házáig, de a boldog apa (a fürgenyelvű és fürgelábú Bözsi nénének köszönhetően) már előbb értesült a jó hírről, így lélekszakadva eléjük rohant.

Sírva fakadt örömében, térdre rogyott a talicska mellett, hogy kipányvázott lába ellenére valahogy magához ölelje elveszett és megkerült fiát. Hál' Istennek! – nézett fel az égre. Hál' Istennek! – pattant fel és ölelt sorra mindenkit, aki csak a közelébe került.

Ferkó gyorsan elmondott mindent, amit tudott az esetről, sőt egy kicsit még többet is annál. Jól esett az

érdeklődés sugaraiban sütkéreznie. Végre átélhette, hogy a felvégen is emberszámba veszik.

Az írnok némán szorongatta Janó kezét, majd valami hirtelen ötlettől tüzelve, jó hangosan (hogy mindenki felfigyeljen rá) újra megköszönte, amit kisfiáért és őérte tett.

– Köszönöm *Joka!* Nagyon köszönöm *Joka*, amit a családomért tettél. Hidd el, *Joka*, egy élet kevés lesz, hogy ezt meghálálja!

Janó ugyan nem értette, miért nevezik őt háromszor is Jokának, de belátta: a túláradó örömnek meg az álmatlanul, félelemben töltött éjszakának akár ilyen félrebeszélés is lehet a következménye. Meg különben is. Miért is kellett volna első találkozásra megjegyeznie az írnoknak az ő nevét? Ezért aztán nem is tartotta illendőnek helyreigazítani.

– Add ide *Joka*! Toltad eleget – vette át Janótól a talicska szarvát. (Nyolc férfi is volt a nők között, de egész úton egyiknek sem jutott eszébe hasonló gondolat.)

Amikor a házukhoz értek, Laci nővére is az öcscséhez futott, nagyanyjuk, nagyapjuk is előkerült. Együtt emelték ki, s vitték nagy örömmel lakásukba legkisebb családtagjukat. Az írnok mindenkinek megköszönte a fiú kutatásában és a meglelése fölötti örömben való osztozást. Megértésüket kérte, de – mint mondta –, bizonyára belátják, hogy most neki is odabent van a helye. Janót és Ferkót azonban karon fogta és beinvitálta.

– *Joka*, te gyere velem, s maga is jöjjön! – mondta. Így aztán Ferkó, immár ki tudja hányadszor kezdhetett bele mindannak az előadásába, amit megtudott.

– Magam sem tudnám ilyen szépen elmondani – gondolta Janó –, így kicifrázva pedig semmiképp.

Közben előkerült az írnok apósa, a másik nagyapa is. Köszönetképp szépen meglapogatta Janó vállait, nem is sejtve, hogy ezzel mekkora fájdalmat okoz. (Janó vállsebei ugyanis, amit az előző napi keresztfa-hordással szerzett, erősen égtek.) Előhozott egy nagy flaska bort is. Kristálypoharakba töltögetett belőle, és sorra mindenkinek a kezébe adta. Elsőként Janóéba.

– Isten éltesse… – gondolkodott zavartan, mígnem a veje gyorsan a fülébe súgott valamit. – Isten éltesse, Joka! – folytatta derűsen.

Janó most már tiltakozni próbált, de az írnok megszorította a csuklóját.

– Ne mondj semmit! Ne áruld el az igazi neved! – súgta izgatottan.

Koccintottak. A poharak nagyon szépen felcsengtek. (Joka életében először koccintott, s először ivott kristálypohárból. Remélte, hogy nem ügyetlenkedte el a dolgot.)

– Mondja, maga mindig ilyen szófukar? – kérdezte meg Lacika otthoni nagyapja, amire Janó – ahogy Nyica szokta – sokatmondón felhúzta a vállát.

Ferkó szerencsére rögtön ott termett, hogy válaszoljon helyette. Janó azonban nem várta meg, hogy megtudja szófukar-e, mert földre szegett szemmel egyéb dolga akadt. Amerre nézett mindenütt drága szőnyegeket látott, így végül egy nagyobb virágcseréphez oldalgott, hogy az utolsó kortyot poharából óvatlanul odaöntse. Nem volt elég ügyes, néhányan meglátták, de Ferkó a bennfentesek magabiztosságával azonnal a védelmébe vette.

– Ez egy cigány szokás. Az utolsó korttyal a halottaikra emlékeznek így. Neki is meghalt a felesége, két kisgyereket nevel egyedül.

Mire Janó melléjük ért, már simogató tekintetek fogadták.

Az írnok félrehívta. Pénzt akart a zsebébe nyomni hálából, de Janó nem engedte.

– Nem fogadom el! – tiltakozott. – Nem képzeli, hogy pénzért csináltam?! Maga is ezt tette volna, ha az én fiam kódorog el.

Az írnok persze buzgón bólogatott, de aztán belepirosult, amikor rájött: nem is biztos benne annyira, hogy ugyanígy járt volna el.

– De egy kis fölösleges élelmiszert csak elfogad tőlem – váltott először magázásra, mert azért is elszégyellte magát, hogy Janót, pusztán azért, mert cigány, eddig letegezte. – Nem is magának, hanem a gyerekeinek – erősködött. – Meg kitaláltam még valamit. Ennél fontosabbat is. Holnap, ha eljön, folytatni a keresztet, elmesélem ezt a Joka-dolgot is. Addig még alaposabban végig gondolom, de megígérem, mindenképpen jó lesz.

– Nagyon elfáradtam, nem aludtam egész éjjel. Holnap mégsem jövök, csak néhány nap múlva. Nem mondaná el most? – próbálkozott Janó, de az írnok türelemre intette.

Így történt meg, hogy bár Janó aznap is a maga nevén indult útnak, mégis már csaknem Jokaként érkezett haza.

Gombászás és jelolvasás

Janó másnap későn ébredt, volt mit kipihennie. Amikor kilépett a kunyhóból, a napkorong már azt jelezte, jócskán elmúltak a reggeli órák. Senkit sem talált a környéken. Még Mamót sem. Ezen igencsak meglepődött. Az ugyan már korábban is feltűnt neki, hogy az öregasszony jóval mozgékonyabb, sokkal egészségesebbnek is tűnik, mint amikor a karaván odahagyták. Azt azonban mégsem gondolta, hogy olyan messze el tud bandukolni, hogy szemhatáron kívülre kerüljön. Flaré és Mirkó sem volt sehol…

– Biztos Nyicával kertészkednek – gondolta.

A mosdótálban felfrissítette magát, majd elsétált a fenyősor mögé, ám a kertben sem talált senkit. A sorok végére húzott gyomok és a levelek takarásában levő föld nedvessége arról beszélt, hogy hajnalban kapáltak is, locsoltak is erre.

– Remélem, a gyerekek is segítettek – gondolta magában. Elsétált a csermelyig, hátha ott pancsolnak, de arrafelé sem lelt rájuk. Más lehetőség nem lévén, már tudta, hogy csakis az erdőt járhatják. Megnyugtató, hogy Koma velük van. Nagy baj nem érheti őket.

Visszament a kunyhóhoz. Most odaült az asztalhoz, levette a védőfonatot tálról. Néhány szelet zsíros kenyér mosolygott rá, pázsithagymával hintve. Mellé halmozva: felkarikázott retek, cikkekre vágott paradicsom, uborka és aranysárga paprikacsíkok kellették magukat.

Amikor két falat közt Mamó lócája felé vetődött a tekintete, végképp megnyugodott. Az egymás mellé tűzött ágacskák, fűcsomók és az átdöfött tollpihe meg a kavicsok eligazították.

– Cigányjelek! – mosolyodott el a láttukra.

Ilyenekkel hagytak üzeneteket az országutakat járó kompániák a más útra küldött, s utánuk igyekvő társaiknak. Ezekkel figyelmeztették, tájékoztatták a következő cigány csoportokat is. Volt külön jele mindenféle veszélynek. Ha egy faluban kegyetlenkedtek velük, ha veszett rókát láttak kódorogni, vagy ha nem fizették ki a munkájukat, egy-egy jellel figyelmeztették erre a többieket. Arra, ha vadászok lövöldöztek, vagy ha állatcsapdákkal volt teli a környék, ha az erdei csapás szakadékhoz, mocsárhoz vezetett, vagy medvéket, farkasokat láttak, de sok másra is akadt egyezményes jel. Ezeket ilyen esetekben okvetlenül kitették, hiszen őket is hasonlóképp figyelmeztették azok a cigányok, akik előttük jártak arra.

A jó dolgokra is felhívták az utánuk jövők figyelmét: ha különösen adakozó népek lakták a falut, vagy egy bizonyos irányban bőségesen termett valami az erdőben, illetőleg ha hátra hagytak valahol néhány használható kunyhót. Főleg persze nemzetségük jelét tették ki időről időre, ezzel jelezve a követett útirányt. Ha visszavártak valakit, a haladásuk ütemét is jelezték… Meg kellett ezt tanulnia minden felnőtt korba lépett fiúnak és néhány, rendszeresen külön utakra küldött nőnek is…

Az, hogy Mamó ismerte e jeleket, Janót egyáltalán nem lepte meg. Tudta, hogy idős koráig gyógyító volt, sokszor kellett növényekért kószálnia, majd utolérnie a csapatot. Számos történetet hallott róla, hogy fiatalabb korában a csapat legjobb felderítője volt. Legendás híre kelt, oly jól végezte a dolgát. Mindig őt küldték előre, hogy mérje föl, mi vár rájuk, ha tovább mennek. Szabad-e a tervezett irányba tartaniuk. Ha bajba futottak volna, nem tért vissza elébük, hanem megkereste a biztonságos eltérülő ösvényt, utat. Egyértelmű jeleket hagyott. Megálljt, vagy irányt mutatót. Esetleg a rejtekezve haladását, a veszély mibenlétével.

Janó most is kiolvasta a lényeget. Öröm töltötte el, hogy minden jelet megfejtett. Persze – ötlött föl benne –, hiszen tegnapelőtt bőségesen esett, s az előtte levő napokban is többször volt hosszabb zápor, zivatar.

Mivel nagyjából már azt is tudta, mikorra várhatja vissza őket, tudta, hogy a falatozás után mennyi ideje marad. Úgy döntött, meglepi a gyerekeket egykét játékszerrel. Látta, hogy milyen vidámak voltak Lacikával, s miután visszavitte a fiút, mennyire lekonyult a kedvük. Hiányoznak nekik a kompánia béli pajtásaik, meg a vándorlással járó mindig új látvány és élmény.

Nagy kedvvel kezdett a munkába, mert szeretett örömet szerezni. Lelki szemei már látták is a végeredményt. Nemcsak a vastag faágra szerelt két ülőhelyes lengő- és a tuskóhengerre rögzített pallóhintát, nem a forgó rönköt látta, hanem azt is, ahogy a hintán felé libben Flaré szoknyácskája. Hogy hol a lánya, hol a fia emelkedik-süllyed a pallóvégeken ülve. Ellökik magukat a földtől, majd visszahuppannak. Az is felködlött előtte, ahogyan a lábukkal pörgetett rönkön szaladnak, az erős korlátba kapaszkodva. És nevetnek… és nevetnek majd.

Amilyen könnyen indult azonban a munka, olyan nehezen haladt. Szertekalandoztak a gondolatai, és összpontosítás nélkül nehezen lehet bármiben is előbbre jutni. Azon járt az esze, hogy miként tudná másnap a bötönyei keresztre megformálni a szenvedő Megváltó alakját. (Kifaragni képtelen vagyok – erősítette meg újra magában. Mindenféle más megoldáson tépelődött tehát.) Ugyanakkor továbbra is fel-felhorgadt lelkében a kíváncsiság, hogy milyen titok lapulhat a mögött, hogy az írnok annyiszor le-*Jokáz*ta. És vajon mi lehet az a kedvező fordulat, amivel kecsegtette ennek kapcsán.

Ha veszélyes szerszámokkal dolgozik az ember, egy pillanatra sem lankadhat a figyelme. Janót is az késztette a fejében kalandozó kusza gondolatok kiseprűzésére, hogy egy csámpa ütése nyomán kiugrott a helyéről a repesztőék és csak ujjhegynyire repült el az orra előtt.

Ekkortól megint gyorsan haladt. El is készült jó időben. Elballagott ismét a kertbe, felszedett néhány nagy fej hagymát. Megtisztította, és a kunyhó előtti asztalnál fel is aprította mindet. Éppen végzett, amikor Koma előrohant az erdőből. Odaszaladt hozzá és körbelihegte, de nyalogatni most nem nagyon akarta. Zavarta a hagymaszag. Alig valamivel később a gyerekek is megjöttek.

– Nézd! Apa sír – vette észre Flaré, Janó könnyáztatta arcát.

Mirkó és ő is azonmód lecsapta a kosarát. Kétségbeesve rohantak az apjukhoz.

– Ne haragudj, apa! – kérlelte Mirkó. – Mamó találta ki az egészet, hogy ne zajongjunk, hogy nyugodtan aludhass.

– Tudtam, hogy aggódni fogsz miattunk. Mamó meg azt mondta, hogy egyáltalán nem leszel ideges – ölelte át Flaré.

– Nem is voltam ideges. Pontosan tudtam, merre jártok, és mi ügyben forgolódtok.

Értetlenségüket látva, Janó a lócához terelte őket. Megmutatta, hogy Mamó titkos cigány jeleket hagyott. Pár szóban elmondta, hogy mire jók, és menynyire hasznosak a vándorló csoportoknak ezek a jelek. Ezt a bevezetőt követően gyorsan megmutatta, hogy a lóca alattiakból mi olvasható ki.

– Itt az üzenet. Ez a jel azt jelenti, hogy „nincs baj", mellette ez a másik azt, hogy „mindenki, mindannyian". Ami jobbra van tőlük, azt úgy kell értelmezni, hogy „abban az irányban". Itt a gallyacska arra a kavicsra mutat, amelyet az árnyéka akkor

ért el, amikor elindultatok. Látjátok? Ott a tollpihe pont a közepén van átdöfve. Amire rátűzték, arról az ágacskáról az eredetileg rajta levő két oldalágát letörték. A tollat fölülről a megmaradt harmadikig húzták. A közepén van tehát a harmadig elágazásig húzva. A toll azt jelenti, hogy a „közepe". Az irányjelzéssel együtt értelmezve pedig azt, hogy csak az erdő közepéig mentek – mégpedig az innen harmadik keresztcsapáson gyalogolva. Hogy onnan mindenképpen visszafordultok.

Ez pedig itt… – mondta volna tovább, de a figyelmet Koma vonta magára, aki hangos vakkantásokkal és ide-odaszaladgálással jelezte, hogy rövidesen Mamóék is megérkeznek. Nyica határozottan karolta Mamót, aki – Janó döbbenten állapította meg – a korához és a megtett távolsághoz képest is kevésbé volt elfáradva, mint várta. Koma öröme határtalan volt, úgy ugrált a két nőre, és úgy nyalta képen mindkettőt, mintha nem is tíz perce, hanem legkevesebb ezer éve váltak volna el, s azóta csak most látnák először egymást.

– Na, elég legyen már, mert földöntesz! – tiltakozott Mamó. – E nélkül is tudom, hogy szeretlek.

Flaré vette fel a beszélgetés korábbi fonalát. Úgy nézett az apjára, mintha az becsapta volna. A végére akart járni.

– Apa, de akkor miért sírtál? – kérdezte.

– Hagymát vágtam a gombapaprikáshoz. A gombákhoz, amit szedtetek, és amit ott hagytatok a kosaraitokban.

– Honnan voltál ennyire biztos benne?

– Az volt az utolsó Mamó utolsó jele, hogy „sok gomba". Innen tudtam, hogy azért mentetek… Arról meg, hogy találtok is bőven, az elmúlt napok időjárása győzött meg. Ahogyan Mamót is, hiszen azért indítványozta, hogy menjetek keresni, mert sokat esett az eső.

– Én ezt nem hiszem eeel! Ezt mindenképpen meg kell tanítanod – jelentette ki Mirkó.

– Majd megkérjük, Mamót, neki több az ideje, de az enyémnél sokkal több a tudása is ebben. Majd meséltessétek el vele azt is, milyen volt, amikor a csapat őt küldte előre. Úgy mondták, ő hozta a legpontosabb híreket. Sok bajtól mentette meg a kompániát azzal, hogy időben kifigyelt mindent.

Janó odasietett Mamóhoz, amikor észrevette, hogy egy kissé megbillent, mert egy fűcsomóra lépett, Nyica pedig csak nehezen tudta egyensúlyba segíteni. Ő a másik oldalról karolta, és örömmel mesélte, menynyire meglepte, hogy képes volt ennyit gyalogolni.

– Nagyon elfáradtam – jelentette ki Mamó –, de úgy döntöttem, mostanában mégse halok még meg.

Nyica erre rögvest adott neki néhány puszit. Komáról pedig azonmód kiderült, a sok jó mellett akad egy rossz tulajdonsága is. Nehezen tűri, ha versenyre kelnek vele. Nyica puszija láttán, újra elővette tehát a nyelvét, s hogy túltegyen rajta, gondosan összenyálazta Mamó arcát, kézfejét.

Nyica boldogan tapsikolt, amikor meglátta a felaprított hagymát. Amint leültette Mamót, máris térülésbe-fordulásba kezdett, sürgölődött, hogy mielőtt elkészüljön a finom gombapaprikás.

Tapsikolhatott, kacaghatott… bárhogyan igyekezett is, sehogyan sem volt képes túlörülni Mirkót és Flarét. A gyerekeket alig lehetett leparancsolni a játékszerekről. Egyiket a hintáról, másikat a forgórönkről kellett lerimánkodni, amikor Nyica számukra is kitányérozta az ételt.

A vidám falatozás közben Mirkó mesélni kezdte, hogy Koma milyen ügyes gombásznak bizonyult.

– Tulajdonképpen ő találta meg a legtöbb gombát. Mi csak keresgéltünk, keresgéltünk, néztünk jobbra, néztünk balra…

– Mamó mindig megmondta, hogy jó gombát találtunk vagy rosszat – vágott szavába a nővére. – Mert vannak ehetetlenül rossz ízűek, meg olyanok is, amik mérgezők. Akár meg is hallhatunk tőle. „Óóóvatosan!" – utánozta Mamó hangját (még az ujját is felemelte figyelmeztetőn).

– Szóval – vette vissza Mirkó kissé mérgesen a szót – keresgélünk-keresgélünk, Koma meg egyikünktől a másikunkig szaladgál. Csak úgy, ahogy szokott. Aztán csak azt vesszük észre, hogy összedugja fejét Nyicával, de annyira, hogy az orruk is összeért. Nagyon hosszan nézték így egymást, aztán Koma megszagolta azt a gombát, amit Mamó éppen jónak mondott, s úgy elrohant, hogy kipörögtek a hátsó lábai. Mindig ugatott, ha olyan gombát talált, amilyet kerestünk. Nem győztünk utánaszaladni. Amikor már nem lelt többet, mindig Mamóhoz szaladt és egy másfajta gombát szimatolt meg. Akkortól aztán azt üldözte.

– A tisztáson találtunk nagy golyógombákat is – mondta Flaré. – Akkor ment el az egésztől a kedve, amikor épp csak hozzáért az egyikhez az orrával, és az szétpukkant. Hát az nagyon vicces volt! Olyan füstöt csinált, hogy szegénynek sokáig prüszkölnie kellett tőle.

– A golyógombát a magyarok pöfetegnek nevezik. Az rántva is nagyon finom, meg sütve is – magyarázta Mamó. – Amelyik szétpukkant, az már túlérett volt, a többi ugyan már nagyocska, de lesz még jóval nagyobb is. Kár lenne kicsinységükben felszedni. Holnap, holnapután vissza kell menni értük.

Janó meg akarta simogatni a négylábú gombászati fősegédet, de az érdemdús jószágnak már hűlt helye volt. Ahogy tányérjára tett szaftba áztatott punyénak is. Teljességgel tisztára nyalta még a punyé nyomát is. Nem sok kétség maradt azonban afelől, hogy merre jár, mert panaszos vinnyogással méltatlankodott az új játszóhelyen.

Amikor Flaréék odaértek, éppen a rönköt pörgette eszeveszetten, majd amikor már elegendőnek ítélte a sebességét, átrohant a túlfelére és rávetette magát. A rönk persze megtette a maga dolgát és alaposan földhöz teremtette. Sajnálni sem lehetett igazán, olyan mókás volt. Koma pedig észlelve, hogy nevetnek rajta, sértődötten félrevonult.

– Ne nevess a mások bánatán, és ők sem kacagnak majd a te kínodban rajtad! Ezt mondták a mi örege-

ink – figyelmeztette gyermekeit Janó. Koma a bokorból nézte, hogyan pallóhintáznak a gyerekek. Janó melléguggolt, és barátságossá megsimogatta.

Nyica mosogatni kezdett, a visszatérő Janó pedig szokás szerint Mamó mellé ült, kicsit beszélgetni. Elmondta, hogy milyen gondolatok kavarogtak benne, amíg féket nem vetett rájuk. Mamó válasz nélkül hagyta, mivel tudta, hogy okosat úgy sem mondhat rájuk, azzal segít leginkább, hogy kimondatja őket. Amikor mindent elmondott, Janó a jeltanítás kérését is előadta. Mamó előbb helyeslőleg bólintott, majd fejével a törölgető Nyica felé bökött.

– Őt már megint kihagytad, megbántottad. Neki miért nem csináltál valamit?

– Hintázhat ő is… – duzzogott Janó. – Mi a csudát csinálnék neki?

– Hát „csudát" semmiképp! Csordultig van csudákkal, csak neked nincs szemed rá… Ott a kertecskéje. Mostanában a luki nyulak is látogatják, megdézsmálják a salátát, a káposztát, a répát. Csinálhatnál neki kerítést a kert köré.

– De hiszen ahhoz, hogy ne járja át a nyúl, deszka kéne. Ahhoz nagyon sok idő kell.

– Ugyan már! Hiszen a régiek ágakból fontak, meg vesszőkből kerítést jó szorosra. Pont úgy, ahogy a kosarakat fonták… csak egyenest.

– Vesszőt a vesszőhöz! – pattant fel, és lelkendezett Janó. Köszönöm, Mamó! – Gyerekek! Gyertek ágat, vesszőt gyűjteni!

Mamó boldogan nézett utánuk. Nem hitte volna, hogy ilyen gyorsan célt ér a feddéssel. Elégedetten szemlélte, milyen lelkesen rohan Janó Nyica kedvére tenni.

Pedig Janó egyáltalán nem emiatt szedte a lábát, hanem mert váratlanul jó ötletet kapott a bötönyei kereszt folytatásához.

Csapdában

Janó az egyenesebb vastag ágakat egyforma magasra vágta, és az egyik végüket késsel kihegyezte. Ötötötöt azonos távolságra és egyazon mélyen a földbe vert, majd a hosszú vesszőket vízszintesen közéjük fonta. Úgy, hogy minden sor az előzővel ellentétesen tekeredjen. Időről időre, fülig érő szájjal vágta le a különösen kuszán elágazó részeket. Ezeket azonnal a mellette álló talicskába tette. Az egyes sorokat egy fából készült kalapáccsal igen lazán az alatta levőkhöz igazította, majd újabba kezdett.

– Menjünk Flaréval, vágjunk még ágakat, hozzunk még vesszőket? – érdeklődött készségesen Mirkó, aki az első pillanattól ott guggolt az apja mellett. Figyelt és segített a kezébe adni a szálakat.

– Maradjatok csak – felelt Janó. – Nincs időm az egész kertre. Ezek összeilleszthető elemek, majd mindig bővítem, ha nem lesz más tennivaló.

– De hát mire mész így vele? Így semmi értelme.

– Hogyne lenne? Mamó végre nem szekíroz majd Nyica miatt. Látja, hogy neki is csináltam valamit és végre békén hagy. Látod, hogy nem kis munka ez! Azt mondta, hogy a répát és a salátát dézsmálják a luki nyulak. A kertnek azt a kis részét kerítem egyelőre csak be. Aztán majd mindig nagyobbat, és egyszerre csak meglesz az egész.

– Kapálni sem lehet majd a kerítés miatt. Nem lehet majd igazán körbejárni a sorokat, a nap se éri rendesen – tett kifogásokat Flaré.

Janó megmérgesedett.

– De nagy szakértő lettél! Az kell nekem még, hogy ti is kioktassatok! Nem elég nekem, hogy Mamó rágja a fülemet emiatt? Ülj ide te is! Ne csak Mirkó nézze, hogyan csinálom! Aztán bármikor folytathatjátok ti is a kerítést, amikor csak akarjátok…

Flaré is figyelni kezdte, hogyan emelkednek a sorok.

– De hisz ez nem olyan nehéz – állapította meg.

– Azt a kutyafáját! Akkor csináljátok!

Hátrahúzódott, s most ő adogatta a megszeppent gyerekeknek a hajlékony vesszőket. Mindketten igyekeztek: Egyáltalán nem értették apjuk kicsattanását. Úgy vélték semmi okot nem adtak rá. Ahogy tüsténkedtek, Janó is megenyhült. Hat sor után felállt megsimogatta a lurkókat és szó nélkül visszavette előbb a kalapácsot, utóbb a helyét is tőlük.

Amikor egy elem elkészült, óvatosan kiemelte, és újabb egyenes ágakat vert az üres lukakba, az imént iek helyébe. Aztán megint nekiállt, hogy új sorokat fonjon, kalapáljon közéjük.

Mamó karon fogta Nyicát, és a kunyhótól mosolyogva mutogatott Janó felé. Nyica elragadtatva figyelte messziről. Ezt meglátva, Janó megint felidegesítette magát. Nyica odament volna hozzá, de Mamó visszahúzta, s valami feladattal a kertjébe küldte. Mamó rosszallóan csóválta a fejét, amikor Janóra nézett, de nem szólt semmit, ő is a lány után indult.

Janó csendben füstölgött, de pattanásig feszültnek tűnt. Már a negyedik kerítéselemet váltotta az ötödikre, amikor észrevette, hogy a gyerekek mukkanni sem mernek mellette, és értetlenül nézik. Így szólt hozzájuk:

– Most már nem kell segítség. Eredjetek! Menjetek játszani, vagy ha kedvetek van elmehettek megnézni, hátha megért már a golyógomba…

A lurkók inkább az utóbbit választották. Apjuk látható és megmagyarázatlan feszültsége jobbnak láttatta velük, ha minél távolabbra kerülnek tőle. Nézni sem volt jó, ahogy váltakozva elszomorul és feldühül.

– Ne tetézd, Koma! Ne tetézd! – szólt rá később a még mindig bekötött fülű kutyára, aki megkísérelte jobb kedvre deríteni. – Eredj te is utánuk! Ma jobb, ha mindenki kitér előlem.

Janó lendületbe jött. Szaporodtak a sorok, majd a részek is. Gyorsan túl akart lenni az egészen. Amikor elkészült, egymásra tette mindet, és egy kötéldarabot úgy kötött át rajtuk, hogy egyszerre húzhassa valamennyit. De nem húzta. Leült melléjük, és hosz-

szan nézett az égre, nézte az úszó bárányfelhőket. Ez a máskor idegnyugtató képsor sem enyhített azonban elkeseredettségén…

Amikor Mamóék visszajöttek és feléje indultak, fölpattant, eldörgölte a szemét, hátára kapta a kötelet, és hirtelen megindult a fenyősor felé. A másik, hosszabb irányban vonszolta a terhet, csakhogy elkerülje őket.

Egy idő után már csak a kalapálása hallatszott a kert felől. Miután visszajött a kunyhóhoz csak annyit vetett oda Mamónak, hogy most már megvan Nyicának is a meglepetés, most már nyugta lehet.

Mamó nem értette, mi baja. Még sohasem beszélt vele ilyen hangon. Nem érezte magát hibásnak, hiszen a csupa szív Nyica igenis megérdemli a törődést. Nagyon is szeretetreméltó. Ez a másik csupa szív ember, ez a Janó meg képtelen egy jó szót mondani neki. Megsértődik, ha kedvességre inti. Ma meg olyan, mint egy dúvad. Érezteti, hogy büntetés neki az a munka, amire Nyica miatt vette rá. Szegény lány meg hogy örüljön valaminek, ami dühöt vált ki a bálványából. Mert úgy néz rá Janóra, mint az Istenre. Olyan szemeket mereget rá…

Mamó hirtelen hátradőlt, s megdöbbent a gondolattól, ami fészket vetett benne.

– Olyan szemeket mereget rá… Úgy néz rá, mintha szerelmes lenne belé.

Magába roskadva gondolkodott, súlyos teher szakadt a nyakába. Gondolatait izgatott kiáltozás zavarta meg. A gyerekek futottak haza. Két-két dinnye nagyságú hófehér gömbgombát szorongattak – ezek szerint gombászni voltak. Egymás szavába vágtak, s hogy jobban értse, Koma is velük egyszerre ugatta el neki, hogy mi történt.

Őzike, csapda, vérzik, vergődik, sír – ennyit hámozott ki nagy hirtelenjében. Látta, hogy Komának földig ér a nyelve, a gyerekek meg szinte a fülükön veszik a levegőt, annyira szaladtak. Flaré még remegett is, amikor felidézte a látványt. Nyica azonnal babusgatni kezdte.

– Koma, drága kis hősöm! – becézgette Mamó! – Ne haragudj rám, hogy újabb futásra késztetlek, de ez a csapdázás miránk is nagy bajt hozhat. Kerítsd elő Janót és, ha kell, cibáld haza, akárhova ment, akármit csinál!

A kutya tanácstalanul körülnézett, többfelé is beleszimatolt a levegőbe, s megiramlott a fenyősor felé. Mamó rákiáltott, hogy ne arra menjen, mert onnan már megjött. A karjával mutatta az irányt, hogy merre tűnt el. Koma villámgyorsan irányt váltott, és már vágtatott is afelé. Összecsaptak mögötte az ágak, s egy rövid fájdalmas vinnyogás jelezte, hogy már megint valami kárt okozott magában.

Janó is futva érkezett. Koma megérttette vele, hogy loholnia kell. Addigra a gyerekek már megnyugodtak annyira, hogy összefüggően is elbeszéljék, a csapdába esett őzgida vergődését.

– Még él, de már alig van ereje. Mentsük meg, apa!

– Ugye tudod, hogy mi is csapdába estünk? – kérdezte Mamó sokat sejtetően.

– Tudom – felelte Janó, s most hálás tekintettel nézett rá, mivel ezt valóban bölcs és lényegre törő figyelmeztetésnek ítélte, amit egyelőre csak ők ketten értettek.

– Kell egy ágseprő, meg néhány karvastagságú bot – intézkedett azonmód. – Mamó, adj légy szíves nagyon erős illatú növényeket a szárítmányaidból! Többfajta is lehet, csak apróra vágott legyen és sok.

Mamó bólogatott, hogy van ilyen, Flarét el is szalajtotta értük.

– A nagy zsákomat is hozd ide, meg a kötelet. Ott dobtam valahol el – mutatta Mirkónak.

– Rongy is kéne sok, mert biztos nagyon vérzik.

Egy mozdulattal kifordította talicska tartalmát, az ágas bogas nyesedékeket. És máris indult volna. Belátta, hogy a gyerekekkel nem sokra menne. Flaré még most is mészfehér, Mirkó pedig gyenge. Meg aztán össze is futhatnak a csapdatevő vadorzóval. Egyedül pedig maga kevés.

– Gyerekek, maradjatok! Segítsetek Mamónak összerakni a kenőcsöt, kötözőket, miegyebet. Sietünk vissza Nyicával, Koma gyere, vezess minket! – mondta, s hátra se nézve már el is indult. Alig bírta tartani a kutya által diktált iramot. Szerencsére időnként megállt a talicskával, hogy körbefüleljen, így nagy nehezen Nyica is utolérte.

– Maradj mellettem, te pedig csakis az én nyomomba lépj! – mondta négylábú és kétlábú kísérőinek. – Lehetnek még csapdák másutt is.

Az őzike már elvesztette az eszméletét, nem volt magánál, amire odaértek. Amíg kiszabadították a lábát ugyan feleszmélt egy rövid időre, de megadással tűrte, hogy a zsákba rakják, s talicskára teszik. Janó félt, hogy Nyica rosszul lesz a látványtól, de a lány meglepően jól tartotta magát. Igaz, szerencsére nem olyan tüskés-fogas csapdával volt dolguk, amire a gyerekek elbeszélése szerint számíthattak, így vérből is kevesebb volt a környéken. Mielőtt elindultak egy frissen letört nagyobb ágat csapott a csapda közepébe, hogy úgy tűnjék, ez a vihar által odavert ág hiúsította meg a vadfogást. A véres faleveleket összegyűjtötték a vércseppekre friss földet morzsoltak. Janó szétszórta a környéken Mamó szagos füveinek nagy részét. Megkérte Nyicát, hogy visszaútjuk elején az ágseprűvel tüntesse el a láb- és talicskanyomukat. Így lassan és megfontoltan indultak hazafelé. Egyszerre csak hatalmas csattanást és vékonyka, fájdalmas felsikítás-szerű hangot hallottak balra előttük. Ott – mint később kiderült egy nyuszi farkát ejtette foglyul a csapda. Nagyot ugorhatott, mert lába kívül került ugyan a csapdavasakon, de az egyik hátsót nagyon megcsapta, alighanem el is törte. Nehezen hagyta, hogy megfogják, de Nyica tenyerei határozottan ölelték, amíg Janó szétfeszítette a szerkezetet. A nyulat végül Janó tarisznyája zárta magába. Ennél a csapdánál is úgy jártak el a távozáskor, mint az iménti nél.

Volt öröm otthon, hogy két vendég is érkezett, s hogy Mamó az eszméletlen őzikét vizsgálva kijelentette, a gida is meggyógyítható.

– Meggyógyítható. Viszont, ha majd egészséges lesz, akkor is jó ideig magunknak kell gondoskodnunk róla. A mamája ugyanis megérzi rajta az idegen szagot, és többé nem törődik vele.

Elmagyarázta, hogy melyik gyógyító szerét, hogyan használják fel. Ő viszont elmegy egy kicsit, mert sürgősen meg kell beszélnie Janóval valamit. Szerencsére annyira lekötötte őket a sebesültek gondozása, hogy ez a sürgős külön beszélgethetnék elkerülte kíváncsiságukat.

Janóval félreültek a szokott helyükre. Onnan szemmel tarthatták a többieket. Látták, hogy a nyuszi többször is megkísérelt kereket oldani, de a sérült lába csak lassú bicegést engedett neki, így egy két lépésnél többre nem volt képes, az őzike már bágyatagon emelgette a fejét.

– Szerencsére, ha jól sejtem a korát, már elsőfüves, ha anyatejen élne, elpusztulna szegény.

Janó hozta szóba, ami mindkettejüket nyomasztotta.

– Amikor (alighanem holnap hajnalban) visszatér az orvvadász, talán elhiszi az ágainkat. Ha gyanút fog, keresni fog. Ha ügyesek voltunk, akkor nem talál. De ha újabb állatokat fog meg, azokat is ki kell mentenünk, mert ez a kötelességünk. Azt mondták a ti öregeitek, az az egyik beás alapparancs, hogy „védd az erdei állatokat, mert ők is üldözöttek, akár a cigányok!". Flarééknak is továbbadtam ezt, számon is kérnék rajtam. Tartósan viszont nem szabadíthatunk ki minden állatot, mert akkor, mindenképpen felkutat minket az a gazember, és jó vége nem lesz az biztos. Vagy a cimboráit, vagy a zsandárokat uszítaná ránk valami hamis okot kieszelve. Ha viszont az erdőkerülő vagy valamelyik vadász találja meg, akár üresen is a csapdákat, az még roszszabb lenne.

– Akkor azt hinnék – folytatta a gondolatot Mamó –, hogy mi voltunk azok, akik így vadászunk. Felforgatnák utánunk az egész erdőt, nem lenne menekülésünk.

– Azt sem hagyhatom, hogy teletegye az erdőt a csapdáival. Nem engedhetném el itthonról nyugodtan a gyerekeket. Kitanítom ugyan, milyen gyanús jelek mutatják, hogy csapdát raktak le, de akkor is… Miránk nézvést szörnyű ez a világ! Bárki csal, lop, minket hoz veszélybe.

Hosszú gondolkodás után újra Janó szólalt meg.

– Felkutatom az összes csapdát és felszedem, hazahozom. A legelsőnél és az utolsónál meg hagyok egy írást, hogy az összeszedett csapdák az erdőkerülőnél vehetők át. Oda úgyse mer érte menni az a bitang, mert akkor feljelentik, megbüntetik.

– Ez nagy okosság, Janó! Ennél jobb eszedbe sem juthatott volna. Nagyon okos vagy, mindig mondtam… Hanem azt nem hittem rólad, hogy neked is ennyire működnek az előérzeteid. Egész délelőtt alig lehetett rád ismerni, annyira nyomaszthatott. Ezt a veszedelmet érezted, ugye?

– Dehogyis, Mamó… Tudod, milyen nap van ma?

– Tudod, hogy én nem ismerem a kalendáriumot. Nekem nem kellett naptárt tanulnom. Elég volt a virágnyílásokra, gyümölcshullásokra figyelnem. Milyen nap van?

– Évforduló. Ezen a napon halt meg annak idején Tîca. A gyerekeknek nem akartam eszükbe juttatni. Jobb lett volna ma elmennem keresztet csinálni, de hát rám parancsoltál, hogy hozzam helyre a hibám, hogy Nyicának nem készítettem meglepetést. Igazad volt, hát nekiálltam, de aztán nagyon elszégyelltem magam, hogy Tîca elvesztése napján annak a lánynak készítek meglepetést. Nagyon méltatlan ez Tîcával, az emlékével szemben. Ezért bosszankodtam. Meg azon, hogy miért kellett ilyen korán elmennie.

– Azt mondják, az Isten azokat szólítja korán magához, akiket nagyon szeret. Hogy megkímélje őket sok-sok sorscsapástól… – vigasztalta Mamó, aztán ő is elmorzsolt néhány könnyet és felidézett néhány kedves emléket Tîca és Janó házasságáról, ahogy ő látta.

– Szépen éltetek, sokan irigyelték őt miattad, hogy annyira szeretted – fejezte be mondandóját.

Janó ráhajolt és feje némán megpihent a vállán, kihasználva, hogy így nem láthatják a gyerekek a legördülő súlyos férfikönnyeit. Amikor hosszú idő múlva felnézett, még szipogott kettőt, s rögtön elmosolyodott.

– Most nézd meg, Mamó! Érdemes volt dolgoznom? Kerítés kellett, hogy ne dézsmálják a nyulak a répát meg a salátát, most meg versenyt etetik a nyulat meg a gidát répával és salátával.

– Sőt, ha jól látom – tette hozzá Mamó – azt a körülkerítést is, amibe a két sérültet tették, azt is a kertecskéből huzigálták haza. Azok közül, amit levertél oda.

Ezen aztán végképp felderültek..

Látogasson el honlapunkra: www.nemzetisegek.hu

Ember Mária

Wallenberg Budapesten

Raoul Gustaf Wallenberg 1912-ben született Stockholmban. Tizenegy éves korában már egyedül utazott Törökországba a nagyapjához, Gustaf Wallenberghez, aki ott svéd követként szolgált. Középiskolai tanulmányait Stockholmban végezte. 1931-35 között An Arborgban a Michigani Egyetemen (USA) tanult építészetet. Mérnöki diplomáját az egyetem befejezése után azonnal hasznosítani próbálta egy stockholmi tervpályázaton. Beadványával elnyerte ugyan a második díjat, de elgondolásai nem valósultak meg. 1936-ban Dél-Afrikában próbált szerencsét. Tisztviselőként dolgozott Fokvárosban. Ezt követően Palesztinába utazott és a Holland Banknál volt alkalmazásban Haifán. Stockholmba visszatérve 1941 augusztusában lépett be a Mellaneuropeiska Handelsaktienbolagethez, melynek külkereskedelmi igazgatójaként járt Svájcban, Franciaországban, Ausztriában, Németországban, s 1942-ben, majd 1943-ban Magyarországon. 1944. július 9-én érkezett Budapestre. 1945. január 17-én elvitték az oroszok.

Budapesti címek Wallenberg jelentéseiben[1]

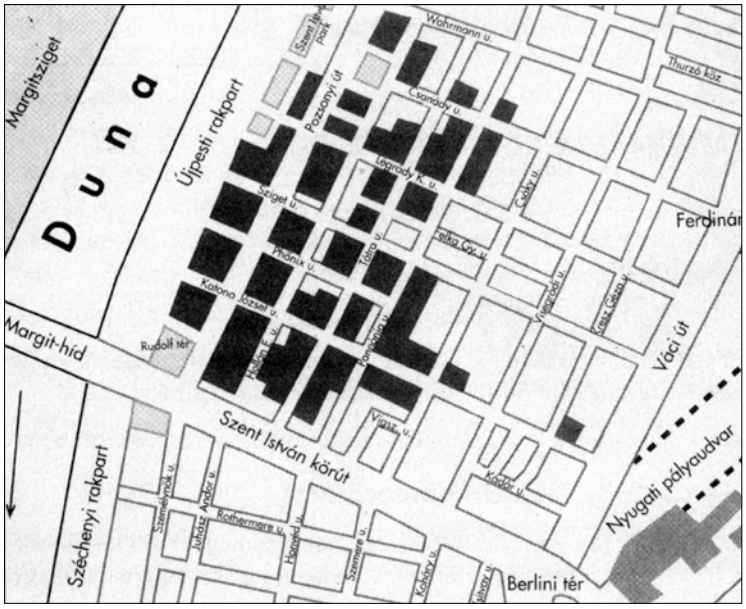

A nemzetközi gettó térképe

Raoul Wallenberg Stockholmba küldött jelentéseiben, leveleiben számos olyan budapesti címet találunk, amelyek napi munkája színterei voltak, itt állt az íróasztala, amoda naponta bejárt. Ugyanakkor e címek egymás utáni kimásolása képet ad egyre szélesedő tevékenységi köréről, és megsejteti velünk, mennyi mindenre kellett a „svéd diplomatának" figyelmet szentelnie.

Az 1944. augusztus 6-i jelentésből:

„A B-osztály személyzete jelenleg már eléri a 40 főt, részlegek szerint szerveződve: nyilvántartási részleg, pénztár, irattár, levelezési részleg, valamint szállítási és lakásrészleg – mindegyik hozzáértő vezető irányítása alatt áll.

Egy (a svéd követség épületével szomszédos) házban hatszobás lakást béreltünk."[2]

Részlet Ember Mária Wallenberg Budapesten című könyvéből, megjelent 2000-ben, Budapesten, a Városháza gondozásában.

[1] E fejezet idézeteit Bajtay Péter „Emberirtás-embermentés" című, már idézett könyvéből merítettük. Ehhez kiegészítésül Lévai Jenő könyvéből:
„A „humanitárius osztály", mely kezdettől fogva a Minerva utca 1/A alatt bonyolította le a félfogadás óriási munkáját, rövidesen kénytelen volt a Gyopár u. 10 számú házban is helyiséget bérelni, hogy állandóan növekvő munkáját elvégezhesse. E ház tulajdonosa azonban igen félt a nyilasoktól, s szerette volna, ha a svédek onnan minél előbb elköltöznek. Különböző módon zaklatólag lépett fel, s követelte, hogy legkésőbb esti 8 órakor mindenki hagyja el az épületet, stb. úgy, hogy szeptember elején a humanitárius osztály a Tigris u. 8. sz. házba helyezi hivatalát."(I. m. 122. old.)

[2] „A félfogadás továbbra is a Minerva utca alatt kellett volna, hogy lebonyolódjék, s a Tigris utcában lett volna a kérelmek nyugodt feldolgozására alkalmas hivatal. Amint a védettek azonban tudomást szereztek arról a költözködésről, egyszerre megrohanták a Tigris utcát is. Ekkor azután igyekeztek az ügyforgalmat innen megint elirányítani, s részben e célból is létesült a Jókai u. 1. sz. alatti iroda, ahol rövidesen összpontosult mindenek előtt a Schutz-Passok (menlevelek) kiszolgáltatása." (I. m. 122. old.)

A szomszédos ház Bajtay Péter magyarázata szerint valószínűleg a (követség épületével lényegében egybeépült) Minerva utca 1/A-B szám alatti társasház.

„Valószínűleg szerdán vagy csütörtökön fogjuk tudni kiüríteni a bérházat a Pozsonyi út 3-ban, amelyik csillagos ház. A jelenlegi lakókhoz, illetve helyükre hasonló létszámban a követség oltalma alatt álló zsidókat költöztetünk be." A Pozsonyi út 3. lett tehát az első svéd védett ház.

1944. szeptember 12.

„Az ügyfélfogadás továbbra is a Minerva utca 1/A-ban bonyolódik. (...) Az egész belső adminisztrációt a Tigris utca 8/A-ban végezzük, ez az épület teljesen az osztályé. A házban tíz szoba van és pince."

1944. október 12.

„Külön részleget szerveztünk arra, hogy megkönnyítsük a védőútleveles zsidók árja házakba költözését. Itt dolgoznak többek között a Hitelbank igazgatói, Makai és Lányi[3], Sixten von Bayer svéd állampolgár[4], valamint néhány hölgy a felsőbb körökből[5]. A részleg irodájának négy szobája van.

A Vöröskereszttel együttműködve azon vagyunk, hogy kórházat nyissunk.

A finn követség helyiségeiben[6] berendeztünk egy beszerzési részleget, amelynek a vezetését a zágrábi svéd konzul, Ekmark[7] látja el. A részleg eddig 3oo ooo pengőt és 3oo pár cipőt kapott és használt fel."

Az első svéd védett ház: Pozsonyi út 3.

---

[3] „Október 3-án alakult meg a követség „szociális gondozási osztálya" az Arany János u. 16. szám alatt. Wallenbergtől ennek vezetésére dr. Lányi József és dr. Makai Oszkár kaptak megbízást. Ennek az osztálynak eredeti feladata az volt, hogy a svéd védettek részére „árja" házakban és lakásokban lakásokat biztosítsanak. Később fontos szerepet játszott (…) a Pozsonyi úti „védett" házakba való beutalások megszervezésénél és a védett házak élelmiszerrel való ellátásánál". (I. m. 79. old.)

[4] Sixten von Bayer lakcímmel és telefonszámmal szerepel Wallenberg telefonregiszterében és három alkalommal a találkozásait feljegyző zsebnaptárban.

[5] „Néhány hölgy a felsőbb körökből": nem tudjuk azonosítani, de például Nákó Erzsébet grófnőnél az Úri utca 15. sz. alatt vacsorázott mindjárt július 12-én este, Wenckheim Hetta grófnővel pedig 13-án este „bei v. B." (talán Sixten von Bayernál).

[6] A finn követség is szerepel Wallenberg telefonjegyzékében és zsebnaptárában. – A finn követségről a következők olvashatók Libik György, az ellenállás egyik résztvevője, Per Anger barátja és Wallenberg alkalmi sofőrje könyvében: „…a volt finn követség épületében, pár száz méterre a svéd követség gellérthegyi épületétől, egy külön szobát is kaptam. Finnországnak a háborúból való kiválása óta a svédek képviselték Magyarországon érdekeiket és a követség teljesen kiürített épületének ez a Kelenhegyi utcára nyíló különbejáratú szobája lett 1944 Karácsonyáig az én új lakóhelyem. (…) Karácsony másnapján … a nyilasok a finn követség épületében lévő szobámban felfeszítették a szekrényt, ahol többek között anyám néhány utolsó ékszerét tartottam, két nehéz géppuska a szekrény tetejéről rájuk esett és eltörte a lábát az egyik túlbuzgó érdeklődő nyilasnak." (Georg Libik: „Üzenet a lesiklásból", Invandrarförlaget kiadó, Gotab, Stockholm, 1981, magyar és svéd nyelven, 51., illetve 59. old.)

[7] Yngve Ekmark zágrábi svéd konzul bizonyára a hadi események miatt távozott Horvátországból és tartózkodott Budapesten. Az ő neve is olvasható Wallenberg említett noteszeiben. – Ekmark sem volt hivatásos diplomata, hanem a zágrábi Svéd Gyufagyár igazgatója. „Egyéb megbízatásai mellett Ekmarkot kérték fel, hogy szervezzen egy külön részleget élelmiszerek, gyógyszerek és ruhaneműk vásárlása, szétosztása és raktározása céljából segélyakcióink részére. Ez a megbízatás sokkal nagyobb volumenűre és jóval bonyolultabbra nőtte ki magát, mint kezdetben vártuk volna, és Ekmark tapasztalata, valamint gyakorlati tudása hasznos alkalmazásra talált. Sajnos a felvásárolt élelmiszer nagyobb részétől megfosztottak minket a nyilasok, amikor decemberben betörtek a követségre. Ellenben novemberben minden nehézség ellenére jelentős mennyiséget lehetett kiosztani a szükséget szenvedők között." (Per Anger , i. m. 57. old.)

1944. december 7.

„A Pozsonyi úton és környékén a követség számára harmincegy házat utaltak ki, ezen kívül a szintén a mi oltalmunkat élvező argentin és holland állampolgároknak[8] egy-egy házat, illetve az utóbbiaknak egy házrészt.

Az elmúlt négy hét tapasztalatai alapján és a felmerülő akadályok áthidalása érdekében az irodákat decentralizálni kellett úgy, hogy egy iroda a védett területen belül van[9], a többi pedig a város különböző részein"[10](...)

Járványügyi kórház, Wahrman u. 29. Egy ötlakásos, kibombázott ház. A házban pillanatnyilag svájci és pápai védettek[11] tartózkodnak, eltekintve az egyik lakástól, ahol három német altiszt lakik, együtt két munkaszolgálatossal. Már tíz nappal ezelőtt kértük a hatóságokat, hogy ezt az épületet ürítsék ki, ez azonban mind a mai napig nem történt meg. A fertőző betegségekben szenvedő betegek száma napról napra nő.(...)

Kórház a Tátra u. 14/16-ban. A kórházban most már 60 személyt tudunk elhelyezni. Tekintettel a betegek egyre növekvő számára, egy legalább 200 ágyas kórházra lenne szükség. Akadályt jelent, hogy a szakorvosok mozgásszabadságát korlátozzák, és ezért sürgős esetekben nem tudjuk őket igénybe venni.

Tájékoztató Iroda a Jókai és a Tátra utcában is van (...)"

A SVÉD KIRÁLYI KOVETSÉG
ÉS
A SVÉD VÖRÖSKERESZT
KÓRHÁZA

Budapest, 194
V., TÁTRA-UTCA 14–16
Telefon

Szolgálati jegy.

Budapest.1945.február.10.

Szóbel Izsáknénak, kórházunk ápolónőjének f.hó 12-ig szabadságot engedélyezek, f. hó 13-án 8 h-kor tartozik jelentkezni kórházunkban szolgálati beosztásának átvétele céljából, elbocsájtás terhe mellett.

kórházvezető

Egy véletlenül fennmaradt irat a kórházból

---

[8] Lévai a következő házakat sorolja fel: „A svédek részére ez alkalommal (értsd: a Szálasi-kormány döntése alapján. – E. M.) a következő házak jutottak: Pozsonyi út l., 3., 4., 5., 7., 10., 12., 14., 15-17., 22., Katona József u. 24., Légrády Károly u. (ma Balzac u.) 39., 48., (ide tulajdonképpen a svéd védelem alatt álló argentin védettek is jutottak), Légrády Károly u. 43. (ide jutottak a svéd védelem alatt álló holland védettek is)." I. m. 109. old. – Lévainál, folytatólag: „A kijelölt további tizenkilenc ház azonban nem állott teljes mértékben rendelkezésre." E házak a következők voltak: Katona József u. 10/A, 14., 21., 23/A, 31., Pannónia u. 8., 15., 17/A, 36., Tátra u. 4., 5., 5/A, 6., 12/A, 14-16., 15/A, 15/B, Phönix u. (ma Wallenberg utca) 7." I. m. 110. old.

[9] „Egy iroda a védett területen belül van": ez volt a Pozsonyi út 14 sz. alatt felállított „helyszíni lakásiroda" (Lévai, i. m. 109. old.)

[10] „A város különböző részein": Lévai könyvében: „Október közepén az Üllői útra került a Tigris utcából a humanitárius osztály. (…) Egyébként is a védettek kizárólag a pesti oldalon tartózkodhattak, s így félő volt, hogy egy orosz előnyomulás (november elején már Kispest határában jártak. – E. M.) elvághatja a Budán működő követséget a védettektől Ez (…) eredményezte mindenekelőtt a humanitárius osztálynak az Üllői út 2-4. szám alatti elhelyezkedését, valamint a további „követségi" irodák sorozatos létesítését. Először a Jókai utca 1., majd a Személynök (ma Balassi Bálint) utca 21-23, azután az Arany János u. 16., végül a Révay utca 16. alatti követségi irodák, illetőleg tisztviselői házak létesültek. A védett tisztviselők egy kisebb része helyezkedett el még a Klotild utca (ma: Stollár Béla utca) 3/A sz. házban is a későbbiek folyamán, a Nyugatra távozott Tasnádi Nagy András képviselőházi elnök elhagyott nagy lakásában…" (I. m. 122-123. old.)

[11] Svájc budapesti követsége Charles (Carl) Lutz konzul bátor fellépésének köszönhetően nagyszámú üldözöttet védett, a pápai állam budapesti nunciatúrája pedig, Angelo Rotta bíboros és titkára, Agostino Verolino helyzetfelismerésének köszönhetően, ha korlátozott számban is, de adott ki menleveleket. – Hogy milyen ellentmondásosak értesüléseink, arra jó példa lehet, hogy „A magyar antifasiszta ellenállás és partizánmozgalom kislexikona" című kiadvány, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1987, mely a korábbi hasonló összeállításoknál sokkal bővebb és kevésbé szűk látókörű, Angelo Rotta címszó alatt közel 15 000 (!) pápai oltalomlevélről és 25 (!) vatikáni védettségű házról vél tudni, míg Charles Lutz svájci konzul nevét és az általa irányított mentőakciót meg sem említi. A Svéd Vöröskereszt által – Valdemar Langlet vezetése alatt – kiadott Schutz-Passok számát 2500-ra becsüli, Raoul Wallenberg neve mellől pedig mindenféle számbeli adat hiányzik (örülhettünk annak idején, hogy a neve – és missziójának objektivitásra törekvő leírása – egyáltalában benne van!).

1944. december 8.

„A zsidókat összegyűjtik egy központi gettóba, amelyben 69 000 zsidónak van hely, de valószínűleg többen lesznek ott[12]*, valamint egy nemzetközi gettóba*[13]*, ahol 17 000-nek van hely, de már most is vannak vagy 35 000-en, ebből 7 000-en a svéd házakban, 2 000-en a vöröskeresztes házakban és 23 000-en a svájci házakban. Naponta visznek el innen deportálási célból vagy éppen a központi gettóba ezernyi svájci és vatikáni védettet. A gettókban 4-12 zsidó lakik egy szobában, a legjobb viszonyok a svéd házakban uralkodnak"* – írja jelentésében Wallenberg.

Nem szerepel a svéd Külügyminisztériumnak írt hivatalos beszámolókban Raoul Wallenberg budapesti életének november hónapban igen fontossá vált színtere: a Józsefvárosi pályaudvar. Majd mindennap, amikor bevagonírozásokra került a sor, Wallenberg megjelent ott, hogy a vagonokból kimentse a svéd védettséggel rendelkező munkaszolgálatosokat, illetve azokat, akikre valamilyen módon rá lehetett fogni, hogy svéd menlevelük van. (Például „elértették", „elírták" a nevüket, keresztnevük – azonos vezetéknév esetén – nem Imre, hanem István, stb.[14])

A Józsefvárosi pályaudvari „kijárásokról" fennmaradt egy fénykép, Veres Tamás felvétele, ezen Wallenberg háttal áll detektívek és katonatisztek gyűrűjében (a kép pedig úgy készült, hogy a tehetséges fiatal fotós eltakarta a gépet a sáljával).

Wallenberg noteszeiben ezek a címek csak ritkán fordulnak elő. Augusztus 4-e, péntek este nyolc órára be van írva: „Minerva u. 1/A". Október 24-én, kedden reggel hétre: „Gyopár-u", nyolcra „Tigris", utána megint „Gyopár-u", másnap reggel fél kilencre „Tigris". December 17-én, vasárnap déli egykor: „Üllöi-út", szerdán délután ötre ugyancsak. Telefonjegyzékében saját neve mellett három telefonszám áll, ezek megfejtése ma már lehetetlen.

Raoul Wallenberg az Üllői úti irodában 1944. november 26-án
Veres Tamás felvétele

---

12 A központi gettóban, nagyjából a Király utca – Károly király útja [ma: Károly körút] – Dohány utca – Nagyatádi Szabó [ma: Kertész] utca által határolt négyszögben, „négy kapuval a négy világtáj felé" (miként azt Szálasi Ferenc „nemzetvezető" oly poétikusan fogalmazta meg a gettót létre hozó parancsában, 1944. november 17-én), „eredetileg, mielőtt a gettósítás történt, ott körülbelül 20 000 ember lakott. Negyvenezer emberre méretezték a gettót a belügyminiszter szervei és a Zsidó Tanács közötti megbeszélések során. A Zsidó Tanács akkori megállapításai szerint ez a szám túlságosan magas volt, mindazonáltal, amikor a 40 000 embert behozták már, fokozatosan, gyors tempóban további tízezres csoportokat hoztak be, úgyhogy a végén a gettót érintő bombatámadások és sok minden egyéb baj folytán 69 000 ember maradt benn úgy összeszorulva, hogy valóságos Dante pokla volt a gettó." (Domonkos Miksa tanúvallomásából. Karsai – Karsai: „A Szálasi per", 605-606. old.)

13 „Nemzetközi gettó"-nak az újlipótvárosi védett házakat nevezték félhivatalosan.

14 Somlyó György, a neves költő, „Rámpa" című regényében leírt egy ilyen esetet, a saját esetét, s nemcsak a deportálástól való megmentőjének, hanem ezáltal élete megmentőjének tekinti Wallenberget. (Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1984.) – Az 1992-es budapesti Wallenberg-kiállítás emlékkönyvében ilyen és ehhez hasonló bejegyzések voltak olvashatók: „Örök hálával tartozom Wallenbergnek, aki a Józsefvárosi pályaudvaron megakadályozta, hogy elhurcoljanak három hónapos kislányommal együtt 1944. december 6-án. – Dr. P. Pálné."

A navahók világa

Nagyon ritkán éreztem fontosnak, hogy nemzetiségi témáimmal kilépjek a Kárpát-medencei térből. Legutóbb épp két évtizede történt, hogy távolabbi égtájra, a sarkkör vidékére figyelmezzek, de akkor is azért, mert a mi térségünk szempontjából volt érdemes továbbgondolni a több határral szétválasztott számi nép sorsát.[1] Most hasonló indíttatást éreztem, amikor a muravidéki magyarok hetilapjában a Maribori Egyetem magyar lektorának tollából egy őslakos indián törzs nem mindennapi érdemeiről olvastam.[2] A következőkben igyekeztem többet megtudni erről a népről s azok alapján úgy vélem, talán nem érdektelen az ismereteket szintetizálva tovább is adnom.

Kik is ők? Milyen históriai utat jártak be?

A nagyobb nyelv- és népcsalád az atapaszkán, azon belül pedig az apacsok ága, amihez a navahók is tartoznak. Saját nyelvükön – s ebben nincsenek egyedül – az „emberek" jelentésű *diné* a törzs neve, a *navahó* (spanyol írásmóddal: navajo) nevet a hódítók adták a XVII. században, ami pedig „termőföldet" jelent. 1620-ban, amikor először leírták ezt az elnevezést, a mai Új-Mexikó és Arizona általuk akkor lakott földterületét értették rajta. Ma döntően Északkelet-Arizona, Új-Mexikó és Délkelet-Utah a lakóhelyük, ám kisebb számban Nyugat-Virginiában, Marylandben, Hawaiin, Massachusettsben, Vermontban, New Hampshire-ben, New Jerseyben, Connecticutban, Delaware-ben és Rhode Islandben is megtalálhatók.

A Colorado-fennsíkon a mintegy 75000 km^2-nyi Navajo Nation (Navahó Nemzet) elnevezésű félautonómiával rendelkező, négyötöd magyarországnyi területük jelenti a közösség tömbhelyzetű súlypontját, több százezer lakossal. Ez a legnagyobb szárazföldi terület, amelyet őslakos törzs birtokol az Egyesült Államokban. A magasföldnek számító térség átlagosan 1500 m táján helyezkedik el a tengerszint fölött, de 940 és 3153 m között elég nagy a függőleges kanyonok szabdalta terep magassági szórása. Ennek megfelelően jelentősek az éghajlatváltozások is a száraz, sivatagostól a sztyeppe vidéken át a hegyvidéki, hideg, nedves éghajlatig. A nyár tehát forró és száraz, a tél hideg, a csapadék és a szabad vízfelület viszonylag kevés arrafelé.

A 2010-es népszámlálás szerint az Egyesült Államok lakosságának mintegy két százalékát teszik ki az indiánok. A navahó, demográfiailag a második legnagyobb lélekszámú bennszülött népcsoport, a 2011. évi népszámlálás szerint a Navajo Nation területén mintegy 174 ezer fő él, országosan pedig ennek közel a másfél-kétszerese, 300 ezer fölötti a számuk.

Történetük le- és felfelé ívelő szakaszokban egyaránt gazdag. Az apacsokhoz hasonlóan, mai Kanada területéről, tehát a földrész északnyugati részéről vándoroltak a XIX. századot megelőző időszakban a jelenlegi Colorado állam területére. A világhálón nyomon követhető megpróbáltatásaik az évszázad

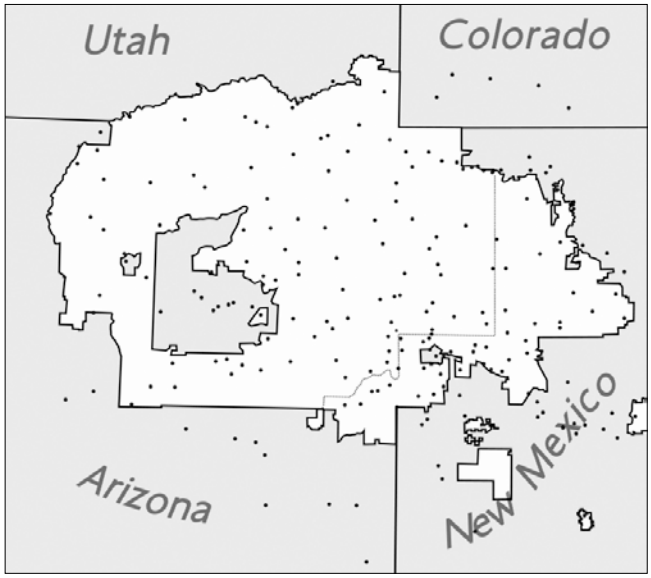

A Navahó Nemzet térképe (Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/Navajo_Nation#/media/File:NavajoNation_map_en.svg)

közepén fokozódtak: „A navahó törzsek és az Egyesült Államok Hadserege tárgyalások után 1846-ban békét kötött egymással, de a fiatal navahó harcosok nem tudták elhagyni szokásaikat, időről-időre megtámadták a fehér telepeseket és a mexikóiakat, akik visszavágtak, ellopták a navahók marháit, nőket és gyerekeket raboltak, akiket eladtak rabszolgának.

1849 és 1859 között az amerikai kormány több katonai erődöt létesített navahó területeken. A törzs továbbra is »problémás«-nak számított. 1863-ban a hírhedt Kit Carson ezredes körbekerített 8-9000 navahót, otthonaikat leromboltatta, állataikat leölette, földjeiket felégette. 1864-ben a nagy létszámú embercsoportot erőltetett menetben (ami később a »The Long Walk«, a hosszú séta nevet kapta) a mintegy 500 km-re, Új-Mexikóban lévő Fort Sumner felé hajtották. Ennek közelében zárt rezervátumban kellett élniük, ahol nem volt elegendő ivóvíz, így megfelelő mennyiségű állatot sem tudtak tartani. A navahók létszáma ez alatt a rövid időszak alatt erősen megfogyatkozott. Akik életben maradtak, azok a fehér telepesek részéről folyamatos zaklatásnak voltak kitéve, és más indián törzsek is támadták őket. 1868-

ban egy egyezmény született, ami lehetővé tette a navahók számára, hogy olyan rezervátumban éljenek, amit őseik földjén létesítettek."[3]

Nemzedékek nőttek fel, amíg egyfelől jelentős hányaduk beilleszkedett, másfelől a többség az önkormányzatiság figyelemre méltó lépcsőfokait biztosította nekik, így a közösség egyfajta jövőképe is kirajzolódott. Utóbbit később részletezem majd, most azonban a históriájuk egy olyan szakaszára térnék ki, amelyről a navahók méltán ismertté váltak.

Az indián nyelvek grammatikája és hangzásvilága jelentősen különbözik a többi emberi nyelvtől, ráadásul az egyes törzseken kívüliek közül, mindössze néhány tucatnyi ember beszéli azokat, ráadásul írásbeliséggel az 1940-es évek első felében még nem rendelkeztek. Ezt az előnyt kamatoztatta az Egyesült Államok hadserege a második világháború során, annak is legfőképpen a csendes-óceáni, kisebb részben a normandiai hadszínterein. Kommunikációs feladatokra kísérleti jelleggel egyébként már a Nagy Háború (az előző világháború) idején bevetették egyes indián törzsek tagjait. Ennek alapján vált 1942-re tudatos stratégiává, hogy több tucat kódbeszélőt képeztek ki komancs, de főleg navahó sorkötelesekből, akik feladatul kapták, hogy az anyanyelvükre átültetve, sajátos katonai kódnyelvet kifejlesztve memorizálhassanak fontos parancsokat.

Ezek az ún. *kódbeszélők* (angolul: code talker) *„az USA hadseregében szolgáló, főleg indián származású híradó katonák voltak, akik az angol parancsokat, üzeneteket a saját anyanyelvükre fordítva továbbították, amit az ellenség képtelen volt megfejteni. A rádión vagy telefonon továbbított üzeneteknél mindig fennáll az ellenséges lehallgatás veszélye, ezért fontos azok rejtjelezése. A harctéri körülmények között a rejtjelezés azonban sokszor nehezen megoldható, így az élőszóban átadott üzeneteknek számos előnye van. Fontos körülmény az is, hogy egy ismeretlen természetes nyelv megfejtése sokkal nehezebb feladat, mint egy ismert nyelvet kódoló rejtjelező algoritmusé. (…) Az üzeneteket nem fordították le azonban navahóra, hanem kitaláltak egy meglehetősen bonyolult rendszert, amelyben az angol katonai szavak, fogalmak mindegyikének megfeleltettek egy navahó szót. A megfelelő szó állt ugyan valamilyen logikai kapcsolatban az angol kifejezéssel a memorizálást megkönnyítendő (például kézigránát – krumpli), de nem annak fordítása volt."*[4]

A navahó kódbeszélőknek két és fél percbe tellett egy üzenet dekódolása és megválaszolása, mindez hagyományos eszközökkel akár órákat is igénybe vehetett volna. Nem csoda tehát, hogy az e képességgel rendelkezőket különös becsben tartották, sőt később évtizedekig hadititoknak is számított az eszköz, módszer léte is.

„A japánok soha nem tudták megfejteni a navahó kódot, bár sejtették, hogy indián nyelvről van szó. Hosszasan kínvallatták Joe Kieyoomia navahó amerikai őrmestert, aki 1942-ben a Fülöp-szigetek elvesztésekor került japán fogságba. Kieyoomia azonban, aki nem vett részt a kódbeszélő programban, maga sem értette az üzeneteket, és bár sejtette miről

Navahó kódbeszélők 1943 októberében

(Forrás: https://edition.cnn.com/2014/06/04/us/navajo-code-talker-obit/index.html)

Chester Nez, az utolsó kódbeszélő, már a kóreai háborúban

lehet szó, nem árult el semmit a japánoknak. Az őrmestert többször brutálisan megkínozták, ő azonban a csodával határos módon túlélte a kínzásokat. (…) A navahó kódbeszélő-program olyan sikeresnek bizonyult, hogy használták a koreai háború során is. A program nem sokkal a vietnámi háború kitörése után ért véget. (…)

Mivel a program 1968-ig szigorúan titkos volt, a résztvevő katonák semmiféle hivatalos elismerésben nem részesültek. 1982-ben *Reagan* elnök hivatalosan is köszönetet mondott a katonáknak, és augusztus 14-ét »a navahó kódbeszélők napjának« nyilvánította. A francia kormány 1989-ben a Francia Nemzeti Érdemrend lovagi fokozatát adományozta a komancs kódbeszélőknek. 2000. december 21-én az amerikai kongresszus és Bill *Clinton* elnök 29 egykori navahó kódbeszélőt kongresszusi aranyéremmel tüntetett ki, 2001-ben pedig George W. *Bush* elnök személyesen tüntette ki a még életben lévő öt navahó kódbeszélőt. A második világháború legutolsó navahó kódbeszélője, Chester Nez, 2014. június 4-én hunyt el."[5]

Társadalmi jellemzőik, tárgyi, szellemi hagyományaik

Az eredeti navahó kultúrában az emberek csoportja nemzetségek, klánok köré szerveződött, amelyek matrilineáris módon jöttek létre. A *matrilineáris, vagyis anyaági leszármazás* tájainkon sem ismeretlen. *Morvay* Judit néprajzkutató meghatározásában ez

„az a leszármazási rend, amikor egy társadalmi csoporton belül a családnév, a rang és a vagyon is női ágon, az anya után öröklődik. Az európai parasztságnál, így Magyarországon is a név apaágon öröklődik. Kivétel, hogy egyes helyeken vőség esetén az anya vagy a nagyanya nevét kapja a gyermek (pl. Kalotaszegen). Az apaági és anyaági leszármazás együttesen, keverten jelentkezik a rokonság számon tartásánál és az örökségnél. A magyar nyelvterület északi részéről származó szórványos adatok szerint például az anyai vagyonból elsősorban a lányokat elégítették ki. Általános, hogy az anya személyi holmiját, kisebb vagyontárgyait lányai osztják meg maguk között."[6]

A klánrendszer határozza meg az egyének és a családok közötti kapcsolatokat. Társadalomszerkezetük a történelmileg kialakult, fent említett matrilineáris alapokon nyugszik, „amelyben a nők családja állatállománnyal, lakásokkal, ültetési területekkel és állattenyésztési területekkel rendelkezett. Miután megnősült, egy navahó férfi matrilokális lakóhelyet követett, és menyasszonyával együtt lakott a lakásában és az anyja családja közelében. A generációs vagyon örökségét hagyományosan a lányok (vagy ha szükséges, más női rokonok) kapták meg. Házasság felbontása esetén a nők tartják fenn a vagyont és a gyermekeket. A gyermekek beleszülettek az anya klánjába, így ahhoz tartoznak. Az anya legidősebb testvérének erős szerepe van gyermekei életében. Felnőttként a férfiak képviselik anyjuk klánját a törzsi politikában.

Navahó nő és gyermek 1880-1910 körül
(Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/File:Navajo_woman_&_child.jpg)

Egyik nem sem élhet a másik nélkül a navahó kultúrában. A férfiakat és a nőket egyenlő kortársnak tekintik, mivel a szaporodáshoz hímre és nőre egyaránt szükség van. Bár a nők nagyobb terhet hordozhatnak, a termékenységet oly nagyra becsülik, hogy a férfiaktól elvárják, hogy ehhez gazdasági erőforrásokat (úgynevezett menyasszonyi vagyont) biztosítsanak. (…)

A klánrendszer exogám: az emberek csak a saját klánjukon kívül házasodhatnak (és randevúzhatnak) partnerekkel, amelyek ebből a célból négy nagyszülőjük klánjait is magukban foglalják. Néhány navahó csoport a gyermekeiknek kedvez, ha feleségül veszik apjuk klánjának tagját. Míg a klánok földrajzi területtel társulnak, a terület nem egyetlen klán kizárólagos használatát szolgálja. A klán tagjai több száz mérföldnyire lakhatnak egymástól, de még mindig vannak klánkötéseik."[7]

A matrilineáris leszármazás értelmében a navahók vagyontárgyai, főképp az állatok és a föld, anyai ágon öröklődnek. A gyermekek az asszony törzséhez tartoznak, társadalmi helyzetüket az anya státusa határozza meg. A törzsön kívüli vagy más etnikumi személlyel való házasság nem jellemző, ha ritkán elő is fordul, inkább a nők kötnek ilyen típusú házasságot, de az anyajogúság ez esetben sem igen borulhat fel. Minden körülmények között kitartanak a társuk mellett, tehát számukra a válás nem opció. A diné klánrendszerben megtalálható magatartási szabályok a kultúrájuk egészét átszövik, fel se merül az azzal való szembehelyezkedés.

Érdekesség az *anyóstabu* intézménye: „*több indián törzs szokásai között alkalmazott tiltás szerint a férjnek soha nem szabad megpillantania az anyósát (vagyis felesége anyját), nem szabad egy fedél alatt maradnia vele, és semmiképpen nem szabad beszélnie vele. A szokás betartásához a navahó anyós egy kis csengettyűt hord a fülcimpájában, így a veje meghallhatja az anyósa közeledését és időben távozhat a helyszínről.*"[8]

A félnomád életmódjuk hagyománya több évszázados. Még a vándorlás idején rendszeresen lecsaptak a pueblo indiánokra, majd később a spanyolokra. Ugyanakkor, éppen a pueblók voltak azok, akiktől eltanulták a földművelés módját, és elkezdtek kukoricát, babot és főzőtököt termeszteni. A kukorica a navahó kultúrában a termékenység szimbóluma, ezért az esküvői szertartás részeként fehér kukoricát fogyasztanak. A hétköznapokban is központi szerepet kap a kukorica az indián konyhában: szerepel az étlapjukon kukoricaleves, kukoricatorta, kukoricakása, továbbá tamales, ami egy kukoricaszárban főtt, hússal és sajttal töltött tésztaétel. Termesztenek még kék kukoricát is, abból készül a kék kukoricakenyér. Juhot, kecskét és szarvasmarhát tenyésztenek, amiknek a húsát fogyasztják. Különböző szertartásaiknak a kukoricás kecskeleves is része.

A juhok gyapjából gyapjú, abból fonál vagy szőttes készül. Kifejlesztették tehát a fonás és szövés rájuk jellemző módszereit és a textília megfestésének módozatait. A navahók napjainkban is ismertek a művészi szinten, kézi munkával létrehozott *szőttesei*kről, amiket hagyományosan az asszonyok készítenek. Egy angol nyelvű oldal a vizuális művészetüket ismertetve megemlíti, hogy a navahók saját szövési hagyományaikkal érkeztek délnyugatra; a pueblo népektől azonban megtanultak pamutot is szőni függőleges szövőszékeken. Az első spanyolok, akik ellátogattak a régióba, arról írtak, hogy már láttak navahó takarókat. A XVIII. századra a navahók megkezdték az ún. bayeta vörös fonal behozatalát a helyi fekete, szürke és fehér gyapjú, valamint az indigóval festett gyapjú kiegészítésére. A navahók a függőleges szövőszékeiken rendkívül finom, jól használható takarókat készítettek, amelyeket utahi és síksági indiánok gyűjtöttek össze. Ezeket az ún. főnöki takarókat – amelyek megvásárlását csak a főnökök vagy nagyon gazdag személyek engedhették meg maguknak –, vízszintes csíkok és minimális piros mintázat jellemezték. A ranglétra alján elhelyezkedő vezetők takaróit csak vízszintes csíkokkal, a második lépcsőfokán állókét piros téglalap alakú mintákkal, a legmagasabb rangúak takaróit pedig vörös gyémántokkal és részleges gyémánt mintákkal díszítették.

Navahó kézműves szőttesek (Forrás: https://www.origo.hu/gazdasag/20171123-navajo-indian-pokroc-arverese.html)

A vasútépítés befejezése drámai módon megváltoztatta a navahó szövést. Olcsó takarókat importáltak, így a navahó szövők ezután a szőnyegek szövésére helyezték a hangsúlyt az egyre inkább nem bennszülött közönség számára. A vasúti szolgáltatás a philadelphiai Germantown nevű, kereskedelmi forgalomban kapható festett gyapjút is elterjesztette körükben, amely nagymértékben kibővítette a takácsok színpalettáját.

Néhány korai, Európából érkezett amerikai telepes beköltözött a vidékükre, kereskedő állomásokat hoztak létre, s nagy mennyiségben vásároltak navahó szőnyegeket, amelyeket kelet felé értékesítették. A kereskedők arra bíztatták a helyieket, hogy különféle stílusú takarókat és szőnyegeket szőjenek. Ezek főbb fajtái a „Két szürke domb" (főleg fekete-fehér, hagyományos mintákkal); a Teec Nos Pos (színes, nagyon kiterjedt mintákkal); a vörös uralta, valamint a fekete-fehér „Ganado" minták; s végül a „Crystal" keleti és perzsa stílus (szinte mindig természetes színezékekkel). Bővítette a kínálatot a „Széles romok" és a „Chinlee", amelyeket sávos mértani minták jellemeztek; a gyémánt típusú mintájú „Klagetoh" és a „Piros Mesa". Sok ilyen minta négyszeres szimmetriát mutat, amelyről azt gondolják, hogy a harmóniáról szóló tradicionális navahó elképzeléseket testesíti meg.[9]

A navahó asszonyok másik hagyományos kézműves foglalatossága, amiről messze földön híresek, s ami fontos megélhetési forrás a számukra, az *ékszerkészítés*. Ezüstből, türkizből és kagylókból állítják össze mintegy két évszázada, valószínűleg mexikói hatásra. Akadnak kiváló minőségű ékszereik, amelyek közül az egyik legismertebb a türkiz bimbókból álló nyaklánc. A navahó ezüst-ötvös művészek kezdetben különböző kézműves ékszereket alkottak, nevezetesen a karkötőket, a nyakláncokat és a karpereceket. Később a választék kibővült ezüst fülbevalókkal, bolókkal (amerikai zsinórnyakkendő, összefogó dísszel – *a szerk*.), hajékekkel, csatokkal és tökvirág nyakláncokkal részben törzsi használatra, részben jövedelemkiegészítésként a turistáknak értékesítve. A tökvirág nyaklánc – a talán legismertebb navahó ékszer – először az 1880-as években je-

Tökvirág nyaklánc
(Forrás. https://www.hu2021.ru/content?c=navaho%20t%C3%BCrkiz%20%C3%A9kszerek&id=6)

lent meg. A „tökvirág" kifejezést nyilvánvalóan egy korai időszakban kapta megnevezésül, bár a rügy alakú gyöngyök vélhetően spanyol-mexikói gránátalma mintákból erednek. A navahó ezüstművesek kölcsönvették a „naja" (navahó najahe) szimbólumot is, hogy megformálják a „tökvirág" nyakláncon lógó ezüstmedált.[10]

A navahók más hagyományos művészeteket is folytatnak, így foglalkoznak még homokfestészettel, szobrászattal és kerámiakészítéssel. Az autonóm területük egyik 2004. évben készített gazdaságfejlesztési tanulmánya szerint a családok legalább hattizedében egy családtag bizonyosan piaci célra is készít kézműves termékeket.

„A navahók lakhelye a hogan volt, ami fából készült kunyhóféle, amit földdel borítottak be. Teteje kúp alakú. Házaik szétszórva, önállóan álltak, amik nem álltak össze rendezett településsé. A hogan eredetileg kör alakú volt, később hat-, vagy nyolcszögletűvé vált. A ház bejárata minden esetben kelet felé néz. A navahók hite szerint a hogan szent hely, aminek építési módját a hód tanította meg nekik. Manapság a hogan már csak rituális tevékenységre használt hely, lakhelynek nem használják. Ha a hoganban halt meg valaki, a holttestet az épületben temették el, és a bejáratot lezárták, hogy oda mások ne mehessenek be. A másik módszer szerint az épület északi falán egy nyílást vágtak, és a holttestet azon keresztül vitték ki. A halott minden tárgyát elégették. Ha villám csapott az épületbe vagy annak közelébe, az épületet elhagyták. Ugyancsak elhagyták az épületet, ha annak falához medve dörgölőzött."[11]

A hogan a hagyományok átadásának a fontos színhelye ma is, ahol hideg téli estéken az idősebbek történetmesélés formájában továbbadják a fiataloknak az ősökről szóló legfontosabb tudnivalókat. Ahogy egy asszony jóval később visszaemlékezett, „ezek a történetek velünk maradnak, én is mesélem őket a lányaimnak. Van olyan, amely évekkel később is eszembe jutott, és a benne elrejtett tudást csak akkor, felnőtt fejjel értettem meg." Ugyanő a legfontosabb *szertartásaik* között legelsőként a napi imádságot említette. Ahogy elmondta, „hajnalban imádkozunk, kelet felé fordulva, a Nap felé. Ildomos napfelkelte előtt ébredni, a későn kelés azt jelenti, hogy nem tiszteled a Napot. A lányok életében fontos a nővé válás rituáléja. A szertartás előtt ők maguk készítik a kukoricatortát, majd kelet felé futnak, utána megfürdenek, a többiek megmasszírozzák, és a lány felvágja a tortát. A törzs tagjai imádkoznak, és a lánynak egész éjjel fenn kell maradnia, különben az imádság nem lesz hatásos. A most tizenhat éves lányom is átesett ezen a szertartáson. Van még egy fontos szertartás, mégpedig az izzasztókunyhó. Ezeket a kerek fából készült kunyhókat földdel borítják, és a szertartás alatt forró kövekre meleg vizet öntünk. Imákat éneklünk, és addig nem lehet kimenni, amíg véget nem ér az ének. A szertartás eredeti célja a mosakodás volt, hiszen az összezsúfolódott emberek a meleg, párás, szűk helyen megizzadnak, majd utána homokkal bekenik magukat, letörlik, és vízzel lemossák azt. A mi törzsünkben férfiak és nők külön végzik ezt, de máshol koedukált izzasztókunyhók vannak."[12]

A navahó spirituális gyakorlat az egyensúly és a harmónia helyreállításáról szól az ember életében, hogy egészséget teremtsen. A diné – vagyis a navahó – két embercsoportban hisz: a földiekben és a szentekben. Földi emberekként a dinéknek mindent meg kell tenniük annak érdekében, hogy fenntartsák az egyensúlyt a Földanya és az ember között. A Szent Nép, vagy Diyin Diné utasította a Föld Népét, hogy a négy szent hegyet tekintsék a hazájuk (Dinétah) határának, amelyet soha nem szabad elhagyniuk: a Colorado-i Blanca-csúcsot (Sisnaajiní – Hajnal vagy Fehér kagylóhegy); a Taylor-hegyet (Tsoodził – Kék gyöngy, vagy Türkiz hegy) Új-Mexikóban; az arizonai San Francisco Peakset (Dook'o'oosłííd – Abalone Shell Mountain); és a coloradói Hesperus-hegyet (Dibé Nitsaa – Nagy hegyi juh). A napszakok, valamint a színek a négy szent hegy ábrázolására szolgálnak. A vallásukban hangsúlyozzák egy adott szám fontosságát, így a navahó vallásban a négyes szám szakrálisnak tűnik. Például négy eredeti Diné klán létezett, négy szín és napszak, négy Diyin Diné, és javarészt négy rituáléra énekelt dal.

Szertartásaik többnyire a betegségek megelőzését vagy gyógyítását szolgálják. A kukorica virágport áldásként és felajánlásként használják az imádság során. A fő navahó dalos ceremónia-együttes egyik fele az Áldás útja (Hózhǫǫjí), másik fele pedig az Ellenség útja (Ana'í Ndáá'). Az Áldás Út szertartásai „kizárólag a béke, az összhang és a jó dolgok" megteremtésén alapulnak. A lelki gyógyító rítusok a navahó hagyományos történetekben gyökereznek. Az egyiket, az Éjszakai ének szertartást több napig tartják, és legfeljebb huszonnégy táncos vesz részt benne. A rítus megköveteli, hogy a táncosok bakancs-maszkot viseljenek, csakúgy, mint a többi navahó szertartás, és mindegyikük sajátos isteneket képvisel. Az Éjszakai ének célja a betegek megtisztítása és gyógyítása a szellemi lényekhez intézett imákkal. Az ünnepség minden napja bizonyos szertartások elvégzésével és részletes homokfestmények készítésével jár. A rítusokkal elhárítják az átkokat, amelyek bizonyos betegségeket vagy szerencsétlenségeket okoznak.[13]

A nyelvükben nem létezik a „sajnálom" szó, ugyanis a felfogásuk szerint, amit mondanak vagy tesznek, azt úgy is gondolják. Nagyon óvatosan bánnak a szavakkal, hiszen ha egyszer kimondanak valamit, azt nem lehet csak úgy visszavonni…

Hátrányos helyzet és az asszimiláció formái

Ahogy egy navahó asszonnyal készült interjú magyar készítője rámutatott, a felmérések szerint az indián rezervátumokban élők várható élettartama öt évvel alacsonyabb, mint az ország többi lakójáé. Sokan *alkoholizmussal, kábítószer-problémákkal* küszködnek, túlreprezentált *a cukorbetegek, a szívbetegségben szenvedők és a tbc-sek* aránya. A Gallup International megállapította azt is, hogy az életkörülményeik a fejlődő világ szintjén mozognak, és az ország más népcsoportjaihoz képest az őslakosok alkotják a legszegényebb etnikai csoportot. A Rosita nevű megkérdezett a válaszában arra is utalt, hogy sajnos általános körükben *a magas munkanélküliség, a szegénység, gyakori az öngyilkosság.* Az ő családjukban is előfordult. Ráadásul a kedvezőtlen kilátások miatt az utóbbi időszakban a kamaszok között is emelkedett azok száma, akik önkezükkel vetnek véget az életüknek. Sok esetben a szülők csak távoli nagyvárosokban találnak munkát, így a gyerekeket a nagyszülők nevelik. A katasztrofális egészségi helyzet az egészségtelen életmóddal és étkezéssel, a szegénységgel függ össze, hiszen az alacsony keresetből többnyire csupán gyorséttermekre telik, de a jóval drágább egészséges ételekre nem jut pénz.[14]

Navahó lány. Korniss Péter felvétele 1977-ből.
Forrás: https://www.varfok-galeria.hu/mutargyak/korniss_peter/eszak_amerikai_indianok/navaho-lany/

„Az amerikai kormány tavaly (2014-ben – a szerző) szeptemberben 554 millió dolláros jóvátételt fizetett a navahóknak, miután évtizedeken keresztül rosszul bántak a törzs anyagi eszközeivel és természeti forrásaival – állt indoklásukban. Ez a legnagyobb összeg, amit valaha kárpótlásul egy törzsnek kifizettek. Az 1940-es évektől ugyanis jelentős víz- és urániumszennyezés érte a területet, ezzel visszafordíthatatlan károkat okozva az ott élőknek."[15]

Már érintettük, hogy a navahó kultúrában, napjainkban is lényegi szerepük van a szertartásoknak, amelyek közül a legfontosabbak azok, amelyek a gyógyításhoz kötődnek. A törzs hite szerint ugyanis minden testi rendellenség természetfeletti okokra vezethető vissza, és emiatt csakis természetfeletti úton orvosolható. A hagyományos életmódot folytatók, betegség esetén a falu gyógyító emberéhez, a *hataałihoz* fordulnak, aki – miután diagnosztizálta a bajt – kiválasztja a betegségnek megfelelő gyógyító éneket és levezeti a szertartást.

A Benally család *„régi, megbecsült tagja a navahó társadalomnak. Jones Benally gyógyító; jelenleg a 90-es éveit tapossa. Több mint hetvenöt éve járja a világot karikatáncosként és a navahó kultúra nagyköveteként. A gyógyító tánc technikáját apjától és nagyapjától sajátította el, akik maguk is gyógyítók voltak. A karikáknak ugyanis a navahók gyógyerőt tulajdonítanak, mely egyaránt hat a testre, lélekre és a szellemre. »Mi mind testvérek vagyunk ezen a földön. Ápolnunk kell a kultúráinkat, vigyáznunk kell egymásra és a bolygónkra. Segítenünk és a jóra kell tanítanunk egymást. Én ezért tanultam meg apáimtól a szertartásokat« – vallja az idős mester, akinek fiai, Clayson és Klee, valamint lánya, Jeneda szintén követik apjukat a hagyományaik megtartásáért folytatott küzdelemben. Clayson a család lovasaival foglalkozik, Jeneda pedig tanító."*[16]

Navahó táncosok 1900-ban (Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/File:Navajo_Yebichai_(Yei_Bi_Chei)_dancers._Edward_S._Curtis._USA,_1900._The_Wellcome_Collection,_London.jpg)

A hátrányos egészségügyi állapotukkal, bizony összefügg a kisebbségi léthelyzetük is. A beolvasztás különböző formáiról lesz szó e fejezet következő bekezdéseiben.

Az észak-amerikai indián *nyelvek látványos visszaszorulása* az egyik fokmérője az asszimilációnak. „Az Encyclopedia Britannica vonatkozó szócikke szerint az európaiak Amerikába érkezésekor számuk még háromszáz felett volt, azonban a XXI. század elejére ezek közül több mint száznak már egyáltalán nincsenek anyanyelvi beszélői, számos nyelv beszélőinek a száma pedig tíz alá csökkent, azaz rendkívül veszélyeztetett nyelveknek számítanak."[17]

Sajnos a navahó közösségben is folyamatosan növekszik azoknak a száma, akiknek már az angol jelenti az anyanyelvet. Harminc évvel korábban a rezervátumban élő gyerekeknek még csak 8 százaléka nem tudott navahóul, 2000-re ez az arány már 43 százalékra emelkedett. Hogy nem természetes fo-

lyamatról van szó, a már korábban idézett navahó hölgy így vall erről: „A XIX. század végétől kezdve az indián gyerekeket elválasztották a családjuktól, és kötelezték őket a bentlakásos iskolába, ahonnan csak az ünnepekre mehettek haza. A szüleim legidősebb gyerekként ezt elkerülték, mert őket elbújtatták a nagyszüleim, mivel az elsőszülöttek feladata volt a hagyományok megismerése és átadása. (…) a bentlakásos iskolákban (…) nagyon keményen bántak a gyerekekkel. Ha az anyanyelvükön szólaltak meg, szappannal mosták ki a szájukat. Az indiánok hagyományosan hosszú hajat viselnek, de itt a fiúk haját levágták, és a lányoknak is rövidebb bob-frizurát kellett hordaniuk. Ráadásul a különböző törzsbeli diákok között gyakran tört ki harc. (…) Mi szerencsések voltunk, mert annak ellenére, hogy a szüleink nem jártak iskolába, kezdetektől a tanulás fontosságát sulykolták belénk. De ez egyáltalán nem jellemző hozzáállás, és sajnos látom, hogy a megfelelő szülői támogatás nélkül könnyen elkallódnak a fiatalok."[18]

A bentlakásos iskolákban angolul tanították az indián gyermekeket és a keresztény vallás irányába terelték őket. Tehát minden bizonnyal az identitás két alapvető pillérének – az anyanyelvnek és az őseik kultúrájának, hitének – a feladását tűzték ki célul azok, akik e képzési formára kényszerítették a földrész őslakóit. „*A XIX. század végétől kezdve az őshonos amerikaiakkal szemben a többi etnikai csoporthoz képest sokkal nyíltabb elnyomó nyelvpolitikát alkalmaztak. Az indiánok fennmaradásának kritériumául az USA kormánya ki nem mondott feltételül szabta az indián kultúra elsorvasztását, a vallásuk és a nyelvek feladását, földjeik átadását. Amikor egyértelművé vált, hogy az áttelepítés nem elég az indián kultúra megsemmisítésére, a terjeszkedés következő éveiben a térítésükre és az oktatásukra helyezték a hangsúlyt. (…) Az angol nyelv kötelezővé tétele és erőltetése is ezt a folyamatot segítette elő"* – állapította meg néhány éve *dr. Zsigmond* Anna hazai oktatáskutató.[19]

Az oktatás jellege az elmúlt évtizedekben jó irányban mozdult el, ami összefügg az autonómia sajátos formájának a kialakításával.

Területi és kulturális önkormányzatiság

Az első fejezetben földrajzilag és demográfiailag körülírt Navahó Nemzet nevű közigazgatási egység az 1868-ban létrehozott Navahó Indián Rezervárum utódja. 1969. április 15-én a törzs megváltoztatta hivatalos nevét a Navajo Nation névre, amely azóta a pecsétjükön is szerepel. A *félautonómiaként* is jellemzett önkormányzatiságuk a korábban érintett klánrendszeren alapul, amelynek vezetői régebben de facto a navahó nemzet helyi kormányaként szolgáltak.

Az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága már a XIX. század végén megerősítette, hogy a Kongresszus plenáris hatalommal rendelkezik az összes indián törzs felett az Egyesült Államok határain belül, kijelentve, hogy az államhatalomra szükség van e népek tagjainak védelmére, valamint azok biztonságára, akik között laknak. Megállapította ugyanakkor, hogy *a törzsek nem tartoznak hűséggel azoknak az államoknak, amelyekben a rezervátumaik találhatók.* Az Egyesült Államok szövetségi kormánya és a Navahó Nemzet közötti konfliktusokat és vitákat a politikai megállapodásokban felvázolt tárgyalások rendezik.

1950-ben a Navahó Törzsi Tanács úgy döntött, hogy bírákat kell választani. 1988 és 2006 között hét bírói körzet és két műholdas *bíróság* működött. Az összes körzetnek vannak családi bíróságai is, amelyek hatáskörébe tartozik a családon belüli kapcsolatok, a családon belüli erőszakkal kapcsolatos polgári segítségnyújtás, a gyermekek gondozása és védelme, a névváltoztatás és a hagyatéki ügyek. 2010-ig tizenhét tárgyaló bíró működött a navahó körzeti és családi bíróságokon.

A Navahó Nemzet elnökségét – vagyis a *végrehajtó hatalmat* gyakorló kormányát – egy 1989-es jogszabály háromrészes rendszerként hozta létre, miután a szövetségi kormány irányelvei a Törzsi Tanácsot kötelezték a jelenlegi igazságügyi, törvényhozási és végrehajtási modell létrehozására. (Az igazságszolgáltatási ág megváltoztatása már 1958-ban megkezdődött). Az elnököt és az alelnököt négyévente választják meg. Az ügyvezető nevezi ki a kerületi bíróságok és a Legfelsőbb Bíróság bíráit.

Navahó vezetők 2020-ban: Myron Lizer alelnök, Tom O'Halleran kongresszusi képviselő és Jonathan Nez elnök

Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/Navajo_Nation#/media/File:Tom_O›Halleran_with_Navajo_leaders_2020.jpg

A nemzet *közigazgatása* a törvény által meghatározott több részlegből, osztályból, hivatalból és programból áll. A Navahó Nemzet öt ún. ügynökségre oszlik Arizona, Új-Mexikó és Utah egyes részein. A kormány székhelye a navahó kormányzati *campusban* található, Window Rock / Tséghához városban. Ezek az ügynökségek hasonlóak a megyei szervezetekhez, és tükrözik a Navahó Nemzet korai éveiben létrehozott öt Indián Ügyek Irodája (BIA) akkori ügynökségeinek a felépítését. A területi felosztás mellett az ügynökségek szakterület szerint is strukturálódnak, nevezetesen a rendvédelem, a szállítás, az egészségügy és az oktatás területén.

A navahó bűnüldözés nagyjából háromszáz törzsi rendőrből áll, mindössze három nem őshonos tiszt szolgál a körükben. A bűncselekmények bizonyos csoportjaival, például a tőkeügyekkel kapcsolatban a szövetségi bíróságok indítanak eljárást. A Navahó Nemzet a bűnüldözés saját osztályait működteti a Navahó Közbiztonsági Osztályon keresztül, amelyet általában Navahó Nemzetrendőrségnek neveznek (korábban Navahó Törzsi Rendőrség volt a neve).

1998-ban a Navahó Törzsi Tanács elfogadta a „Helyi kormányzásról szóló törvényt", amely kibővítette a meglévő 110 fejezet – vagyis megyék és települések – politikai szerepét. A *helyhatóságokat* felhatalmazta arra, hogy döntéseket hozzanak és átvegyenek bizonyos feladatokat, amelyeket korábban a nemzeti tanácsra és végrehajtó hatalomra ruháztak át. Ez felruházta őket megállapodások megkötésére a szövetségi, állami és törzsi szervezetekkel.

A végrehajtás mellett manapság már navahó *törvényhozás*ról is ejthetünk szót. A 2010. novemberi választások előtt a Navahó Nemzettanács – korábban Navahó Törzsi Tanács – nyolcvannyolc képviselőből állt. 2010-től a Navahó Nemzettanács huszonnégy küldöttből áll, akiket négyévente választanak meg a Navahó Nemzet regisztrált szavazói. A navahók a változtatásra szavaztak annak érdekében, hogy hatékonyabb legyen a kormány, és visszaszorítsák a korábbi törzsi kormány korrupcióját.

A Navahó Nemzettanács épülete

Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/Navajo_Nation#/media/File:Navajo_Nation_Council_Chambers_6809.jpg

A Navahó Nemzetnek az Egyesült Államok fővárosában, Washingtonban is vannak lobbi-tevékenységekkel és kongresszusi kapcsolatokkal foglalkozó irodái.

2006-ban a navahó alkotmány bizottsága megkezdte a nemzet alkotmányos egyezményének a kidolgozását. A bizottság célja az volt, hogy a navahó nemzet minden helyhatóságának képviselete legyen az alkotmányos egyezményben. A bizottság javasolta, hogy az egyezményt hagyományos naachid / modern káptalan-ház formátumban tartsák, ahol a nemzet minden tagja, aki részt akar venni, ezt megteheti az otthoni területi önkormányzatán keresztül. Ezt tehát ne a mi alkotmányunknak megfelelő alaptörvényként, hanem választási rendszerként kell értelmeznünk.[20]

A XIX. század utolsó harmadától háromnegyed évszázadon át működött erőszakos *iskoláztatás* joggal váltott ki ellenállást az indiánokból: sok indián szülő felismerte, hogy „a bentlakásos iskolai képzés célja az indián kultúra teljes megsemmisítése. Mások kifogásolták az oktatási rendszer fegyelmét és szigorát, féltették gyermekeik egészségét, képzeletvilágukban a fehérek által irányított iskola sok esetben a halál képzetével társult. Ennek okai a gyakori halálesetek és betegségek voltak, melyek a megváltozott életkörülmények között sokszor fordultak elő az indián gyerekeknél. A legnagyobb haragot az váltotta ki, hogy az erőszakolt beiskolázás megtörte a legszentebb emberi kapcsolatokat, a gyermek–szülő–család egységét."

Lyndon B. *Johnson* elnöksége alatt azután „az 1964. évi polgárjogi törvény IV. fejezetében felszámolja a közoktatásban gyakorolt hátrányos megkülönböztetést, és megszünteti az iskolai szegregációt. A törvény magába foglalta a pozitív diszkriminációt, a hátrányos helyzetű csoportok (a nők, az afro-amerikaiak, a hispano-amerikaiak, a faji/etnikai kisebbségek, fogyatékosok stb.) számára nyújtott preferenciákat. (…) A törvényt 1968-ban követte az indián polgárjogi törvény (…) Az indián gyerekek 14%-a iskolázatlan volt, 60%-uknak nem volt középiskolai végzettsége – többek között ezt célozta meg az 1965-ben induló Head Start program, mely az alacsony jövedelmű családok 3–5 éves gyermekeinek nevelési szocializációját támogatta. (…)

1966-ban megnyílt a Navahó Nemzeti Minta Iskola Rough Rock-ban (Arizona), melyet indiánok irányítottak, és az oktatás két nyelven folyt. Ez kísérleti jellegű bemutató iskola volt, azt kutatta, milyen módszertani eszközökkel lehet szintetizálni a fehéreknek szánt oktatás rendszerét a navahó közösségi iskolával, a navahó adminisztrációs vezetéssel, felhasználva a navahó és fehér tanárok tudását is. Az iskolában négyszáznegyven nappali bentlakásos tanuló tanult, közülük százhatvanhat középiskolás a 9. évfolyamtól a 12. évfolyamig. (…) 1968-ban, a diákok magas főiskolai lemorzsolódási arányára hivatkozva, a Navahó Törzsi Tanács határozatot hozott a Navajo Community College megalapítására, amely az első törzsi főiskola volt. Ez az intézmény 1977-ben felvette a Dine Főiskola nevet, és beindult a tanárképzés. 1978-ban a Kongresszus jóváhagyta a törzsek által ellenőrzött közösségi főiskola (Tribally Controlled Community College**)** támogatásáról szóló törvényt."[21]

2015 körül az Egyesült Államok tizenhárom szövetségi államában harmincöt akkreditált indián – tehát nemcsak navahó – törzsi főiskola tevékenykedett.

Jelenleg a félautonóm területen párhuzamosan működnek állami és a navahó közösség által működtetett köz- és felsőoktatási intézmények. Több

mint 150 állami, magán- és Bureau of Indian Affairs (BIA) iskola szolgálja a nemzet diákjait az óvodától a középiskoláig. A legtöbb iskolát a Navahó Nemzet finanszírozza.

Az ún. közösségi Head Start az egyedüli olyan oktatási program, amelyet teljes mértékben a Navahó Nemzet kormánya működtet. A középfok utáni oktatás és a szakképzés az autonóm területen és azon kívül is elérhető. Az óvodák és az első osztály gyermekeit kizárólag navahó nyelven tanítják, míg az angolt a harmadik évfolyamon építik be a programba, s ezután az oktatás körülbelül tíz százaléka folyik a többség nyelvén.

A nemzetnek hat olyan *középfokú* tanintézménye van, amelyek a navahó diákokat szolgálják, a középiskolások körében nagyon magas a lemorzsolódás.

A korábban említett Diné Főiskolán megalakították a Diné Tanulmányok Központját. Célja, hogy a hagyományos navahó *Sa'ah Naagháí Bik'eh Hózhóón* elveket alkalmazza a hallgatók minőségi oktatásának elősegítésére. Ezek a *Nitsáhákees* (gondolkodás), *Nahat'á* (tervezés), *Iiná* (élő) és *Siihasin* (bizonyosság), amelyek révén a diné nyelv, történelem és kultúra hitelesen tanulmányozható. A hallgatók a Központ segítségével felkészülhetnek a további tanulmányaikra és/vagy a multikulturális és technológiai világban való foglalkoztatásra.

A Hataałi Kulturális Központ a Diné Főiskolán

(Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/Navajo_Nation#/media/File:Ned_A_Hatathli_Cultural_Center.jpeg)

Az új-mexikói Crownpoint-ban található egy másik törzsi felsőoktatási intézmény, a *Navahó Műszaki Egyetem*, amely különféle szakmai, műszaki és tudományos fokozatokat és bizonyítványokat kínál.[22]

A Navahó Nemzet saját közösségi *szimbólumokkal*: zászlóval és himnusszal is rendelkezik. Az így is folyamatos nyelvvesztés lassítására a Navahó Nemzeti Múzeumban *nyelvórákat* tartanak, ahol a fiatalok a Rosetta Stone nevű népszerű oktatóprogram segítségével tanulhatják meg ősi nyelvüket. Emellett két filmhez is készült már navahó nyelvű szinkron: a Némó nyomában című animációhoz és a Csillagok háborújához. *Dokumentumfilme*k is készültek a közösségről. 2000-ben a Navahó fiú visszatér című dokumentumfilmet bemutatták a Sundance Filmfesztiválon. A filmkészítés lehetővé tette, hogy a navahók jobban részt vegyenek önmaguk ábrázolásában. A 30 Days című FX reality TV harmadik évadjának utolsó epizódjában a műsor producere, Morgan *Spurlock* harminc napot tölt egy navahó családdal együtt az új-mexikói forgatásukon. Az „Élet egy indián rezervátumban" elnevezésű 2008. júliusi műsor azt a súlyos helyzetet ábrázolja, amelyet sok bennszülött amerikai tapasztal az Egyesült Államokban.[23]

A kulturális autonómia sajátos és fontos területe a *média*. Az 1959-ben alapított *Navajo Times – Dinébi Naltsoos* az Egyesült Államok legnagyobb indián tulajdonú újságcégeként alakult. Kezdetben a Navahó Törzsi Tanács birtokolta és adta ki. Eredetileg a Törzsi Tanács havi hírleveleként és szócsöveként hozták létre. Az 1960-as évek elejére heti kiadvánnyá vált. 1982-ben, amikor napilappá változott, a forgalma 4000-ről 8000-re nőtt. 2004-ben az újság megalapozta a törzsi tanácstól való pénzügyi függetlenségét. Az 1940-es évekbeli elődjétől, az *Ádahooníłígíí-tól* eltérően, a *Times* angol nyelven jelenik meg, ritkán navahó nyelvű betéttel vagy különkiadással.[24] Az újság papír alapon és elektronikusan is elérhető **(**https://navajotimes.com). Más nyomtatott újságokkal is rendelkeznek, pl. Virginiában a Navajo-Hopi Observerrel.

Navahó Times címlap (Forrás: https://blaknissan.wordpress.com/2016/12/15/from-a-nation-within-a-nation-navajo-times/)

Az 1985-ben Navajo Nation Enterprise néven alapított KTNN nevű rádióhullámú és internetes kereskedelmi rádióállomás információkat és szórakozást nyújt az AM 660-on. Jómagam is belehallgattam: különleges élmény volt magyarként „megízlelni" a navahó és angol nyelvű szöveges és zenei műsort. Az adó nevének magyarázata angolul The Voice of the Navajo Nation, vagyis A Navahó Nemzet Hangja. Az arizonai Window Rockban, a navahó nemzet kormányának székhelyén működő csatorna navahó törzsi zenét és szöveget sugároz. A zenei anyagában a navahó szertartásos (*powwow*) táncokból és az indián zenékből válogat, valamint angol számokból. A navahó rezervátum lakóinak közvetíti a helyi középiskolai kosárlabda játékokat is. A bemondók többsége kétnyelvű, navahó és angol nyelven szólnak a hallgatókhoz. Az első adásra 1986. február 26-án került sor. Internetes rádióként a https://streamdb6web.securenetsystems.net/v5/KTNN linken érhetik el az érdeklődők.[25]

A világháló számos nevezetes, navahó származású embert nevesít, így politikusokat, katonatiszteket, írókat, előadóművészeket, kortárs és népművészeti ágakban alkotókat, múzeumi szakembereket, mérnököket, oktatókat és sportolókat.[26]

A navahók világáról szóló áttekintésem és a saját Kárpát-medencei valóságunk összevetését, ki-ki végezze el a maga tapasztalatainak szűrőjén.

Összegzés helyett egy az emlékeimből éppen most előbukkant költeménnyel: *Kányádi* Sándor 1982-ben írt versének felidézésével búcsúzom mindazoktól, akik megtiszteltek a figyelmükkel.

Székely András Bertalan

Kányádi Sándor

Indián ének

vannak vidékek
ahol az ének
kiment szokásból
ha van is élet
azt hihetnétek
mindenki gyászol

pedig csak védett
helyen az ének

valahol mélyen
szunnyad a lélek
legjobban féltett
gyönge csücskében

vannak vidékek
ahol a népek
csöndben az ágak
jelekkel élnek
beszélni félnek
viharra várnak

Jegyzetek:

[1] Lappsors – testvérsors. In: Székely András Bertalan: Határhártyák. Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület, Pilisvörösvár, 2005. 231-233. pp. Az írás a felvidéki és a hazai sajtóban már 2001-ben megjelent.
[2] Dr. Gaál Péter: Nyelv és történelem II. – A navahó kódbeszélők = Népújság (Lendva), LXV., no. 7. (2021. február 18.), 8. p.
[3] https://hu.wikipedia.org/wiki/Navah%C3%B3k (Letöltés ideje: 2021-02-26)
[4] https://hu.wikipedia.org/wiki/K%C3%B3dbesz%C3%A9l%C5%91 (Letöltés ideje: 2021-02-26)
[5] https://hu.wikipedia.org/wiki/K%C3%B3dbesz%C3%A9l%C5%91 (Letöltés ideje: 2021-02-26)
[6] https://mek.oszk.hu/02100/02115/html/1-273.html (Letöltés ideje: 2021-02-26)
[7] https://hu.qaz.wiki/wiki/Navajo (Letöltés ideje: 2021-02-26)
[8] https://hu.wikipedia.org/wiki/Navah%C3%B3k (Letöltés ideje: 2021-02-26)
[9] https://hu.qaz.wiki/wiki/Navajo (Letöltés ideje: 2021-02-26)
[10] https://hu.qaz.wiki/wiki/Navajo (Letöltés ideje: 2021-02-26)
[11] https://hu.wikipedia.org/wiki/Navah%C3%B3k (Letöltés ideje: 2021-02-26)
[12] https://wmn.hu/wmn-life/50338-ha-az-anyanyelvukon-szolaltak-meg-szappannal-mostak-ki-a-szajukat---interju-egy-navaho-indiannal (Letöltés ideje: 2021-02-26)
[13] https://hu.qaz.wiki/wiki/Navajo (Letöltés ideje: 2021-02-26)
[14] https://wmn.hu/wmn-life/50338-ha-az-anyanyelvukon-szolaltak-meg-szappannal-mostak-ki-a-szajukat---interju-egy-navaho-indiannal (Letöltés ideje: 2021-02-26)
[15] https://ildyblogja.blogspot.com/2015/09/a-navaho-nemzet-jjaszuletese.html?fbclid=IwAR2AsAifMkXOnPT6yBIg2-XBzSYLQiyNqOsZ9FhERkHHW5QMUDKPCG14Jy0 (Letöltés ideje: 2021-02-26)
[16] https://ildyblogja.blogspot.com/2015/09/a-navaho-nemzet-jjaszuletese.html?fbclid=IwAR2AsAifMkXOnPT6yBIg2-XBzSYLQiyNqOsZ9FhERkHHW5QMUDKPCG14Jy0 (Letöltés ideje: 2021-02-26)
[17] Dr. Gaál Péter, i. m. 8. p.
[18] https://ildyblogja.blogspot.com/2015/09/a-navaho-nemzet-jjaszuletese.html?fbclid=IwAR2AsAifMkXOnPT6yBIg2-XBzSYLQiyNqOsZ9FhERkHHW5QMUDKPCG14Jy0 (Letöltés ideje: 2021-02-26)
[19] https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-pedagogiai-szemle/az-indian-oktatas-tortenete-az-egyesult-allamokban (Letöltés ideje: 2021-03-03)
[20] A közigazgatási összefoglaló alapja: https://hu.qaz.wiki/wiki/Navajo_nation (Letöltés ideje: 2021-03-03)
[21] https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-pedagogiai-szemle/az-indian-oktatas-tortenete-az-egyesult-allamokban (Letöltés ideje: 2021-03-03)
[22] A köz- és felsőoktatási adatok forrása: https://en.wikipedia.org/wiki/Navajo_Nation (Letöltés ideje: 2021-02-26)
[23] https://en.wikipedia.org/wiki/Navajo (Letöltés ideje: 2021-03-06)
[24] https://en.wikipedia.org/wiki/Navajo_Times (Letöltés ideje: 2021-03-05)
[25] https://en.wikipedia.org/wiki/KTNN (Letöltés ideje: 2021-02-26)
[26] https://en.wikipedia.org/wiki/Navajo (Letöltés ideje: 2021-03-06)

Hagyományos szlovák ételek

Káposztaleves

Hozzávalók: *hordós káposzta, füstölt hús, liszt, só (ha nem elég sós a hús), piros paprika, fokhagyma, zsír.*

A hordós káposztát bő vízben odatesszük főzni a füstölt hússal együtt. Közben nagy rántást készítünk, amibe piros paprikát és apróra vágott fokhagymát teszünk. Amikor a hús és a káposzta már elég puha, az elkészített rántással berántjuk és tálaljuk. A héjában főtt burgonyát meghámozzuk és kenyér helyett tálaljuk a leveshez.

Mátrai betyárleves

Hozzávalók: *20 dkg vadhús, 2 dl tejföl, 2 fej vöröshagyma, 2 evőkanál olaj, 2 sárgarépa, 2 gyökér, 2 evőkanál mustár, 2 evőkanál liszt, só, bors, kakukkfű, tárkony, bazsalikom.*

A kockára vágott vöröshagymát aranysárgára pirítjuk, majd rátesszük a kockára vágott vadhúst és a darabolt zöldségeket. Összepirítjuk, rátesszük a fűszereket és 1,5 liter hideg vízzel felöntjük. Amikor a hús megpuhult, tejfölös, mustáros habarással sűrítjük, és készre főzzük.

Pilisi sárgaborsó leves

Hozzávalók: *15 dkg sárgaborsó, 4 dkg zeller, 4 dkg sárgarépa, 2 dkg liszt, 2 dkg zsír, 2 dkg petrezselyemgyökér, 2 dkg hagyma, 1 gerezd fokhagyma, 1 babérlevél, néhány szem fekete bors, késhegynyi majoránna, víz vagy füstölt hús főzőleve, só.*

A megtisztított borsót néhány órára beáztatjuk, majd áztatólevével együtt vízben vagy a füstölt lében feltesszük főni. Hozzáadjuk az egészben hagyott hagymát, a fokhagymát, a zöldségeket és a fűszereket. Ha megpuhult, világos rántással berántjuk. Főzhetünk bele karikára vágott füstölt kolbászt, tálalhatjuk kockára vágott főtt füstölt hússal vagy pirított zsemlekockával is.

Burgonyaleves szárított gombával és aszalt szilvával

Hozzávalók: *60 dkg burgonya, 6 dkg hagyma, 5 dkg mazsola, 10 szem aszalt szilva, 2 dkg szárított gomba, 2 dkg liszt, 1 evőkanál olaj, só.*

A gombát beáztatjuk, az áztató levében megfőzzük, majd apróra vágjuk és visszatesszük a főzőlébe. Az apróra vágott hagymát az olajban megfonnyasztjuk, rászórjuk a lisztet, megkeverjük és felöntjük a gombalével. Felforraljuk, hozzáadjuk a karikára vágott burgonyát, a kimagozott aszalt szilvát, a mazsolát, ízlés szerint sózzuk és készre főzzük.

Köleskása

Hozzávalók: *30 dkg köles, 3 dl tej, 5 dkg füstölt szalonna vagy 5 dkg vaj, 4 dkg porcukor, fahéj és só ízlés szerint.*

1 liter enyhén sós vízbe beleszórjuk a jól megmosott kölest, felforraljuk, és 10-15 percig főzzük. Ezután a vizet leöntjük, a köleshez öntjük a tejet és közepes tűzön még 40-50 percig főzzük. A kész kását összekeverjük a kisütött füstölt szalonnával.

Tálalhatjuk édesen is: a kész kását megszórjuk fahéjas cukorral vagy lekvárral kínáljuk. Tepsiben sütve: a meleg kásába belekeverünk 4 dkg vajat. A köleskása felét vajjal kikent tepsibe vagy tűzálló tálba simítjuk, szétterítünk rajta 20 dkg megmosott és lecsepegtetett aszalt szilvát, befedjük a kása másik felével, és a sütőben megsütjük. Sütés közben megkenjük még 4 dkg vajjal. Fahéjas porcukorral meghintve tálaljuk.

Burgonyás palacsinta

Hozzávalók: *1 kg burgonya, 10 dkg liszt, 20 dkg szilvalekvár, 8 dkg mák, 10 dkg porcukor, 6 dkg zsír, só.*

A burgonyát héjában megfőzzük, meghámozzuk. Ha kihűlt, lereszeljük és a liszttel, kevés sóval lágy tésztát gyúrunk belőle. A tésztából hengert formálunk, egyforma darabokra vágjuk, a darabokat kerekre nyújtjuk, és a tűzhely lapján vagy száraz vasserpenyőben (teflonserpenyőben) megsütjük. A kész palacsintákat megkenjük zsírral, majd lekvárral vagy a porcukorral összekevert mákkal töltve összetekerjük. Darált töpörtyűvel megkenve főzelékekhez feltétnek is adhatjuk.

Cicege serpenyőben

Hozzávalók: *1 kg burgonya, 10 dkg liszt, 2 tojás, só, 4 dkg hagyma, 2 gerezd fokhagyma, őrölt fekete bors, majoránna, zsír vagy olaj a kisütéshez.*

Forrás: http://www.matraszentimre.hu/gasztronomia/szlovak-etelek, Bárkányi Zoltán: Slovenská kuchyna – Szlovák konyha, SlovakUm Kft., Budapest 2019.

A burgonyát meghámozzuk és lereszeljük. Összekeverjük a tojásokkal, a liszttel, reszelt hagymával, sóval összezúzott fokhagymával és a fűszerekkel. Serpenyőben megforrósítjuk a zsírt vagy olajat, belemerünk egy merőkanál tésztát, elsimítjuk, és mindkét oldalukat ropogós pirosra sütjük.

Ganca

Hozzávalók: *burgonya, liszt, só, hagyma, zsír*

A burgonyát meghámozzuk, felkockázzuk és fazékba tesszük. Annyi vizet öntünk rá, hogy ellepje. Jó puhára főzzük, majd a vízben szétnyomjuk. Közben lisztet és sót keverünk hozzá. Így főzzük addig, amíg jó sűrű nem lesz. Kis ideig állni hagyjuk, majd egy tál szélén körben egy villával nagy galuskákat szaggatunk belőle. Amikor a tál szélén már meghűltek, belelökdössük a tálba és új adagot szaggatunk. Addig csináljuk, amíg a massza el nem fogy. Közben zsíron hagymát pirítunk és ráöntjük a galuskára, így fogyasztjuk.

Krumplovnyika

Hozzávalók: *burgonya, liszt, vaj vagy zsír, só, túró vagy káposzta.*

A burgonyát héjában megfőzzük. Amikor kissé kihűlt, lehúzzuk a héját, és krumplinyomón még melegen átnyomjuk. Annyi marék lisztet teszünk hozzá ahány krumplinyomónyi krumplit nyomtunk össze. Sózzuk, majd jól összedolgozzuk. Közepesen lágy tésztát kapunk, amit kis cipókra osztunk. Ezeket kb. fél cm vastagságúra nyújtjuk, majd teflon palacsintasütőben (valaha platnin) mindkét oldalát megsütjük. Mindkét oldalát vajjal vagy zsírral megkenjük. Tetszés szerint áttört túróval vagy pirított káposztával töltjük meg, és összetekerjük, mint a palacsintát.

Zsemlés knédli

Hozzávalók: *30 dkg rétesliszt, 1 zsemle, 1 tojás, 2 dkg vaj, 1 dkg élesztő, 1 dl tej, só, víz.*

A lisztet összegyúrjuk a langyos tejben megfuttatott élesztővel, tojással, sóval és annyi langyos vízzel, hogy közepesen lágy tésztát kapjunk. A zsemlét kockára vágjuk, zsíron megpirítjuk és beledolgozzuk a tésztába. Langyos helyen megkelesztjük, majd lisztezett gyúródeszkán hengert formálunk belőle, és újra kelni hagyjuk. Ha ismét megkelt, forrásban lévő vízbe tesszük, és 20 percig főzzük. A kész knédlit kivesszük, félbe vágjuk, hagyjuk kissé kihűlni, azután szeleteljük.

Húsos derelye

Hozzávalók: *20 dkg liszt, só, 1 tojás, víz; a töltelékhez: 20 dkg marhahús, 20 dkg sertéslapocka, 15 dkg birkahús, 5 dkg vaj, 5 dkg hagyma, só, 1 dl tejszín, őrölt fekete bors, szerecsendió-virág.*

A háromféle húst kétszer ledaráljuk. Megsózzuk, megborsozzuk, hozzákeverjük a vajat és az apróra vágott hagymát. Jól összedolgozzuk, és végül lassan hozzáöntjük a tejszínt is. A lisztből, tojásból sóval és vízzel tésztát gyúrunk. Rövid ideig pihentetjük, majd lisztezett gyúródeszkán vékonyra kinyújtjuk. Nagyobb kör alakú formával kiszúrjuk, minden kör közepére egy kiskanál tölteléket halmozunk, félbehajtjuk, és a széleit jól összenyomkodjuk. Marhahúslevesben kifőzzük, olvasztott vajjal és tejföllel meglocsolva tálaljuk.

Készíthetjük úgy is, hogy a kész derelyéket zsírozott sütőlemezre fektetjük, és 15 perc alatt a sütőben megsütjük. Ekkor kevés olajjal, ecettel, sóval és borssal összekevert zúzott fokhagymával tálaljuk.

Mátrai borzas pecsenye

Hozzávalók: *80 dkg kicsontozott sertés rövidkaraj (vagy 2 nagy csirkemell), 50 dkg burgonya, 2 dl tejföl, 10 dkg reszelt sajt, 1 tojás, 4 evőkanálnyi finomliszt, só, őrölt bors, a sütéshez bőven olaj.*

A húst nyolc szeletbe vágjuk, és alaposan kiverjük, megsózzuk, borsozzuk, egy órára behűtjük. Közben a burgonyát meghámozzuk, a reszelő durva fokán lereszeljük, és fél óráig állni hagyjuk. Ezután a burgonyát kissé kinyomkodjuk, a nyers tojással és a burgonya nedvességétől függően 1-2 evőkanál liszttel összedolgozzuk, megsózzuk, megborsozzuk. A hússzeleteket papírtörlővel leitatjuk, utána először lisztbe mártjuk, majd a burgonyamasszába forgatjuk, hogy teljesen beborítsa. Nagy serpenyőben felmelegítjük az olajat (ne legyen túl forró!), és a krumpliba bundázott hússzeletek mindkét felét szép pirosra sütjük. Papírtörlővel bélelt tálra szedjük, hogy a felesleges zsiradékot leitassa. Tálaláskor a tányéron tejföllel megkenjük. Reszelt sajttal megszórva, párolt zöldséggel kínáljuk.

Mátrai szelet

Hozzávalók: *8-10 dl tej, 10 dkg liszt (grízes), 3 tojás, 5 dkg vaj vagy margarin, szerecsendió, só.*
Töltelék: 20 dkg vagdalt sonka, 2 dl sűrű tejszín vagy tejföl, 10 dkg reszelt sajt, 1-2 szál főtt sárgarépa, 2 nagyobb savanyú uborka, póréhagyma.

A lisztet világosra pirítjuk, hozzáadjuk a vajat és a tejet, majd kevergetve addig főzzük, amíg a kanálról leválik. Kihűlésig keverjük. Közben belevegyítjük egyenként a három tojássárgáját, sót, a felvert tojásfehérjét. Szerecsendiót reszelünk bele. Olajjal kikent lisztezett sütőpapírra kenjük, és erős tűznél hirtelen sütjük (10-15 perc). Közben a sárgarépát, uborkát, póréhagymát felaprítjuk, és a töltelék hozzávalóit elkeverjük. Ha szükséges, egy kicsit sózhatjuk, esetleg borsozzuk. A tésztáról lehúzzuk a papírt, és még melegen rákenjük a sonkás masszát, majd roládnak feltekerve a sütőpapírba becsomagoljuk, és hűtőbe tesszük. Tálaláskor ujjnyi szeletekre vágjuk, és tejszínnel elkevert tormát, főtt tojást adunk mellé.

Inhalt „Barátság”/„Freundschaft”

Jahrgang 28. Heft 2.

In der zweiten Ausgabe des Jahres gratulieren wir den traditionell am 15. März Ausgezeichneten und wünschen ihnen viel Erfolg und weiterhin alles Gute für ihre Arbeit! Nach Redaktionsschluss, am 8. April wird der Internationale Tag der Roma gefeiert. Wir stellen die Schriftstellerin Éva Kalla vor und teilen Auszüge aus ihren Werken mit, sowie wird der Kleinroman Joka von Ilona Varga fortgesetzt, bzw. werden Gedichte von Lajos Rácz präsentiert. In der Rákóczi Straße in Budapest, im Hof des Luther-Hauses wurde die slowakische evangelische Kirche errichtet, die in den Jahrzehnten des 20. Jahrhunderts ein stürmisches Schicksal erlebt hat, jedoch erhalten blieb. Jetzt errichtet dort die Landesselbstverwaltung der Slowaken mit staatlicher Hilfe ein Kulturzentrum. Im Rahmen eines Gesprächs können wir die Übersetzungswerkstatt des serbischen Schriftstellers Péter Milosevits und in der Rubrik „Ausblick“ die Geschichte und das gegenwärtige Leben der Navajos aus der Studie von András Székely kennenlernen. In der Rubrik „JUBILÄUM“ teilen wir Ausschnitte aus dem Buch „Wallenberg in Budapest“ von Mária Ember mit. Schließlich werden Rezepte von traditionellen slowakischen Gerichten mitgeteilt. Die Zeitschrift BARÁTSÁG erscheint zum nächsten Mal am 15. Juni.

Contents “Barátság”/“Friendship”

Vol. 28. No. 2

In our second issue of this year, we congratulate the minority awardees who traditionally receive this honour on March 15 - we wish them success and further good work. After our deadline, on April 8, the Roma Culture Day will be celebrated worldwide. This time you can get to know the work of writer Éva Kalla, read excerpts from her writings and we will continue publishing Ilona Varga’s short novel Joka and we will also publish poems by Lajos Rácz. The Slovak Lutheran Church was built in a courtyard named Luther House on Rákóczi steet in Budapest. It experienced a turbulent fate in the decades of the twentieth century, but somehow survived. Now, with state help, the National Slovak Self-Government is building a cultural center there. As part of a larger conversation, our readers can also attend the workshop of the Serbian writer Péter Milosevits. In our OUTLOOK section you can get acquainted with the history of the Navajo Indians and their current way of life from a study of András Székely. In our ANNIVERSARY section, we publish an excerpt from Mária Ember’s book: Wallenberg in Budapest. We close our April issue with recipes of traditional Slovak dishes. The next issue of BARÁTSÁG will be released on June 15th.

Lapzárta: 2021. március 31.

A BARÁTSÁG következő száma 2021. június 15-én jelenik meg.